

Seleanu Magdaléna

A Szegvár-tűzkövesi neolitikus telepen 1978-ban
végzett ásatás leletei és tanulságai

Budapest 2014

Szakdolgozat, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Régészeti Tanszék
Budapest, 1981

Az újrakiadást előkészítette, szerkesztette és utószóval ellátta: Horváth Tünde.
Elektronikus kiadvány, elérhető: <http://real.mtak.hu/8701>

A borítón a Szegvár I. ("Sarlós Isten") és a Szegvár V. szobor ("Baltás Isten")
látható Makkay János 2005, 1. kép után.

ISBN 978-963-508-785-3

Szerzői kiadás

Budapest, 2014

SELEANU MAGDALÉNA

A SZEGVÁR–T ZKÖVESI NEOLITHIKUS TELEPEN 1978-BAN
VÉGZETT ÁSATÁS LELETEI ÉS TANULSÁGAI

Szakdolgozat, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Régészeti Tanszék
Budapest 1981

Reprint: Budapest 2014

A Szegvár–t zkövesi neolithikus telepen 1978-ban végzett ásatás
leletei és tanulságai

Tartalomjegyzék

<i>I. Bevezetés.....</i>	<i>7.</i>
<i>II. Kutatástörténet.....</i>	<i>9–10.</i>
<i>III. Az 1978. évi ásatás leírása.....</i>	<i>11–12.</i>
<i>IV. A leletanyag ismertetése.....</i>	<i>13–19.</i>
A. Kerámia	
B. Egyéb leletek	
1. Agyagból készült tárgyak	
2. Agancsból készült tárgyak	
3. Csonteszközök	
4. K eszközök	
5. <i>Spondylus</i> leletek	
<i>V. A kerámia összefoglaló értékelése.....</i>	<i>21–22.</i>
<i>VI. A lel hely rétegz dési viszonyai.....</i>	<i>23–24.</i>
<i>VII. Szegvár–T zköves települési sajátosságai és feltételezett lélekszáma.....</i>	<i>25–27.</i>
<i>VIII. A Szegvár–t zkövesi telep id rendi helyzete és viszonya a többi dél-alföldi kés neolithikus telephez.....</i>	<i>29–30.</i>
<i>IX. Függelékek.....</i>	<i>31–44.</i>
1. A <i>Spondylus</i> leletek elterjedése a neolithikumban Magyarországon és a Nagyalföldön	
2. Az 1978. évi ásatás állatcsont-anyaga	
3. Néhány dél-kelet-európai kés neolithikus telep települési adata	
4. Az I–IX, a tiszai kultúra edényformáit összefoglaló táblák lel hely adatai	
5. Az 1–31. táblák adatai	

<i>X. Bibliográfia.....</i>	<i>45–49.</i>
<i>XI. A szerkesztő utószava (Horváth Tünde).....</i>	<i>51–59.</i>
<i>XII. 5–6. táblázatok, típustáblák, képtáblák.....</i>	<i>60–102.</i>

I. Bevezetés

Szegvár–T zköves az alföldi neolithikum egyik legnagyobb kiterjedés telepe. A dolgozat célja nemcsak az 1978. évi ásatás leletanyagának ismertetése, hanem az azt megelőző ásatások eredményeinek összefoglalása és a lel hely beillesztése az alföldi kés neolithikumba.

Itt szeretném megköszönni Heged s Katalinnak, hogy a leletanyagot tanulmányozásra átengedte, Makkay Jánosnak, hogy munkámat mindvégig figyelemmel kísérte és értékes tanácsaival, megfigyeléseivel segített, Bökönyi Sándornak, hogy az állatcsont-anyagot feldolgozta.

A dolgozat képtáblái a római szám/ABC bet jeleivel a kerámiatípusokat, arab sorszámozással pedig a leleteket mutatják be. Az 5. és 6. táblázatokban a lel hely rétegsorát és a feltárási szelvények elhelyezkedését ábrázoltam.

II. Kutatástörténet

Szegvár–T zköves Szentes és Szegvár között fekszik a Tisza bal partján, az egykori Kontra-tó mellett emelked magasparton. A lel hely első említése a Rómer Flóris által összeállított magyarországi obszidián- és t zkö lel helyek kataszterében található (RÓMER 1878, 8, 13). Rajta el ször Farkas Sándor helyi gyógyszerész gy jtött leleteket (FARKAS 1892), amelyek egy részét a Magyar Nemzeti Múzeumban, ill. a szentesi Koszta József Múzeumban rzik.¹ Annak ellenére, hogy a telepre korán felfigyeltek, és az első, a magyarországi „vonaldíszes” kerámiát összefoglaló cikk is említi (REINECKE 1896, 291, A tábla), majd a kés bbiek során sem merült feledésbe,² az első, Csalog József által vezetett próbaásatásra elég kés n, csak 1955-ben került sor. Ekkor a lel hely a szegvári Puskin Tsz. területéhez tartozott.

Az 1955. évi 1. ásátás célja az volt, hogy a megállapítsa a település kiterjedését, korát (tisztázza az esetleges rétegsort, ld. 5–6. táblázatok) és végül megvizsgálja, hogy érdemes-e nagyobb méret ásátást folytatni a lel helyen.³ A próbaképpen nyitott két árokból (I. árok: 5 m×5 m, II. árok: 60 m×1 m) és az I. felületb l (5 m×10 m) el került anyag meggy zte Csalogot, hogy érdemes folytatnia a település feltárását. 1956-ban, a 2. ásátáson 15 sírt bontott ki (1–15. sírok). Az ekkor nyitott szelvényekben (II. felület: 5 m×10 m, III. felület: 4 m×14 m, V. felület: 4 m×8 m) teljes ház nem esett, csupán néhány paticsfolt, padló- („C” és „D” házak) ill. járószint. Az ásátás egyik kiemelked leletét, az ún. „Sarlós Istent” Csalog több cikkében külön is tárgyalja (CSALOG 1956, 1960b).⁴

A lel hely egészére nézve megállapította, hogy körülbelül 2 m-re tehet a kultúrrétegek vastagsága, „melyet középtájon meg-megszakadó medd humuszréteg választ el egymástól”.⁵ Az ásátása befejezése után néhány hónappal, az ásátás színhelyét l mintegy 400 m-re idol került el , amely egy lakóház lesározott padlóján feküdt (CSALOG 1957). A lel hely feltárása a következ évb en is folytatódott.

A 3. ásátáson, júliusban a dombhát szélén ásott Csalog, mivel úgy vélte, hogy ezen a részen csak a falu legnagyobb kiterjedése idején laktak, s így itt viszonylag épen maradt házmaradványok, ugyanakkor pedig csak csekély mérték bolygatás várható. Csalog az ekkor feltárt szelvény számát és méretét nem adta meg ásátási jelentésében (ez lehet a VI. szelvény). Az ásátás folyamán két házat tárt fel (a házak számozása és mélységadatai nem ismertek); e házak Csalog szerint nyeregtet sek és egyoszttatúak voltak.⁶ Októberben a dombtet n folytatták a feltárást, ez volt a 4. ásátás T zkövesen (VII. felület: VII/1: 5 m×5 m, VII/2: 5 m×5 m, VII/3: 5 m×5 m, VII/4: 5 m×5 m). A sírok száma 29-re emelkedett (16–29. sírok). 70 cm mélyen jelentkezett a kés bbiekben külön is publikált „E” ház paticsomladéka (Csalog 1958).

Az 1960-ban végzett 5. ásátás során nyitott felületekkel (VIII. felület: 6 m×10 m, IX. felület: 20 m×5 m) Csalognak az volt a célja, hogy a telepen már néhány helyen megtalált temet részletekr l alaposabban tájékozódjék. A sírok száma 29-r l 35-re emelkedett (30–35. sírok). Ugyanebben az évb en került sor az „F” és „H” házak feltárására is.⁷ Az „F” ház

¹ Szentes, KJM 56.4.1–15.

² TOMPA 1929, Taf. XL. 4–6, 8–15; SCHUPITER 1931, 57; BANNER 1942, 30; KOVALOVSKY 1957, 43.

³ CSALOG J.: *Az 1955. évi Szegvár-t zkövesi ásátás naplója*. Szentes, KJM.

⁴ Mái g sem sikerült kétséget kizáróan tisztázni az idol pontos el kerülési helyét. A *Viharsarokban* megjelent cikk szerint házból, az ásátási napló az V. felület 240–90–135 pontot adja meg el kerülési helyként (vagyis 135 cm mélyen feküdt).

⁵ CSALOG J.: *Az 1956. évi Szegvár-T zkövesi ásátás naplója*. Szentes KJM 821/1966; CSALOG J.: *RégFüz Ser. I.9*, 1958, 12–13.

⁶ CSALOG J.: *Az 1957 októberi t zkövesi ásátás során kibontott teleprész naplója*. Szentes KJM 824/1966.

⁷ CSALOG J.: *Ásátási napló*. Szentes KJM.

padlóján újabb zsámolyon ül, ezúttal azonban n i alakot mintázó idol került el (CSALOG 1972, 20–23, Abb. 10, Taf. 17–19). A telep 1964. évi, 6. feltárása során (X. felület: 20 m×10 m, XI. felület: 20 m×10 m) újabb házat („K” ház) bontottak ki, a ház mellett egy Csalog által hal-füstöl gödörnek értelmezett gödör helyezkedett el. A „K” ház szintje alatt mintegy 50 cm-rel egy újabb ház („L” ház) sarka esett a felületbe.⁸ A sírok száma 37-re emelkedett (36–37. sírok).⁹

Összegezve, Csalog hat alkalommal végzett feltárásai folyamán mintegy 1100 m²-t tárt fel a t zkövesi telepben. Az ásatásai folyamán el került leletanyag alapján a lel helyet a k - rézkorra keltezte (CSALOG 1959a, 10, 35). A megfigyelt három pusztulási szintet nem tartotta megszakításnak a telep életében (CSALOG 1963, 4), annak ellenére, hogy ez a 3 pusztulási szint és az általa észlelt, helyenként 30–40 cm vastag steril humusgréteg (az 1956/II felületben és az 1960/VIII felületben) feltehetően rétegekre tagolja a telepet. Véleménye szerint a telep a leletanyag tipológiai egységessége miatt még kétréteg nek sem tartható (CSALOG 1959a, 10).

Csalog József a szentesi Koszta József Múzeumban ásatásai leletanyagából egy kiállítást rendezett, amelynek célja nem csupán az érdekesebb, szebb leletek bemutatása volt, hanem a lel hely fontosságának tudatosítása is.¹⁰ A település megóvása érdekében azonban gyakorlatilag alig történt valami. Így 1970-ben újabb leletment ásatásra került sor, amelyet istálló építése tett indokolttá.

A 7. t zkövesi feltárást vezet Korek József folytatta el dje szelvénytárazását (XII–XVII felületek: 10 m×5 m, XIX felület: 10 m×2,5 m, XXI. felület: 10 m×3 m, XXII. felület: 5 m×8 m). A négy hétig tartó munka során újabb 30 sír került kibontásra (ezek Korek számozásában a 36–65. sírok). A sírok az ásató véleménye szerint 2 f bb rétegbe sorolhatóak mellékleteik, ill. mélységük alapján. Az ásatás folyamán kibontott 4 házat („L”, „M”, „N”, „O” házak, Korek számozásában) a fiatalabb réteghez sorolja, és Csaloggal ellentétben a telepet kétréteg nek tartja. A telepben feltárt terület 1500 m²-re emelkedett. Korek felmérései szerint a t zkövesi telep teljes kiterjedése mai állapotában mintegy 11 hektárnyi területet foglal el.¹¹ Ehhez a területhez azonban hozzá kell számítani azt a részt is, amelyet a Kontra-tó, ill. a hajdani vázjárások a telepben elpusztítottak. Ennek a nagysága teljesen ismeretlen.

---

⁸ CSALOG J.: *Szegvár-T zköves 1964. évi ásatási naplója*. Szentes KJM; CSALOG 1965, 233.

⁹ Ld. az 1964. évi t zkövesi ásatás helyszínrajzát. Szentes KJM.

¹⁰ CSALOG J.: *Szakvezetés a „T zköves” kiállításához*. Szentes KJM 757.

¹¹ KOREK J.: *Szegvár-T zköves. Ásatási napló 1970*. Szentes KJM 71.882; KOREK 1973, 105–122, 131–132.

III. Az 1978. évi ásatás leírása

Az a tény, hogy a szegvári Puskin Tsz. 1978 nyarán a tehenészeti telepen tereprendezést óhajtott végezni, szükségessé tette az újabb leletment ásatást, amely 1978. július 3-tól augusztus 15-ig tartott Heged s Katalinnak, a szentesi Koszta József Múzeum igazgatójának vezetésével.¹²

Csalog József és Korek József számozását folytatva, a XXIII. felület (15,60 m×3,30 m) egy új tehenistálló eltti kifutó, ill. állatpihen részen lett kijelölve. A szelvényt a restaurálás megkönnyítése érdekében 5, bet jellel ellátott egységre (A–E) lett osztva. A XXIV. felület (6 m×2 m) a XXIII. felület déli oldalához csatlakozott. A XXV. felület (4 m×4,9 m) hosszanti oldala, 1 m széles tanúfal kihagyásával, a XXIII. felület nyugati oldalával volt párhuzamos. A XXV. felszínhez, ill. a XXIII. felszínhez csatlakozva egy-egy rábontást nyitottak.

Telepjelenségek

Az 1978. évi ásatás folyamán nyitott felületekbe teljes ház nem esett. A XXIII/A felületben 110 cm mélyen paticsörmelékes folt rajzolódott ki. A XXIII/E felületben 100 és 110 cm között egy lakóház e felületbe es részének padlója került kibontásra. A XXV. felület egy részén, közvetlenül a felszín alatt jelentkezett a tiszai kultúra omladékrétege, amelyet a XXIII. ill. XXV. felületekhez kapcsolódó rábontásokban is megfigyeltek. A XXV. felület délnyugati sarkában 135 cm mélyen 25 cm vastag átégett paticsréteget bontottak ki. A XXIII–XXIV/A–B felülethez tartozó nyugati és déli tanúfal a 100 és 130 cm közötti mélységnek megfelelő részén 20–40 cm hosszúságban enyhén felpúposodó, többször megújított padlócsontot figyeltek meg.

Az ásatás folyamán 5 gödröt bontottak ki. Az 1. gödör a XXIII/E felület délkeleti sarka alá nyúlt. Foltja 90 cm mélyen rajzolódott ki, a gépi földkitermelést követ után-nyeséskor. Az 1. gödröt fekete humusz töltötte ki. A 2. gödör, amelynek átmér je 170 cm volt, szintén ebben a mélységben, a XXIII. felületben, annak délnyugati–délkeleti profilja alá nyúlva jelentkezett. Ezt a gödröt is fekete humusz töltötte ki. Az ásató, Heged s Katalin véleménye szerint elképzelhet , hogy az 1. és 2. gödör újkori. A 3. gödör a XXIII/A felületben 200 cm mélyen rajzolódott ki. A gödör töltelékföldjének kitermelése közben steril sárga agyagcsíkokat figyeltek meg. Heged s K. feltevése szerint az állatcsontokból, halcsontokból álló, valószínűleg er sen b zli konyhahulladékot a telep egykori lakói egy-egy ilyen sárga agyagréteggel szagtalanították. A 4. gödör a XXV. felületben, a déli profiltól 2 m-re, 145 cm mélyen rajzolódott ki. A porózus hamus töltelékföldet apróra tört paticsszemcsék pettyezték. Az 5. gödör a XXIII/C felületbe esett és 230 cm mélyen jelentkezett a 69. sír körzetében. A gödör feltárása közben került el a 72. sír.

Sírok

Az ásatás során 10 sír került kibontásra, ebb l 8 kapott számot (66–73. sírok). A két számozatlan sír közül az egyik a XXIII/B felületben 130–150 cm között került el . Ebb l a feldúlt *Infans* I. temetkezésb l csupán az egyik *femur* és néhány koponyatet töredéke maradt meg. A másik sírszám nélküli sír a XXV. felület nyugati profiljának tövében került el 120 cm mélyen. A sírnak csak a koponyája esett a szelvénybe. A koponyatet n vörös okkernyomokat észleltek.

– 66. sír. A XXIII/B felületben, 180 cm mélyen feküdt. Tájolása ismeretlen. Bal oldalára zsugorított *Infans* I. A lábak er sen zsugorítottak, a karokat könyökben meghajlítva a

---

¹² HEGED S K.: Szegvár-T zköves. Újk kori telep leletment ásatása, 1978. Szentes KJM.

mell el tt keresztbe tették.

– 67. sír. A XXIII/C felületben, 208 cm mélyen feküdt. Tájolása DK-ÉNy. Bal oldalára zsugorított, robusztus férfi váza. A koponyatet n és az alsó lábszárcsontokon élénkvörös okkernyomok. A koponyatet n ill. a csigolyákon és a jobb felkarcsonton fehéres-szürke lepedék, az egykori gyékényszemfed maradványa.

– 68. sír. A XXIII/D felület nyugati végében került el 185 cm mélyen. Bal oldalára zsugorított, kissé hasra fordított gracilis, fiatal n i váz. A könyökben meghajlított karok a törzs alatt feküdtek. A temetkezés koporsós volt: a medence tájékán a koporsó aljának deszkája igen jó állapotban maradt meg. A vázcsontokon fehéres-szürke hártavékony szerves lepedék utal az egykori gyékényszemfed re.

– 69. sír. A XXIII/C felületben, 230 cm mélyen feküdt. Tájolása DK-ÉNy. Bal oldalára zsugorított, robusztus férfi váz. A törzset hasra fordították, egyik karja a test alatt feküdt, a másik derékszögben a törzs el tt. A vázcsontok felületén gyékény-lenyomatok ill. farost-nyomok voltak, utóbbiak a koporsó beszakadt tet deszkáiból származhatnak.

– 70. sír. A XXV. felszín közepe táján került el . Nem lett kibontva.

– 71. sír. A XXV. felületben, 165–170 cm mélyen feküdt. Tájolása DK-ÉNy. Bal oldalára zsugorított, kis termet , feltehetően id s n i váz. A tetem törzse a hátán feküdt. A derékszögben meghajlított karok egymás mellett párhuzamosan a medencelapátok mellett feküdtek.

– 72. sír. A XXIII/B felületben, 230–250 cm mélyen feküdt. Tájolása DK-ÉNy. Bal oldalára zsugorított gyerekváz. A tetem törzsét hasra fordították, a könyökben meghajlított karok a test el tt feküdtek. A vázcsontokon fehéres-szürke, vékony lepedék, az elkorhadt gyékényszemfed maradványa. Az alsó lábszárak csontjain, valamint a könyökt l lefelé a karcsontokon vörös okkernyomok mutatkoztak. Melléklet: Korong alakú átfúrt mészk gyöngyök és közéjük f zött zfog csüng kb l álló nyaklánc.¹³ A mészk gyöngyök között talán *Spondylus* kagylóból készült darab is van (17. T./6).

– 73. sír. 120 cm mélyen feküdt. Tájolása DK-ÉNy. Jobb oldalára zsugorított *adultus*, feltehetően n i váz. Koponyája beroppant, karjait könyökben behajlították, kézfejét arca elé vonták. A vázat csak könyékig bontották ki. Melléklet: A fej mellett el került egy kovapenge, felületén élénkvörös festéknyomokkal. (Ez azonban csak feltételelesen tartható mellékletnek, mivel elképzelhet , hogy a sírfének szintjének kultúrrétegéb l származik.)

Egyéb jelenségek

Az 1978. évi ásatás folyamán is megfigyelték a steril humuszpadot, amely a XXV/B szelvényrészben 140 és 160–170 cm között mutatkozott. Meg lehetett figyelni a XXIII–XXIV felület nyugati profilján is. Heged s Katalin véleménye szerint ez a steril humuszpad a telepnek egy lakatlan periódusában képz dött.

A bolygatatlan altalaj a XXIII/E felületben 210 cm mélyen, a XXV. felületben pedig 165–170 cm mélyen jelentkezett.

Az 1978-ban feltárt felületekkel együtt a t zkövesi telep b l feltárt terület 1600 m²-re emelkedett.

---

¹³ A szerkeszt megjegyzése: a Bökönyi Sándor által „zfognak” meghatározott átfúrt nyaklánc-gyöngyök feltehetően inkább gímszarvas bika gyöngyfogából (*Caninus*ából) készültek, mai kutatási álláspontunk szerint (Vö. *Utószó*, VÖRÖS 2005).

IV. A leletanyag ismertetése

A. A kerámia

A kerámiát az ásatáson elkülönített mélységek szerint ismertetem, nem teszek különbséget az egyes szelvények között. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az ásatás során el került anyag legnagyobb része töredékekből áll, amelyeket csak részben lehetett edénytípusokhoz kötni. A leírásoknál adott típusjelek az I–IX. táblákon összeállított formákra vonatkoznak. Vizsgálatom az ásatás teljes leletanyagából megízott részre vonatkozik, amely a teljes anyagnak kb. 30%-a. Az egyes mélységek adatainál a teljes (tehát még nem selejtezett) számokat adom meg.

A kerámiát az elkészítés szempontjából 3 csoportra osztottam. Finom kerámia alatt értem a vékonyfalú (2–8 mm falvastagságú), gondosan iszapolt, homokkal, vagy ritkán talán finomra zúzott kavicsokkal soványított, jól kiégetett és kívül-belül simított, kívül felén pedig gyakran polírozott kerámiát. Közepes kidolgozású kerámia alatt értem a 7–13 mm falvastagságú, többnyire jól iszapolt, általában apróra zúzott kavicsokkal soványított és közepesen jól kiégetett kerámiát, amelynek belül felülete legtöbbször simított, kívül felülete néha simított, de általában durva, porózus. Durva kerámia alatt értem a 13 mm falvastagságot meghaladó, gondatlanul iszapolt, kavicssal, néha pelyvával soványított, közepesen jól, de inkább rosszul kiégetett kerámiát, melynek belül felülete ritkán, kívül felülete néha simított, de leginkább durva, porózus.

A 215–200 cm mélység közötti leletanyag leírása

Finom kerámia. Igen gyakori forma a fordított csonkakúpos alsó rész, kissé befelé hajló oldalú pohár (I.A). Pereme alatt néha égetés előtti fekete sávfestés húzódik. Megtalálható az enyhén profilált falú pohár is (I.C₂₋₃), amelynek pereme alatt, néha a hasi vonalon, apró, lapos korongbüttyök találhatók. Kedvelt forma a kissé befelé ívelt falú tál, amelynek oldalán gyakori a függőleges vagy vízszintes állású, néha bevagdálással tagolt apró büttyök (II.A, H, L). Az egyik táltöredéken, annak belül felületén, fekete sávfestéssel létrehozott minta látható (1. T./6). A cs talpas tálak közül csupán egyetlen típus található meg ebben a mélységben: a tömör (?), cs talpon álló, félgömbös tálrész forma (III.K).

Közepes kidolgozású kerámia. A fazekak között gyakori a palack formájú, szűk nyakú, hasas forma (IV.D). Megtalálható a hordó formájú edény is (IV.A–B), amelyet gyakran díszít plasztikus lécbüttyök (legtöbbször ujjbenyomkodással vagy bevagdálással tagolva), korongbüttyök, ritkábban bordadísz (1. T./1). Jellegzetes és kedvelt forma a könyökfülű korsó (V.A). Néhány esetben megfigyelhetők a korsó vállán körbefutó fekete sávfestés (1. T./3–4). Gyakori típus az alacsony oldalú, vastag falú lapos tál (VIII.D). Ritkább a szűk edény (VIII.B; 1. T./5).

Durva kerámia. A nagyméretű tárolóedények többféle formában fordulnak elő. Gyakori a korsó formájú, amelynek legnagyobb kihasodásánál legtöbbször szalagfűl található (VI). Szintén kedvelt forma a félgömbös, ívelt vagy profilált falú tárolóedény. Ezeken gyakori a plasztikus díszítés: ujjbenyomkodással vagy bevagdálással tagolt lécbüttyök, korongos büttyök (VII). Ritkább a szögletes tároló hombár (VIII.A), amelynek felületét néha meander vagy egyéb karcolt minta borítja.

A 215–200 cm között talált kerámia megoszlása a következő: finom kerámia: 31 db, közepes kidolgozású kerámia: 97 db, durva kerámia: 205 db, összesen: 333 db.

A 200–180 cm mélység közötti leletanyag leírása

Finom kerámia. Ebben a mélységben is megtalálható az I.A típusú pohár (2. T./1). A perem

alatt fekete sávfestés mellett megjelenik egy új díszít elem: az ún. gyanta-bevonatos díszít technika.¹⁴ Ennek lényege, hogy a gyantával (?) be kent edényen apró darabokra vágott szalmaszállal, kagyló- vagy tojáshéjjal alakították ki a mintát (9. T./9; 26. T./5). Ritka díszít elem a fehér festés, amely a perem alatt körbefutó fekete sávfestés alatt kb. 1 cm-rel figyelhet meg egy töredéken (28. T./1). A mintát három párhuzamosan futó vízszintes vonal alkotja, a két felső vonal között ferde irányú rovátkolás figyelhet meg. Továbbél az I.C₂₋₃ típusú pohár (12. T./4). Új forma az enyhén bikónikus pohár (I.B₂₋₃). A II.A, H és L típusú tálak mellett (2. T./7, 20) megjelenik az er sen kett s kónikus tál (II.K). Egy esetben perem alatti fekete sávfestés figyelhet meg (27. T./5). Szintén új forma az ívelt falú, fordított csonkakúpos tál, melynek pereme alatt gyakori az apróméretű bűtyök (II.F). A cs talpas tálak között nem található meg a III.K típus. Helyette megjelenik az alacsony cs talpon álló befelé húzott falú tál. A tálrészt általában bekarcolt (legtöbbször meander) minta díszíti (III.A–B; 2. T./10, 19). Megjelenik az alacsony cs talpon álló félgömbös tálrész forma is (III.L₃). Új formaként értékelhet a fordított csonkakúpos alakú pohár, amelyen gyakori a bekarcolt geometrikus minta (IX.A; 2. T./2–3, 9, 17).

Közepes kidolgozású kerámia. Az el z ekben ismertetett IV.A–D formák ebben a mélységben mind megtalálhatóak (2. T./4–6, 8, 21–24). Itt is megtalálható az V.A típusú könyökfűles korsó, de nem került el olyan darab, amelynek vállán körbefutó fekete festés volt. Megtalálható a lapos tál is (VIII.D).

Durva kerámia. A tárolóedények között megtalálhatóak mind a VI. típusú korsó formájú, mind a VII. típusú ill. VIII.A típusú hombárok (2. T./25). Új forma az ún. szilmei típusú hólyagdudorral bíró vastag falú edény (VIII.C).

A 200–180 cm közötti mélységben talált töredékek összetétele a következ volt: finom kerámia: 224 db, közepes kidolgozású kerámia, 119 db, durva kerámia: 124 db, összesen: 467 db.

A 180–150 cm mélység közötti anyag leírása

Finom kerámia. A poharaknál az I.A forma dominál. Megfigyelhet a perem alatti fekete sávfestés (3. T./2). Egy darabon pedig sötétszínű bevonat nyoma vehet ki (3. T./17). Elt nik viszont az el z ekben ismertetett gyantabevonatos díszít technika. Továbbél az ívelt oldalú pohárforma (I.C₂₋₃). Új forma a félgömbös aljú, enyhén befelé ível falú pohár, amelynek felületét rendszertelenül elhelyezett vagy sorokba rendezett apró bűtyökök díszítik (I.E). A tálak eddig megismert formakincse (II.A, H, K, L; 3. T./9–10, 13) nem b vül, de elt nik a II.F típusú ívelt falú, fordított csonkakúpos tál. A cs talpas tálaknál a III.A–B a vezet forma (3. T./3, 15). Újdonság viszont a bekarcolt minta közötti vörös, égetés utáni, ún. *crusted* festés (pl. a 80.3.268, 80.3.265 számú töredékeken). Szintén újdonság a díszítmódban egy közelebbi meg nem határozható tálformát tartó cs talp-töredék, küls felületén megfigyelhet vörös *crusted* festéssel (29. T./2). Azonos technikájú vörös *crusted* festés látható két másik töredéken is a bekarcolt vonalminta között (28. T./3, 7). Ez utóbbiak a szakálhái kultúra jellegzetes darabjai. Ebben a mélységben is megtalálható a IX.A típusú fordított csonkakúpos pohár.

Közepes kidolgozású kerámia. Az eddig megismert fazék- ill. korsótípusok (IV.A–D, V.A) formakincse nem változik. Ebben a mélységben is el került a lapos tál (VIII.D) és a sz r edény (VIII.B).

Durva kerámia. A VI, VII. ill. VIII.A (3. T./18–19) típusú hombárok és tárolóedények ebben a mélységben is megfigyelhet ek.

¹⁴ A szerkeszt megjegyzése: a neolitikus „gyantabevonatnak” tartott fekete díszítés mai kutatási álláspontunk szerint valószínűleg inkább növényi kátrány lehet (vö. *Utószó*, RACZKY–S. KOVÁCS 2009).

A 180–150 cm közötti mélységben talált töredékek összetétele a következő: finom kerámia: 179 db, közepes kidolgozású kerámia: 237 db, durva kerámia: 120 db, összesen: 536 db.

A 150–130 cm mélység közötti anyag leírása

Finom kerámia. Az I.A típusú poharak továbbra is igen nagy számban fordulnak elő. A perem alatti fekete sávfestés megmarad. Szórványosan bár, de ismét felbukkan a gyanta-bevonat (ezúttal „berakás” nélkül). Továbbá az ívelt falú pohárforma (I.C₂₋₃), és újból feltűnik az enyhén bikónikus pohár is (I.B₂₋₃). Nem található meg viszont az előzőekben megismert félgömbös aljú, befelé ívelt falú pohár (I.E₂). Új forma az enyhén S-profilú pohár (I.C₆). Ennek egy változata a szintén S-profilú, de hasasabb pohárforma (I.D). Tulajdonképpen az I.A típus variánsa az ebben a mélységben feltűnő I.F forma, amely csupán díszítésmódjában tér el: felületét apró plasztikus bütykök díszítik. Az előzőekben megismert II.A, H, K és L típusú tálak (4. T./19) mellett új formaként jelentkezik a félgömbös aljú, a hasi vonal felett egyenes oldalú tál (II.I). Ebben a mélységben is megvan a III.A–B típusú cs talpas tál (4. T./7–11, 18). Fekete, vörös és sárga pasztózus festés figyelhető meg a bekarcolt minta vonalai között egy III.B típusba sorolható cs talpas tál tálrészén (11. T./2). Az eddigiekben jelentkező III.A–B formákhoz képest új típus a magas cs talpon álló, félgömbös aljú, enyhén kifelé ívelt oldalfalú tál. Az edény tálrészét bekarcolt meandrikus minta borítja (III.M; 4. T./6). Szintén új forma a közepes magasságú cs talpon álló gömbszelet formájú sekély tál (III.L). Egy cs talpas edény közelebbre is meg nem határozható formájú tálrészének belsején fekete festés nyomai láthatóak (29. T./1). Továbbra is megtalálható a fordított csonkakúp alakú IX.A típusú pohár. Új forma viszont az ún. virágcserep alakú pohár (IX.B; 10. T./3a–b). A finom kerámiába sorolható az a két cserep, amelyeken vörös pasztózus festés nyomai figyelhető meg. Az eredeti mintát a vörösre festett ill. a fényes feketére polírozott sávok váltakoztatásával alakították ki (4. T./14–15, 28. T./8). Mindkét töredék a szakálhádi kultúra jellegzetes stílusjegyeit mutatja. Szintén ebbe a kategóriába tartozik egy edény szívókás töredéke, amely alatt vonaldísz indul; a bekarcolt vonalak között vörös pasztózus festés maradványa figyelhető meg (4. T./16, 24. T./1). Ugyanide sorolható egy magasabb test cs talpas tál cs talp-részének töredéke, belsejében vörös festés nyomaival (29. T./2).

Közepes kidolgozású kerámia. A IV.A–D típusú edények formakincse nem bővül (4. T./1–2, 4, 20, 24). Továbbra is kedvelt forma marad az V.A típusú könyökfüles korsó (4. T./21). Ebben a mélységben is előfordul a VIII.D típusú lapos tál (12. T./3).

Durva kerámia. Semmiféle formai változás nem figyelhető meg. Megtalálható mind a VI. (4. T./22), mind a VII. típusú tárolóedény, valamint a VIII.A típusú négyszögletes hombár.

A 150–130 cm közötti mélységben talált töredékek összetétele a következő: finom kerámia: 533 db, közepes kidolgozású kerámia: 566 db, durva kerámia: 757 db, összesen: 1856 db.

A 130–100 cm mélység közötti anyag leírása

Finom kerámia. Leggyakoribb forma továbbra is az I.A típusú pohár. A perem alatti fekete sávfestés továbbra is megfigyelhető (5. T./1–4). Továbbá az I.C₂₋₃ típusú ívelt falú pohár is. Ismét megjelenik az I.E₂ típusú, félgömbös aljú, enyhén befelé ívelt oldalú pohár. Valószínűleg pohárból származik az a töredék, amelyen vörös festés minta látható. A mintát két egymással párhuzamosan futó, kissé ívelt vonal adja (5. T./5, 28. T./4). A II.A, H, K és L típusú tálak (5. T./7–9) mellett továbbra is megvan a II.I típusú tál, de új formaként jelentkezik a félgömbös tál, amelynek pereme helyenként irdalt, a perem alatt ill. a hasi vonalon gyakori az ujjbevagdalásokkal tagolt vízszintes állású apró bütyök (II.D₁). A IX.A forma ebben a mélységben is megtalálható. Ezen a formán új díszítő elemnek számít az égetés utáni pasztózus vörös festés a karcolt minták közötti vonalközökben (5. T./26–27, 29. T./4). A

III.A–B típusú cs talpas tálak (5. T./10–12) mellett megfigyelhet még a III.L típusú sekély gömbszelet formájú tállal ellátott cs talpas tál is (5. T./25). Megjelenik az aránylag alacsony cs talpon álló félgömbös aljú, a hasi vonal felett hengeres test tál (III.C).

Közepes kidolgozású kerámia. Továbbra is megtalálható a IV.A–D típusú fazékforma és az V.A típusú könyökfül korsó. Megvan a sz r edény (VIII.B) és a lapos tál is (VIII.D; 12. T./5).

Durva kerámia. Mind a VI. típusú, mind a VII. típusú tárolóedény, mind a VIII.A típusú szögletes hombár megtalálható.

A 130–100 cm közötti mélységben talált töredékek összetétele a következ : finom kerámia: 265 db, közepes kidolgozású kerámia: 308 db, durva kerámia: 431 db, összesen: 1004 db.

A „gépi munka utáni nyesés” anyaga

Finom kerámia. Ebben a mélységben is az I.A típusú pohár a legkedveltebb forma. Pereme alatt továbbra is megfigyelhet a fekete sávfestés (6. T./1). Ez egy esetben talán girland-mintát alkot (6. T./2, 27. T./4). Egy másik töredéken a fekete sávfestés alatt vékony, vízszintes fehér vonalakból álló festett minta figyelhet meg. Nem lehetett eldönteni, hogy a festést égetés el tt vagy után vitték fel az edény testére (6. T./3, 27. T./1). Továbbra is megvan az I.C₂₋₃ típusú íveltfalú pohár. A tálaknál a II.A, H, K, L formák figyelhet ek meg (6. T./9–10). A cs talpas tálak között dominál a III.A–B forma (6. T./5–7), és ismét megfigyelhet a III.L típusú tál. Megvan a IX.A típusú pohár és ismét felt nik a IX.B típusú virágcserep alakú pohár (X. T./3a–b).

Közepes kidolgozású kerámia. A fazekaknál az eddig megismert IV.A–D típusok formakincse nem b vül. A könyökfül korsó ebben a mélységben is megfigyelhet . Továbbra is megtalálható a lapos tál (VIII.D; 12. T./6).

Durva kerámia. Továbbra is megvan a leletanyagban a VI. (6. T./15), a VII. és a VIII.A (6. T./17) típusú tárolóedény.

A gépi munka utáni nyesésb l el került töredékek összetétele a következ : finom kerámia: 224 db, közepes kidolgozású kerámia: 119 db, durva kerámia: 124 db, összesen: 467 db.

A 3. gödörb l el került anyag leírása

Finom kerámia. Legkedveltebb az I.A típusú pohár. A perem alatti fekete sávfestés több töredéken is megfigyelhet (7. T./1–4). A poharakat gyantabevonatos technikával is díszítették (9. T./1–2, 4–8, 10–12, 25. T./1–3, 26. T./1–4). Megtalálható az I.B₂₋₃ típusú enyhén bikónikus forma. A II.A, H, K és L típusú tálak (7. T./9) mellett megtalálható a II.E típusú félgömbös tál is. Pohárból vagy tálból származik az a töredék, amelynek pereme alatt húzódó sávfestésb l három függ leges sáv indul (7. T./2, 28. T./2). A perem alatti fekete sávfestés egy másik táltöredéken is megfigyelhet (27. T./3). A cs talpas tálak között a III.A–B típus a vezet forma (7. T./11–12, 16). Új forma viszont a közepes magasságú cs talp, amelynek tálrésze nem rekonstruálható teljes biztonsággal (12. T./1). Egy másik cs talpas edényb l származó táltöredék belsejében kereszt alakú mintát alkotó fekete sávfestés látható (7. T./18, 29. T./5). Megtalálható a IX.A típusú csonkakúpos pohár is (7. T./5). Az egyik töredéken stilizált arcábrázolás látható (7. T./6, 24. T./2). A finom kerámiába sorolható az a három cserep, amelyeken a bekarcolt minta között pasztózus vörös festés maradványa látható (7. T./9, 14–15, 28. T./5–6). Mindhárom a szakálhádi kultúra jellegzetes töredéke. Szintén ebbe a kategóriába tartozik egy vékonyfalú edényb l származó töredék, amelyen pasztózus sárga és vörös festés látható (7. T./7, 27. T./2).

Közepes kidolgozású kerámia. A IV.A–D típusú edények formakincse nem b vül (7. T./17, 19–20). Kedvelt forma az V.A típusú könyökfüles korsó, amelynek vállán néha fekete

sávfestés fut körbe (7. T./10, 11. T./4–5). Megtalálható a lapos tál is (VIII.D). Egy töredék talán négyszögletes, magas edényből származik (VIII.E).

Durva kerámia. Semmiféle formai változás nem figyelhető meg. Megtalálható mind a VI, mind a VII. típusú (13. T./1–2) tárolóedény, valamint a VIII.A típusú négyszögletes hombár.

A 3. gödörből került töredékek összetétele a következő: finom kerámia: 105 db, közepes kidolgozású kerámia: 429 db, durva kerámia: 332 db, összesen: 866 db.

Az 5. gödörből került leletanyag leírása

Finom kerámia. Jellegzetes és kedvelt forma az I.A típusú pohár. A perem alatti fekete sávfestés néhány töredéken itt is megfigyelhető. A tálak között a II.A, H, K és L formák figyelhetőek meg (8. T./3, 5). A cs talpas tálaknál a II.A–B típus a vezető forma (8. T./8), de megtalálható a III.L típusú alacsony cs talpon álló, sekély gömbszelet formájú tállal ellátott forma is. Ebben az anyagban is megvan a IX.A típusú, fordított csonkakúpos pohár (8. T./2, 4).

Közepes kidolgozású kerámia. A IV.A–D típusú formák kivétel nélkül megtalálhatóak (8. T./6–7). A lapos tál is (VIII.D), valamint a könyökfüles korsó (V.A).

Durva kerámia. Megtalálható mind a VI. (8. T./15), mind a VII. (8. T./18), valamint a VIII.A (8. T./16) típusú tárolóedény.

Az 5. gödörből került anyag összetétele a következő: finom kerámia: 83 db, közepes kidolgozású kerámia: 237 db, durva kerámia: 243 db, összesen: 563 db.

Összesítve a kerámiatípusokat, az 1978. évi ásatás során feltárt anyagban 1644 finom kerámiába, 2112 közepes kidolgozású kerámiába és 2336 durva kerámiába sorolható (összesen 6092) töredék volt.

B. Az egyéb leletek

Agyagból készült tárgyak

Nem ismeretlen más neolitikus telepeken sem a kisméretű festéktartó edényke (19. T./6). A Tzrkövesen talált példányban fehér festék volt, amelyet a telep hajdani lakói bizonyára edényfestésre, esetleg testfestésre használtak. Gyakori volt az orsógomb ill. orsókarika (19. T./1–3, 7). Ez utóbbit összetört edényekből származó cserepekből készítették. Az agyagból formált hálónéhezékek is gyakoriak (20. T). Talán kiöntő csöves edényből származó kiöntő cs az a hengeres agyagtárgy, amelynek ép végén fekete sávfestés látszik (19. T./10). Valószínűleg leg alacsony zsámolyon (trónus?) ülő női vagy férfi alakot mintázó szoborból való zsámolytöredék a bekarcolt mintával díszített agyaglapocska (18. T./2). A tiszai kultúrában¹⁵ (és a kortárs lengyeli kultúrában is)¹⁶ egyaránt megtalálhatóak az ilyen jellegű kispasztikai alkotások. A tiszai kultúrába sorolható ilyen típusú idolkok eredetét a szakálhádi kultúra kispasztikájában kereshetjük.¹⁷ Feltehetően a vérsztű (HEGEDŰS 1977, XXIII. tábla), kökénydombi (BANNER–KOREK 1949, 17, Taf. IV.4), ill. Szeged környéki (GALLUS 1938, 528, Fig. 4.) oltárokhoz hasonló formájú és funkciójú darab a karcolt meandrikus mintával díszített tálszerű töredék (18. T./1, 30. T). Talán álló helyzetű, de inkább ülő emberi alakot ábrázoló agyagszobrokból származnak az idolk-lábak (18. T./4–5, 7–9). Csalog József szerint Szegvár–Tzrkövesen minden lakóházban volt oltár és ezzel összefüggésben egy „trónuson ülő cserépi idolk”.¹⁸ Az ásatás során került hengeres testű, ülő alakot mintázó idolk (31. T.)

¹⁵ BANNER 1959, 14–35; CSALOG 1959a, 7–38; CSALOG 1972, 20–23; GRBI 1957, 16–17.

¹⁶ CSALOG 1960, 193, 11. kép; TOFFI 1969, Abb. 5.

¹⁷ SZÉNÁSZKY 1979; HORVÁTH 1979, 5, 92–98.

¹⁸ CSALOG 1976, 221. Ezt a véleményt Korek József is osztja: KOREK 1973, 354.

Hegedűs Katalin dolgozza fel.¹⁹

Agancsból készült tárgyak

A délkelet-európai neolithikum kedvelt tárgyátípusa az agancsból készített olyan szerszám, amelyet leginkább a mezőgazdasági munkában használtak kőeszközök nyelvéként (TRINGHAM 1971, Fig. 11.h–i.). Ilyen jellegű eszközből származó töredék Tőzkövesen is előkerült (21. T./14–15, 22. T.1–3). Gyakran került elő agancsszigony is (21. T./16–18).

Csontból készült tárgyak

A neolithikus telepek gyakori és igen jellegzetes leletei a csontból készült eszközök, amelyek Tőzkövesről sem hiányoznak. Az alábbiakban ismertetésre kerül tárgyátípusok minden szintben megtalálhatóak, habár nem egyenlő számban.

Gyakoriak a juh- vagy őzcsontból készített árák (21. T./5–6, 12), amelyeket a birkamegmunkáláshoz, ill. a növényi rostokból készült ruházat elkészítéséhez használhattak. A tőrk (21. T./8–11, 13) egy részét nyilvánvalóan varráshoz használták, más részük Banner János feltételezése szerint azonban a ruhák összetűzésére is szolgálhatott (BANNER 1941, 11). Szintén gyakori típus a csontsimító (21. T./2, 9). Ezt általában szarvasmarha csontból készítették. Funkciójáról megoszlanak a vélemények: egyes kutatók szerint az apróbb csonteszközök elkészítésére, mások feltételezése szerint a kerámia simítására és fényezésére használták ezeket (ALEXANDRESCU 1961, 339–343). A szarvasmarha csontból készített csiszolócsontok szintén gyakoriak a telepen (21. T./4–6). Ritka, majdhogynem egyedülálló lelet a csontfésű (21. T./1). Párhuzamát a Domica barlangból (bükkői kultúra, LICHARDUS 1974, 46, Abb. 11.6–7, 10), Aszódról (lengyeli kultúra, KALICZ 1967, 44, III. tábla 35), Tordosról (Vinča-Tordos kultúra, ROSKA 1941, LXXVI. tábla 12–13, 15, 20) és Békéscsápóról (tiszai kultúra, esetleg szakálhádi kultúra, BANNER 1941, 46) ismerjük.²⁰

Kőszerszámok

Igen gyakori lelet a pattintott kőeszköz (23. T./2–10), amelyek közül néhánynak az élén kivehető a kopásból származó ún. sarlófény (*sickle gloss*). Elkerültek azok a kovácsoltak is, amelyekből ezeket készítették (23. T./1, 3). Gyakoriak még az árák (23. T./12) és a kőbalták (23. T./13–16).

Spondylus

A tőzkövesi telepen egyetlen ékszer került elő: egy *Spondylus* kagylóból csiszolt, hengeres alakú, hosszában átfúrt gyöngy (19. T./8). A *Spondylus* kagylóból készített különféle ékszerek (gyöngyök, amulettek, karperecek, csüngők, stb.) viselete a legkorábbi neolithikumtól figyelhető meg, noha nagyobb mérvű elterjedésük a középső ill. késő neolithikumra esik.²¹

A kagylóékszerek nyersanyagára több feltevés is született. Ezek a következők: a) helyben talált, fosszilis kagyló (ezt a legtöbb kutató azonban nem fogadja el); b) Földközi-tengerből, c) Fekete-tengerből²² és d) Adriai-tengerből.²³ A mészhegyi (Hírővá: GALBENU 1963, 501–509) ill. depot-leletek (Kozludza: GELLERT–GARSCHA 1930, 270, Csóka: BANNER 1960) azonban arra utalnak, hogy a b, c, d lehetőségek közül egyik sem vehető el a másik rovására.

¹⁹ HEGEDŰS K.: *Two new enthroned idols from Szegvár-Tőzköves*. Kézirat. Szentes. (A szerkesztő megjegyzése: *Utószó*, HEGEDŰS 1980)

²⁰ Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a lelet nem hiteles körülmények között került elő.

²¹ BUTTLER 1938; VENCL 1959; SREJOVI –JOVANOVI 1958–1959; RODDEN 1961, 411–413; COMA 1973.

²² A szerkesztő megjegyzése: nincs konkrét bizonyíték arra, hogy a Fekete-tengerben valaha *Spondylus* élt.

²³ STIPEVI 1962, 373–376; SHACKLETON–RENFREW 1970.

A disszertáció függelékében összeállítottam a magyarországi, és különösen a geográfiai értelemben vett Nagy-Alföld eddig ismert neolithikus *Spondylus* leleteit (IX.1. fejezet rész). Ebből kitűnik, hogy a Körös kultúrában (itt meg kell jegyezni, hogy a Körös kultúrával rokon Starčevo–Criș–Karanovo–Sesklo kultúrkörben is) és az azt követő AVK-ban rendkívül ritka a *Spondylus* ékszerek előfordulása, gyakoribbá csak a középső, ill. késői neolithikumban válnak. Ennek egyik oka az lehet, hogy a *Spondylus* kagylóért cserébe adott termékeket (amely egy adott neolithikus közösségnek minden bizonnyal a többlet-termeléséből került ki) csak a középső és késői neolithikumban már fejlettebb mezőgazdasági technikával dolgozó települések lakossága tudta megtermelni. Így szinte természetessé válik, hogy a Körös kultúrában ill. az AVK-ban ezek az ékszerek nem találhatók meg, hiszen e két kultúra legjellegzetesebb vonása a neolithikus életmódra való áttérés.

A következőkben megkísérlem az 1978. évi ásatás kerámia anyagának összefoglaló értékelését. A kiindulópont az, hogy az egyes típusok között vannak olyan formák, amelyek esetleg rövidebb idő szakokra korlátozódnak, és így alkalmasak lehetnek a tiszai kultúra belső idő rendjének finomítására.

Úgy tűnik, hogy a durva ill. közepes kidolgozású kerámiába sorolható edényformák nem változtak a tőzkövesi telep fennállásának folyamán. Így csak a finom kerámiába sorolható típusokkal érdemes ilyen szempontból részletesebben foglalkozni. A kerámiatípusokat igyekeztem párhuzamosítani a települési jelenségek és a sírok mélysége alapján meghatározható építési szintekkel (ezek sematikus összefoglaló vázlatát az 1. táblázat mutatja).

A poharak közül az I.A típus a telep életének minden szakaszában megtalálható, s így további finomítás nélkül nem alkalmas a belső kronológia további tagolására. Hasonlóképpen a perem alatti fekete sávfestés sem. A poháron alkalmazott gyantabevonatos díszítésmód viszont csak a telep életének egy bizonyos szakaszában figyelhető meg: a 200–130 cm-es mélységnek megfelelő idő szakban (azzal a fenntartással, hogy 150–130 cm között már csak egészen ritkán fordul elő). Ez a díszítési eljárás tehát gyakorlatilag a 200–150 cm-es mélységre jellemző (azaz a 2. építési szintre). Hasonló gyantabevonatos kerámiát Budapest–Békásmegyerről ismerünk. Ennek az adatnak kronológiai támpontként való felhasználása a tőzkövesi telep esetében azonban legfőljebb *terminus post quem*-ként értékelhető.²⁴

Az I.C₂₋₃ típusú pohár sem alkalmas szűkebb idő határok megállapítására, mivel szintén nyomon követhető a telep életének minden szakaszában.

Talán korhatározó szerep tulajdonítható az I.B₂₋₃ típusú enyhén bikónikus pohárnak, amely csak 200–130 cm között jelentkezett (ez gyakorlatilag a 2. és 3. építési szint). A telep életének csupán egyetlen szakaszára jellemző az erőteljesebben profilált formák megléte (I.C₆, I.D), ez a 150–130 cm közötti mélység, azaz a 3. építési szint. Más tiszai telepeken a hasonló formák szintén az adott telep fiatalabb szakaszára jellemzőek (KÖREK 1958, XLI. tábla 17; BANNER–KÖREK 1949, II. tábla 9, VII. tábla 3, 7).

A tálak esetében általánosan és minden idő szakban használt típusként értékelhetőek a II.A, H, K és L formák.

A II.F típusú ívelt falú, fordított csonkakúpos tál csak 200–180 cm között volt megfigyelhető (azaz a 2. építési szintnek megfelelő idő szakban). Hódmezővásárhely–Kökénydombon ez a típus szintén a telep idő sebb szakaszának leletei között jelentkezett (BANNER–FOLTINY 1945, VII. tábla 7).

A II.I típusú félgömbös aljú, hengeres testű tál 150–100 cm között jelentkezett (3. és talán 4. építési szint). Ennek is tulajdonítható kronológiai jelentőség, hiszen Kökénydombon is a telep felsőbb rétegeiből került elő (BANNER–FOLTINY 1945, VIII. tábla 19).

A csonttalpas tálak között a III.A–B típus nem rendelkezik belső kronológiai jelentőséggel, mivel általánosan használt formáról van szó.

A III.M típusú, magas csonttalpon álló félgömbös aljú, enyhén kifelé ívelt oldalú tál 150–130 cm között fordul csak elő (azaz a 3. szintnek megfelelő idő szakban). Párhuzama Tápé–Lebény–Alsóhalom lelőhelyen a telep középső, inkább a későbbi tiszai idő szakhoz köthető rétegből került elő. A korábbi tőzkövesi ásatások tanúsága szerint is ez a típus a tiszai kultúra fiatalabb szakaszához köthető (KÖREK 1958, 140, 150, XLI. tábla 6; 1973, XLII. tábla 3). Szintén a

²⁴ G. CSÁNK 1964, 207–208; PAVÚK 1969, 315, 350–351; KALICZ 1970, 16; KALICZ–MAKKAY 1972, 12; MAKKAY 1978b, 28 és 29. oldal között levő kronológiai táblázat.

telep fiatalabb szakaszához köthet a III.L típusú gömbszelet formájú sekély tálrésszel ellátott cs talpas tál, amely 150–130 cm között jelentkezett (3. és 4. építési szint).

Külön kell szólni a szakálhádi jelleg cserepekről, amelyek a legalsó, 1. építési szinthez köthet 3. gödörből, ill. 180–130 cm között (2. és 3. építési szint) kerültek elő. A vörös pasztózus (égetés utáni) festéssel díszített és a fényesre polírozott sávok váltakoztatásával kialakított minták alapvetően jellemzők a szakálhádi kultúra lelőhelyein előkerült kerámiára (CSALOG 1966, I. tábla 8; SZ. MÁTHÉ 1970, 16. tábla; TROGMAYER 1957, XI. tábla 2; G. SZÉNÁSZKY 1979, 4. kép 12, 6. kép 1, 6, 8, 13). A legkorábbi szinthez köthet 3. gödörben is meglévő szakálhádi cserepek kronológiai jelentősége, hogy meghatározzák a telep e részének alsó időhatárát. Noha ez a néhány töredék nem teszi lehetővé annak teljes pontossággal való meghatározását, hogy a tálkövesi telep e része a szakálhádi kultúra mely szakaszában indult, valószínűleg nem lehet, hogy a leletek a későbbi időszakhoz köthetők (ezt a töredékek típusa nem zárja ki). Más kérdés, hogy miért hiányoznak a szakálhádi kultúra leletei a 2. építési szintből. Az előbbi megállapítás alapján valószínű, hogy a 3. építési szintben talált néhány cseréptöredék a korabeli építési tevékenység, vagy a 67, 68, 69. és 72. sírok eltemetése közben kerülhettek az 1. építési szintből a 3. építési szintbe. Azért sem valószínű, hogy a szakálhádi kultúra komolyabb megtelepülésével lehet számolni Tálkövesen, mivel a feltárt településen előkerült kerámia tipológiailag rendkívül egységes, és döntő többségében a tiszai kultúrához tartozik.

A telep felső időhatárának megállapításánál figyelembe kell venni, hogy hiányzik az ún. apróbütykös kerámia, amely a chalkolithikus tiszapolgári kultúra felé képezné az átmenetet (KÖREK 1958, XXXII. tábla 23–25, XXIV. tábla 19–20; GAZDAPUSZTAI 1969, 125–139).²⁵

---

²⁵ Ilyen jellegű anyag Tálkövesen eddig nem került elő. Ugyanakkor rá kell mutatni arra, hogy az 1978. évi ásatás folyamán a munkagépek mintegy 60–80 cm földet eltávolítottak (azaz a felső, utolsó települési szintnek megfelelő réteget) és így a fázis megléte Tálkövesen nem zárható ki teljeséggel, noha nem lehet, valószínűleg nem, mivel a Körek József által publikált tálkövesi leletek között sincs meg az erre a fázisra jellemző kerámia.

VI. A lel hely rétegzési viszonyai

A lel hely rétegzési viszonyainak megállapítása céljából az ásatási naplók által megadott adatok alapján rekonstruált profilon megkíséreltem az eredeti rétegsor felrajzolását. Tekintve, hogy az egyes ásatások folyamán feltárt szelvények (a Csalog J. által feltárt I. szelvény kivételével) nagyjából a dombnak azonos magasságában fekvő részein helyezkedtek el, kisebb volt a valószínűsége, hogy az ásatási naplók mélységadataira támaszkodva olyan építési szinteket kapcsoljak egymáshoz, amelyek valójában nem egykorúak. Így néhol a 30–40 cm-nyi mélységbeli eltérések ellenére egy építési szinthez tartozónak vettem az ásatók által megfigyelt házomladékokat, falcsonkokat, padlószinteket. Ezzel a módszerrel arra a következtetésre jutottam, hogy a tiszolci település öt szintre tagolódik. Ezek, alulról indulva, a következők:

1. építési szint

A feltárt területen megfigyelt és az első megtelepülőkhöz köthető építési szint kb. 230 és 250 cm közötti mélységben jelentkezett. Csalog az 1956/II. felületben a 250 cm-ig lemerülül „A” gödör felett figyelt meg egy többször megújított padlószintet. Az 1956/V. felületben 230 cm-es mélységben „falszerpaticsomladék” volt megfigyelhető. Az 1964. évi ásatás során pedig 245 cm mélyen jelentkezett az „L” ház sarka. Korek József az 1970/XVII. felületben bontott ki egy „sárga agyagtapasztást” ebben a szintben, amelyet padlónak határozott meg. Ezt a szintet egyébként a nagyjából 240–250 cm között induló általában 50–70 cm mély gödrök is jelzik. Mélysége alapján biztosan ehhez a szinthez köthető sír nem került elő.

2. építési szint

Ezt az építési szintet a 170 és 210 cm között jelentkező padló- ill. ház-maradványok alkotják. Biztosan ide köthető az 1964/X. felületben feltárt „K” ház, ill. az 1956/III. felületben megfigyelt falcsonkok. Az 1970/XVII. felületben Korek 210 cm mélyen figyelt meg padlónívót. Ehhez a szinthez köthetőek a 200 és 250 cm mélységben feltárt sírok.

A 2. és 3. építési szint között több helyen steril humuszréteget figyeltek meg, így az 1956/II. felületben, az 1960/VIII. felületben és az 1978/XXV. felületben.

3. építési szint

Újabb, különálló építési szintet jelölnek a 120 és 145 cm közötti mélységben megfigyelt paticsrétegek ill. padlószintek. Csalog az 1956/II. felület profiljában 130 cm mélységnek megfelelő szintben összefüggő járószintet figyelt meg. Az 1956/IV. felületben letapasztott padló maradványa ill. paticsfolt volt megfigyelhető. Az 1960/IX. felületben kibontott „F” és „H” házak 145 cm mélyen jelentkezhettek. Korek az 1970/XVI. felületben észlelt ugyanebben a mélységben paticsokat, amelyek szerint házhoz tartoztak. Az 1978/XXV. felület DNy-i sarkának közelében 135 cm mélyen vastag átégett paticsréteg feküdt, az 1978/XXIII–XXIV/A–B felületekhez tartozó tanúfalon pedig többször megújított padló részletmetszete látszott. Ehhez a szinthez tartoznak a 160–200 cm között talált sírok.

4. építési szint

Az ide sorolható házak padlószintje 80 és 110 cm között jelentkezett. Ide tartoznak a Csalog által feltárt „C”, „D” (1956/IV. felület) és „E” (1957/VII. felület) házak. Az 1956. évi ásatás befejezése után néhány hónappal elő került ide ehhez a szinthez kapcsolható ház padlóján feküdt. Az 1960. évi ásatás befejezése után, építkezés folyamán újabb házalap került elő, amely mélysége alapján (80 cm) szintén ehhez a szinthez sorolható. Ugyanebben a mélységben paticsos, hamus réteg jelentkezett az 1970/XV. felületben. Az

1978/XXIII. felületben 100–110 cm mélyen házhoz tartozó padlót bontottak ki, az 1978/XXII/A felületben pedig agyagrögök 1 és paticsokból álló törmelék jelentkezett 110 cm mélyen. A Korek által feltárt négy ház („L” ház: 1970/XVII. felület, „M” ház, „N” ház: 1970/XXI–XXII. felület, „O” ház: 1970/XX. felület) szintén ehhez a szinthez sorolható. A 110 és 150 cm között talált sírok tartoznak ehhez a szinthez.

5. építési szint

Az ehhez a szinthez tartozó házak paticsomladéka közvetlenül a jelenlegi, er sen dúlt felszín alatt jelentkezett, így az 1970/XIV. és az 1970/XV. felületekben. A Puskin Tsz. által 1970-ben megkezdett meszesgödör mélyítésénél a kotrógép valószínűleg házalapba kapott bele, amely ehhez a szinthez köthet. Az 1970/XVIII. és 1970/XX. felületek „legfels szintjében” voltak házhoz tartozó paticsomladékok. Az 1978/XXV. felület profiljában az omladékréteg alatt padlósározást figyeltek meg. E szint elkülönítését indokolja az a tény is, hogy néhány sír 60–80 cm mélyen jelentkezett, és így ehhez a szinthez tartozhatott.

VII. Szegvár–T zköves települési sajátosságai és feltételezett lélekszáma

A t zkövesi telep b l feltárt, mintegy 1600 m²-t kitev területen az egyes építési szintekben a házak (építmények) száma a következ képpen oszlik meg (1. táblázat):

1. táblázat.

A település rétegsorai	Biztos épületnyom	Valószínű épületnyom	Összesen
1. szint	3	1	4
2. szint	3	–	3
3. szint	4	2	6
4. szint	9	3	12
5. szint	3	3	6

Amennyiben a feltárt területen a telepjelenségek (értve ezalatt a házakat ill. házrészekként értékelhet jelenségeket) ilyen s r ségben való jelentkezését az egész lel helyre érvényesnek tekintjük, azaz feltételezzük, hogy az ásatások során nyert „minta” az egész településre, vagyis annak bármely más, hasonló nagyságú területére is jellemz lenne, az egyes szintek települési, ill. beépítettségi s r sége a következ képpen alakul²⁶ (a 11 hektárnyi kiterjedést véve figyelembe, a szorzószám 110,000 m²:1600 m²=68,7; 2. táblázat):

2. táblázat

A település rétegsora	A házak feltételezett száma	1 házra es telepterület	Házméret
1. szint	275	400 m ²	–
2. szint	206	534 m ²	14 m×4 m
3. szint	412	267 m ²	–
4. szint	825	134 m ²	6 m×4 m
5. szint	412	267 m ²	–

Az egyes szintek településszerkezetére, azaz a házak elhelyezkedésére kevés adat áll rendelkezésre. Ennek oka, hogy az egyes ásatások során nyitott felületek ritkán csatlakoztak egymáshoz, tehát a feltárt 1600 m²-nyi terület nem összefügg , hanem széttagolt. Kovalovszky Júlia a következ ket figyelte meg terepbejárása során, amikor a telep területe viszonylag még épebb, eredetibb állapotban volt: „A házak helyeit égett paticsdarabok, nagyméret vastag falú edények és a jellegzetes tiszai keramika s r el fordulása jelzi. Ezek a T zköves déli részén közvetlenül egymás mellett, az északi részén pedig egymástól távolabb (50–100 lépésnyire) vannak.” Kovalovszky megfigyelése a legfels (5.) települési szintre vonatkoztatható (KOVALOVSZKY 1957, 43). Az 1. építési szinthez köthet , Csalog J. által megfigyelt padlómaradványok egymáshoz közel (10–14 m) álló házakra utalnak (az 1956/II. ill. 1956/V. felületek csatlakoztak egymáshoz). A 2. építési szintre l településszerkezeti szempontból semmit sem lehet mondani. A 3. építési szinthez tartozó „F” ill. „H” ház közötti távolság cca. 5–7 m lehetett. A 4. szint településszerkezetére a következ adatok állnak rendelkezésre: az 1956/IV. felületbe es „C” és „D” házak egymás közelében

²⁶ Elképzelhet , hogy az egyes építési szinteknél megállapított házszám magasabb az egykor valóban állt házak számánál. Néhány neolithikus telepen ugyanis megfigyelték, hogy a település központjában magasabb volt a beépítettség mértéke (pl. Obre II), másrészt az is valószínű , hogy a telep bizonyos részeit „munkaterületnek” használták (pl. Achilleion).

helyezkedtek el (a köztük lévő távolság, a szelvény méretéből ítélve, 3–10 m lehetett), az 1957/VII. felületben és „E” ház közelében más telepobjektum nem volt (a szelvény mérete 20 m×5 m, CSALOG 1964–1965, 23, Abb. 1). E két adat alapján azonban semmiféle következtetés nem vonható le a szint belső struktúrájára vonatkozóan.

A délkelet-európai neolithikum és chalkolithikum folyamán négyféle, egymástól némileg eltér települési rendszer meg egy-egy településen belül:

- (1) A soros ill. utcás elrendezés, pl. Grivacon, Divostinon (McPHERRON–SREJOVI 1971, 10), Jasa tepe-n (GEORGIEV 1961, 67), Polianican (TODOROVA 1978, 49), Karanovo I-n (GEORGIEV 1961, 62);
- (2) A házak csoportos elrendezése, pl. Karanovo II-n (GEORGIEV 1961, 62), Tell Azmakon (GEORGIEV 1969, 142);
- (3) A félkörös ill. körkörös elrendezés, pl. Lisicici-n (BENA 1973b, 62), Varoson (TRINGHAM 1971, 87), Kolomiiscsina I-n (PASSEK 1949, 133);
- (4) A látható rendszer nélküli elrendezés, pl. Cașcioarele-n (DUMITRESCU 1965, 218–219, Fig. 2).

Szegvár–T zkövesen a két felső települési szintben (4. és 5.) a soros elrendezés valószínűsíthető. Az egyértelmű adatok hiányában azonban nem dönthető el, hogy a házak szabályos utcás, soros elrendezésben álltak-e, vagy pedig kisebb csoportokat alkottak.

A t zkövesi település feltételezhető lélekszáma

Egy adott korai település lélekszámának kiszámítására ezidáig több módszert is kidolgoztak már. Az egyik lehetséges módszer a település feltárt részén elkerült sírok számának kivetítése a telep egész területére (feltételezve, hogy a telep valamennyi halottját a telepen belül hantolták el). Így módon a t zkövesi telep egyes szintjeinek lélekszáma a következőképpen alakulna (szorzószám: 68,7):

- 1. szint: ?;
- 2. szint: 1649 f (3–5, 8–11, 13–16, 26, 29, 33–35, 1964/36–37, 62–65, 67, 69, 72. sírok, összesen: 24);
- 3. szint: 1512 f (1–2, 7, 18–25, 27–28, 31–32, 54–55, 58–59, 66, 68, 70–71. sírok, összesen: 23);
- 4. szint: 1649 f (6, 12, 16, 30, 1970/37, 38, 40, 42–53, 56–57, 60–61, 73. sírok, összesen: 24);
- 5. szint: 206 f (1970/36, 39, 41. sírok, összesen: 3).

Az ásatási kampányok alatt elkerült sírok közül kettőnek nem sikerült megállapítani a mélységét (17, 70). A 17. sír azonban valószínűleg a 3. építési szinthez köthető, mivel az 1957/VII. felületben találták, és az itt elkerült sírok szinte kivétel nélkül a 3. építési szinthez köthetők. E sírcsoport alapján valószínűleg nem, hogy a halottakat nem szétszórta, hanem kis csoportokban temették el a telep szélső határain belül. Hasonló sírcsoport figyelhető meg az 1970/XV. felületben is: az ott elkerült sírok a 4. építési szinthez köthetők (42–46, 48–49 sírok). Az 1956/V. felületben feltárt sírok (8–11, 13–15. sírok) a 2. építési szinthez köthetők. Az 1. építési szint feltárt részének sírnélkülisége talán éppen ez a szokás (tehát a csoportokba való temetkezés) magyarázza. A legfelső szint (5.) feltűnően kis sírszáma pedig valószínűleg azzal magyarázható, hogy a mezőgazdasági művelésnek, az építkezéseknek első sorban az ehhez a szinthez köthető sírok estek áldozatul.

Egy másik lehetséges módszer, amely egyúttal célravezetőbbnek látszik, a település házainak számából és méreteiből indul ki. A T zkövesen feltárt házak aránylag kis

alapterület ek: 24–30 m² lehetett az átlag. Általánosan elfogadott nézet, hogy ekkora alapterület házakban kiscsaládok (azaz 5–7 f) laktak.²⁷ Kiscsaládokat véve alapul, a t zkövesi telep lélekszáma a következ képpen alakul (5 f t véve alapul):

- 1. szint: 1375 f   125 f /hektár a telep belterületén;
- 2. szint: 1030 f   93 f /hektár a telep belterületén;
- 3. szint: 2060 f   187 f /hektár a telep belterületén;
- 4. szint: 4125 f   375 f /hektár a telep belterületén;
- 5. szint: 2060 f   187 f /hektár a telep belterületén.

Az ily módon nyert adatok els pillantásra jelent en eltérnek az el z eljárással nyert adatoktól. Ennek oka talán az el bbiekben vázolt temetkezési szokásban gyökeredzik – valószínűk t nik, hogy az ásátások során nyitott szelvényekbe a sírcsoportok nem arányosan estek. A telepen belüli csoportos temetkezés szokásának megléte egyúttal azonban azt is jelenti, hogy a zárt egységeket, csoportokat alkotó temetkezések által elfoglalt területet le kell vonni a telep teljes területéb l, vagyis a temetkezések méretével és számával arányosan csökkenteni kell az egy id ben lakott terület nagyságát, az épületek számát, végeredményben a feltételezett lakosságszámot is. Ennek a csökkentésnek a mértékéhez azonban megbízhatóbban kellene ismerni Szegvár–T zköves kiterjedését és feltételezhet összes sírszámát. Mindezek ellenére, az utóbbi eljárással kapott adatok hitelesebbnek és megbízhatóbbnak t nnek (f leg akkor, ha elvégezzük az arányos csökkentést). Az itt kiszámított értékek tulajdonképpen egy olyan elméleti maximumot adnak, amelynél a valós lélekszám csakis kisebb lehetett. Meg kell azonban jegyezni, hogy a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában végzett ilyen irányú vizsgálatok hasonló eredményre jutottak.²⁸

Újabban egy harmadik módszert is kidolgoztak, amelynek lényege, hogy felméri az skori település mellett fekv terület (általában az l óra id alatt elérhet pontok adják ki az ún. „eltartó terület” határát), és megvizsgálják, hogy az abból földm velésre alkalmas terület hány f s lakosságot tud eltartani (a term föld terméshozama ill. az ókori és modern adatokból kiszámított fejadagok alapján). R. Dannel Dél-Bulgária tell-településeinek ily módszerrel való megvizsgálása után arra az eredményre jutott, hogy e telepek területén az átlagos néps r ség 125 f /hektár (DENNEL–WEBLEY 1975, 106). Ez az adat azonban csak a földm velés által eltartott személyek számát foglalja magába (tehát az állattartásból, halászatból, vadászatból, esetleg gy jtögetésb l ezen felül megél lakosságot nem veszi figyelembe). Ennek a hányadosnak a kiszámítása Szegvár–T zköves területére meghaladja e disszertáció kereteit.

Mindenképpen felt n , hogy a szegvári telepen az egyes építési szintek beépítettsége eltér egymástól. A két alsó szint (1–2) eléggé ritkán lakott; a 3. szintben a telep beépítettsége hétszeresére növekedett. A 4. szint beépítettsége volt a legnagyobb méret . Az 5. szintben a beépítettség mértéke látszólag csökken, ez a „csökkenés” azonban inkább annak tudható be, hogy a mez gazdasági munkák és az építkezések során sok ház elpusztulhatott, hiszen Kovalovszky Júlia megfigyelései ellentmondanak ennek a csökkenésnek.

Összevetve a t zkövesi telepet a délkelet-európai neolithikum ill. k részkor telepeivel, azt találjuk, hogy a telep beépítettségének mértéke nem tér el túlzottan azokétól (ld. függelék). Ugyanakkor viszont felt n , hogy a t zkövesi telep kiterjedése (11 hektár) a legtöbb ismert méret telep kiterjedését jelent s mértékben meghaladja.

²⁷ PIGGOTT 1973, 47; PHILLIPS 1972, 43–44; BRAIDWOOD–REED 1959, 179; TODOROVA 1978, 54.

²⁸ FRANKFORT 1948, 396, 22–23. jegyzet; JOHNSON 1973, 97; MASSZON 1976, 101; WRIGHT 1969, 22.

VIII. A t zkövesi telep id rendi helyzete és viszonya a többi dél-alföldi kés neolithikus telephez

A következ ekben megkísérlem meghatározni a t zkövesi telep viszonyát a többi tiszai telephez. A Dél-Alföld területén több nagy kiterjedésű tiszai kultúrába sorolható telepet ismerünk. Ezek a következ ek: Vészt –Mágor, Szeghalom–Kovácsalom, Tápé–Leb -Fels halom, Hódmez vásárhely–Kökénydomb, Hódmez vásárhely–Gorzsa-Cukor tanya, Battonya–Gödrösök, Battonya–Parázstanya, Dévaványa–Símasziget.

Szegvár–T zkövesen a legalsó települési szint (1.) kerámiája tipológiailag nem sorolható a kifejlett tiszai kultúrába. A leletanyagban megtalálható a szakálhádi kultúra néhány jellegzetes töredéke, de főleg a már inkább a tiszai kultúrába sorolható stílus- és formajegyeket mutató darabok dominálnak. Ezért úgy vélem, hogy a legalsó szint legjobban Tápé–Leb -Fels halom legfels rétegével párhuzamosítható (TROGMAYER 1957, I. tábla, XIII. tábla 11, 13), habár T zkövesen kevesebb a szakálhádi jellegzetesség. Szintén az 1. települési szinttel párhuzamosítható Vészt –Mágor 2–3. építési szintje (HEGED S 1977, 50), ill. a sz kszavú ásatási jelentés szerint Battonya–Gödrösök, Battonya–Parázstanya bizonyos (fels ?) rétegei,²⁹ és Békés–Povád, Dévaványa–Sártó fels rétegei (KOREK 1973, 373–375). Érdekes, hogy ezt a szakálhádi–tiszai „átfejl dési fázist”, amelynek id tartama a rétegsorok vastagsága (50–150 cm) alapján 50–100 év volt, eddig csak az Alföld déli területén lévő telepeken sikerült megfigyelni. Az is megfigyelhet , hogy a megelőző szakálhádi korszakhoz képest csökkent a telepek száma,³⁰ tehát egyfajta koncentrálódási folyamat is lejátszódott ebben a korszakban (MAKKAY 1978a, 181; KOSSE 1979, 134–136). Ez a folyamat relatív kronológiai szempontból a Vin a B₂/C fordulóra helyezhet .³¹

A t zkövesi telep többi építési szintje (2–5.) már nehezebben párhuzamosítható a többi tell-jellegű település egyes konkrét települési rétegeivel, mivel ezek anyagát általában legfeljebb ásonyomokként különítették el. Így csak az állapítható meg, hogy a telep életének mely szakaszából származnak a leletek, és csak ritkábban köthetők konkrét építési szintekhez. Ezen nehézségek ellenére valószínű, hogy a t zkövesi település 2–5. települési szintjei párhuzamba állíthatóak Kökénydomb nagy részével, a Vészt -mágori halom 5. építési szintjével, Gorzsa–Cukor tanya alsóbb rétegeivel, Tápé–Leb -Alsóhalom alsó és középs rétegével.

A t zkövesi telep, amely jelenlegi ismereteink szerint a tiszai kultúra klasszikus fázisával zárul (azaz a ránk maradt rétegzésben már nincsen meg a kés i fázisra jellemző gorzsai típusú apróbütykös kerámia), relatív kronológiai szempontból a B₂/C–D₁ periódusokat öleli fel (vagyis a Vin a-Tordos–Vin a-Plo ník /B–C átmenetet és a valószínűleg leg hosszú Vin a C id szakot ölelte fel); amennyiben volt olyan záró rétege, amelyet az apróbütykös kerámia jellemzett, élete belenyúlhatott a Vin a D periódusba is.

A t zkövesi telep élettartama

H. Todorova a bulgáriai aeneolithikus telepek vizsgálatánál a tell-telepek átlagos vastagságából kiindulva úgy véli, hogy egy év alatt kb. 1 cm vastag réteg képződött

²⁹ Régfűz Ser. I.29, 1976, 4–5; Régfűz Ser. I.31, 1978, 5.

³⁰ Pl. Szentes környékén a szakálhádi korszakban a következő telepekről tudunk: Szentes–Berekhát, Szentes–Kist ke, Szentes–Bökény, Szentes–Megyeháza, Szentes–Szentilona, Szentes–Kist ke, Szentes–Nagyhegy, míg a tiszai korszakban gyakorlatilag Szegvár–T zköves az egyetlen tiszai telep a környéken.

³¹ Ld. 24. jegyzetet. Szegvár–T zkövesen is előkerült egy Vin a B–C jellegű töredék (KJM 59.1.23). Datálási értékét azonban csökkenti az a tény, hogy nem rétegből, hanem az 1957. évi ásatás helyszínénél, szántásból került elő.

(TODOROVA 1978, 17). Ha ezt elfogadjuk, úgy a tzkövesi telep élettartama a rétegsor vastagsága alapján 200–230 év, ebből 40–50 év esik egy adott építési szintre.³²

---

³² Jarmo esetében 36 évnek felelt meg egy-egy építési szint (MELLAART 1975, 80).

IX. Függelék

1. A *Spondylus* ékszerek elterjedése a neolithikumban Magyarországon és a Nagy-Alföldön

Alföld

a) Körös kultúra

Óbeseny (Románia). Karperec. KUTZIÁN 1944, 26, 28.

Szerbkeresztúr (Jugoszlávia). Karperec. MILLEKER 1893, 12. kép.

b) Esztár csoport

Nagykálló–Strandfürdő (Szabolcs-Szatmár m.). Csüngő. KOREK 1957, IV. tábla 3.

Zsáka–Vizesi tanya (Hajdú-Bihar m.). Gyöngyök. KALICZ–MAKKAY 1977, 185.

c) Bükk kultúra

Eger–Egedi dűlő. Kagylógyöngyök. KOREK–PATAY 1958, 40.

Istállóskői-barlang (Borsod m.). Csüngő. KOREK 1955, 141, Abb. 1. 28–29.

Megyaszó (Borsod m.). Hengeres gyöngy. KOREK–PATAY 1958, 35.

d) Szakálhádi kultúra

Csanytelek–Újhalastó (Csongrád m.). Gyöngyök. *RégFüz. Ser. I.33*, 1980, 9.

Csongrád–Bokros-Bokrospusztá (Csongrád m.). Gyöngyök. *RégFüz. Ser. I.33*, 1980, 10.

e) Tiszai kultúra

Hódmezővásárhely–Gorzsa, Cukortanya. Karperec. KOREK 1973, IX. tábla 3.

Hódmezővásárhely–Kökénydomb. Gyöngyök. BANNER 1940, XC. tábla 5–6.

Kisköre–Gát (Szolnok m.). Karperecek, gyöngyök, amulettek. KOREK 1973, 181, 183.

Szarvas (Békés m.). Csüngő. *MRT IV/2*, Szarvas 8/1 lel. hely, 6. tábla 10.

Szeged–Tápé-Lebény. Gombok, gyöngyök. KOREK 1973, IX. tábla 1, 3, 8, 15.

Szolnok–Törökös. Gyöngy. SZ. MÁTHÉ 1970, E. tábla 32.

f) Vinai kultúra

Csóká–Kremenyák (Jugoszlávia). Gyöngyök, gombok. BANNER 1960, LV. tábla, LVI. tábla.

Ószentiván (Csongrád m.). Átfúrt kagyló. BANNER 1928, 70. kép.

g) Szórvány ill. bizonytalan korú leletek

Battonya (Békés m.). Amulett. HAMPEL 1896, Fig. 28, 29. Talán a szakálhádi kultúrába sorolható.

Déaványa (Békés m.). Gyöngy. BUTTLER 1938, Taf. 12.12. Szakálhádi kultúra?

Szeghalom (Békés m.). Kagylógyöngyök. BANNER 1927, 26–27. Szakálhádi kultúra? Tiszai kultúra?

Szentes–Berek (Csongrád m.). Karperec, amulett. FARKAS 1889, 17–18. ábra.

Tiszabura (Heves m.). Amulett. HAMPEL 1896, Fig. 28. 28, 30.

Dunántúl

a) Sopot-Bicske csoport

Bicske–Galagonyás (Fejér m.). Karperec. MAKKAY 1975, 22, 23. kép.

Etyek–Bothpusztá (Fejér m.). Karperec. MAKKAY 1970, 22. kép.

b) Lengyeli kultúra

Aszód–Papi földek (Heves m.). Karperecek, gyöngyök, amulettek. KALICZ 1971, Taf. 6. 1–3, 6, 9.

Lánycsók (Baranya m.). Csüngő. KALICZ 1977, Taf. 10. 7.

Lengyel (Tolna m.). Karperecek, gyöngyök. WOSINSKY 1891, 158–160.

Pári–Altacker (Tolna m.). Gyöngyök. TORMA 1971, 29.

Villánykövesd (Baranya m.). Kagylógyöngyök. DOMBAY 1959, 59.

c) Szórvány ill. bizonytalan korú leletek

Kajdacs (Tolna m.). Karperec. HAMPEL 1896, Taf. 28. 26.

Köveskáli (Veszprém m.). HAMPEL 1896, 83.

Miszla (Heves m.). Amulett. IDOLE 1972. Kat. Nr. 77.

Szekszárd–Palánk (Tolna m.). Gyöngyök, karperec, csüng. k. CSALOGOVITS 1936, 18, II. tábla.

Szécs (Veszprém m.). Gyöngyök. HAMPEL 1896, Taf. 28. 1–22.

d) Ismeretlen lel. hely

Tolna megye. Karperec. BUTTLER 1938, Taf. 12. 10.

Magyar Nemzeti Múzeumban lev. gyöngyök. BUTTLER 1938, Taf. 12. 13.

2. Az 1978. évi ásatás állatsont anyaga

Bökönyi Sándor vizsgálatai során arra a következtetésre jutott, hogy a Kárpát-medencei neolithikus állattartásban a tiszai kultúra élete folyamán kvalitatív változás állt be. A tiszai kultúra népessége igen jól aknázza ki az állattartás adta lehetőségeket, mivel állattartásának alapját olyan fajták képezték, amelyeknek vadsej megvalósíthatóak voltak a Kárpát-medencében. Ez a folyamat a tiszai kövesi anyag állatsont-anyagában is tükröződik, hiszen a háziállatok között a szarvasmarha, a vadállatok között pedig az istálló áll az első helyen (azaz a szarvasmarha vadsej). Bökönyi ezt a jelenséget „házasítási láznak” nevezte. Véleménye szerint a neolithikus lakosság ekkor ismerte fel az állattartásban rejlő másodlagos hasznosítások (tejelés, igavonás) lehetőségét.³³ A romániai késő neolithikus és kőkorszaki telepek anyagának vizsgálata arra vezette az ottani kutatókat, hogy az ekés földművelés kezdete a késő neolitikumra tehető.³⁴

Az alábbiakban ismertetem azt a statisztikát, amelyet Bökönyi Sándor készített az állatsont-anyagról. Szakálhát anyagként valószínűleg a 3. és 5. gödröket, ill. az 1., talán a 2. szintet különítette el.

3. táblázat

Állatsont	Szakálhát kultúra	Tisza kultúra
Háziállat		
Szarvasmarha – Bos taurus L.	66	313
Juh – Ovis aries L.	8	15
Kecske – Capra hircus	–	–
Sertés – Sus scrofa dom. L.	11	91
Ló – Equus caballus (?) L.	–	1
Kutya – Canis familiaris L.	6	8
Háziállatok összesen:	91	428
Vadállatok		
Istálló – Bos primigenius Boj.	7	67
Gímszarvas – Cervus elaphus L.	4	40
Éj – Capreolus capreolus	2	33
Vaddisznó – Sus scrofa fer. L.	2	61
Vadszamár – Asinus hydruntius Reg.	–	4
Menyét – Mustela nivalis	–	1
Barna medve – Ursus arctos L.	–	1
Róka – Vulpes vulpes L.	–	1
Hód – Castor fiber L.	–	6
Mezei nyúl – Lepus europaeus Pall.	–	2
Madarak – Aves	–	7
Mocsári teknő – Emys orbicularis L.	9	3
Pontyfélék – Cyprinidae	–	7
Halak – Pisces	5	55
Vadállatok összesen:	29	288
Összesen:	120	716

³³ BÖKÖNYI 1958, 72–72; 1959, 39–102; 1974, 28–29.

³⁴ MATEESECU 1975, 13–18. Meg kell azonban jegyezni, hogy Bökönyi Sándor ezeket az eredményeket nem fogadja el, mivel szerinte bizonyos típusú csontok vizsgálata alapján nem lehet megállapítani, hogy az állatot használták-e igavonásra. Bökönyi Sándor szóbeli közlése.

3. Néhány délkelet-európai neolithikus telep települési adatai

4. táblázat

Lel hely	Kiterjedés m ²	Feltárt terület m ²	Házak száma	1 házra es telepterület	Kultúra
Anza I GIMBUTAS 1976, 34– 37, 68, 76.	47600		300		Proto-Sesklo
Anza IV GIMBUTAS 1976, 34– 37, 68, 76.	95200				Vin a A
Cașcioarele DUMITRESCU 1965, Fig. 2.	4800		16	300	Gumelni a B ₁
Csóka BANNER 1960, 4.	3600				Vin a
Goljamo Del evo TODOROVA <i>et al.</i> 1975, 6. kép	1100		7	142	
Gumelni a DUMITRESCU 1925, 30, Fig. 2.	16000				Gumelni a
H b e ti FLORESCU 1969, 111– 124.	22000	12,000	444	272	Cucuteni A
Hódmez vásárhely– Szakálhát BANNER–BÁLINT 1935, 76.	44500				Szakálhát
Karanovo TODOROVA 1978, 55.	15000				
Obre I BENA 1973b, 16.	22000				Star evo
Obre II BENA 1973b, 16.	19000	1050	4	262	Butmir
Ruginoasa DUMITRESCU 1927– 1932, 56–57.	4000				Cucuteni A
Sadievo KANCEV 1978, 96.	11000	359			
Szeghalom– Kovácsshalom BAKAY 1971, 144.	13000				Szakálhát–Tisza
Tell Azmak GEORGIEV 1969, 141– 142.	5500		20	275	
Tordos MAKKAY 1969, 9.	70000				Vin a
Tru e ti FLORESCU 1969, 111– 124.	25000				Cucuteni A ₂

4. Az I–IX. tiszai kultúra edényformáit összefoglaló táblák adatai

KJM: Koszta József Múzeum, Szentes

MFM: Móra Ferenc Múzeum, Szeged

I. Tábla

A₁: Szegvár–T. zöves (a továbbiakban T). KJM 80.3.285.

A₂: T. KJM 56.5.818.

A₃: Csóka–Kremenyák, SzMFM 56.20.101.

A₄: T. KÖREK 1973, XLVI. tábla 5.

E pohártípus elzménye megtalálható a szakálhádi kultúrában,³⁵ és megvan a szakálhádi kultúrával rokon Bucov csoport lel helyén is.³⁶ A tiszai kultúra több lel helyér l is ismerjük.³⁷

B₁: Tápé–Leb . SzMFM 53.107.11.

B₂: Tápé–Leb . SzMFM 1930.53.107.7.

B₃: T. KJM 59.1.19.

E csészék más tiszai telepeken is el fordulnak.³⁸ Formai elzményük valószínű leg a szakálhádi kultúrában keresend , mivel Tápé–Leb -Fels halmon a szakálhádi kultúra leletanyagában megtalálható.³⁹

C₁: T. KJM 61.29.20.

C₂: T. KJM 80.3.162.

C₃: T. KJM 59.1.236.

C₄: Tápé–Leb . SzMFM 57.3.457.

C₅: T. KJM 61.21.6.

C₆: T. KJM 59.1.277.

C₇: T. KJM 80.3.377.

C₈: T. KJM 80.3.44.1.

D: Kisköre–Gát. KÖREK 1973, XVI. tábla 4.
Gyakori forma más tiszai telepeken is.⁴⁰

E₁: Hódmez vásárhely–Kökénydomb (a továbbiakban K). BANNER 1930a, XX. tábla 16.

E₂: Kisköre–Gát. KÖREK 1973, XV. tábla 8.
Utóbbinak számos párhuzamát ismerjük más településekr l.⁴¹

F: T. KÖREK 1973, XLVII. tábla 4.
Hasonló formát Hódmez vásárhely–Kökénydombról ismerünk.⁴²

G₁: T. KJM 59.1.56
Meglehet sen szokatlan forma a tiszai kultúrában. E típus közelebb áll a lengyeli kultúra keramikájának formakincséhez.⁴³

G₂: T. KJM 80.3.125.

II. Tábla

---

³⁵ KÖREK 1960, V. tábla 11; KALICZ–MAKKAY 1977, 154. tábla 6; HORVÁTH 1979, XXII. tábla 4, XVII. tábla 3.

³⁶ LAZAROVICI 1979, 204, Fig. 35.

³⁷ KÖREK 1958, XXXIII. tábla 14; 1973, XXXV. tábla 6; BANNER–KÖREK 1949, IV. tábla 12.

³⁸ BANNER 1930b, 143. kép 3; 1933–1934, IV. tábla 9, 11; PATAY 1957, V. tábla 6.

³⁹ TROGMAYER 1957, XIII. tábla 14.

⁴⁰ KISS 1939, I. tábla 1; BANNER 1933–1934, V. tábla 12; BANNER–KÖREK 1949, II. tábla 9; BANNER 1951, XIV. tábla 10–11; KÖREK 1973, XVI. tábla 10, XXX. tábla 17.

⁴¹ BANNER 1933–1934, IV. tábla 12; PATAY 1957, IV. tábla 7.

⁴² BANNER–KÖREK 1949, II. tábla 4.

⁴³ DOMBAY 1959, 1. kép, XVI. tábla 3; KOŠTU IK 1972, Taf. 1. 12.

- A: T. KJM 80.3.683.
Hasonló formát ismerünk Hódmez vásárhely–Kökénydombról.⁴⁴
- B: T. KJM 80.3.59.1.
- C: T. KJM 61.25.5.
E forma párhuzamai a lengyeli kultúrában is megtalálhatóak.⁴⁵
- D₁: T. KJM 80.3.684.
Hasonló formát ismerünk Hódmez vásárhely–Kökénydombról is.⁴⁶
- D₂: T. KJM 80.3.1135.
- E₁: K. BANNER–KOREK 1949, III. tábla 11.
Az edénytípus más tiszai telepeken is megtalálható.⁴⁷
- E₂: Kisköre–Gát. KOREK 1973, XVI. tábla 7.
- E₃: Tápé–Leb . TROGMAYER 1957, XV. tábla 17.
- F₁: T. KJM 80.3.303.
Az edényforma a tiszai kultúra más telepein is megtalálható.⁴⁸
- F₂: T. KJM 80.3.1118.
E típus párhuzama Hódmez vásárhely–Kökénydombról ismert.⁴⁹
- G₁: Kisköre–Gát. KOREK 1973, XV. tábla 4.
Hasonló formát Hódmez vásárhely–Kökénydombról ismerünk.⁵⁰
- G₂: K. BANNER 1951, XIV. tábla 14.
- G₃: T. KOREK 1973, XLIII. tábla 2.
- H₁: T. KJM 59.1.30.
- H₂: K. BANNER–KOREK 1949, V. tábla 3.
- I₁: Kisköre–Gát. KOREK 1973, XV. tábla 12.
- I₂: Kisköre–Gát. KOREK 1973, XV. tábla 17.
Hasonló formát Hódmez vásárhely–Kökénydombról is ismerünk.⁵¹
- K₁: Tápé–Leb . KOREK 1958, XXXIII. tábla 1.
- K₂: Tápé–Leb . KOREK 1958, XXXIII. tábla 8.
- K₃: T. KJM 56.5.759.
- K₄: T. KJM 61.26.3.
- K₅: T. KJM 59.1.127.
A K₁₋₅ típusú bikónikus tálakat, amelyek a tiszai telepeken általában el fordulnak,⁵² a kutatás déli, vin ai eredet nek tartja.⁵³
- L₁: T. KOREK 1973, XLII. tábla 4.
Hasonló formájú tálat Hódmez vásárhely–Kökénydombról ismerünk.⁵⁴
- L₂: T. KOREK 1973, XLIII. tábla 12.

---

⁴⁴ BANNER 1930a, XV. tábla 5, XX. tábla 10.

⁴⁵ KALICZ 1969, Abb. 4.2.

⁴⁶ BANNER–KOREK 1949, III. tábla 10.

⁴⁷ BANNER–KOREK 1949, VI. tábla 6, VIII. tábla 15–16; KOREK 1958, XXXII. tábla 9–10.

⁴⁸ BANNER 1930b, 143. kép 3; 1951, XIV. tábla 14; BANNER–FOLTINY 1945, VII. tábla 10.

⁴⁹ BANNER–FOLTINY 1945, VII. tábla 7.

⁵⁰ BANNER–FOLTINY 1945, VII. tábla 5; BANNER–KOREK 1949, III. tábla 11; BANNER 1951, XIV. tábla 14, XV. tábla 5.

⁵¹ BANNER–FOLTINY 1945, VIII. tábla 19.

⁵² BANNER 1933–1934, X. tábla 10; BANNER–KOREK 1949, V. tábla 3; SZ. MÁTHÉ 1970, III. tábla 1, IV. tábla 12, 16.

⁵³ BANNER –PÁRDUZ 1946–1948, 40; KOREK 1958, 133; 1973, 205.

⁵⁴ BANNER–KOREK 1949, VIII. tábla 10.

Szintén Hódmezővásárhely–Kökénydombról ismert a megfelelője.⁵⁵

III. Tábla

A₁: T. KJM

A₂: K. BANNER–FOLTINY 1955, VIII. tábla 23.

A₃: KOREK 1973, XLII. tábla 6.

E típus megtalálható Hódmezővásárhely–Kökénydombról is.⁵⁶

B₁: T. KJM

B₂: K. BANNER 1930a, XLIX. tábla 2.

B₃: K. BANNER–FOLTINY 1945, VIII. tábla 24.

Hasonló cs talpas tálat Tápé–Lebén találtak.⁵⁷

C₁: K. BANNER–FOLTINY 1945, VII. tábla 15.

C₂: T. KJM 61.34.4.

C₃: T. KJM 56.5.468.

D₁: K. BANNER 1930a, XIX. tábla 4.

D₂: K. BANNER 1930a, XX. tábla 9.

E: K. BANNER–KOREK 1949, IV. tábla 2.

F₁: K. BANNER–KOREK 1949, VII. tábla 3.

F₂: K. BANNER–KOREK 1949, IV. tábla 5.

G: T. KOREK 1973, XLVI. tábla 9.

Hasonló formát Hódmezővásárhely–Kökénydombról ismerünk.⁵⁸

H: T. KJM 59.1.29.

I: K. BANNER–FOLTINY 1945, VIII. tábla 14.

K: T. KJM 80.3.304.

Mivel a cs talpas tál talprésze töredékes, nem állapítható meg teljes biztonsággal, hogy a talprész tömör volt-e vagy sem. A talpindítás alapján azonban valószínűbbnek tűnik, hogy tömör cs talppal számolhatunk e forma esetében. Ebben az esetben pedig felmerül a közvetlen vincai hatás lehetősége.⁵⁹

L₁: T. KJM 59.1.69.

L₂: T. KJM 80.3.309.

L₄: K. BANNER–KOREK 1949, II. tábla 7.

L₅: T. KJM 80.3.252.

L₆: T. KJM 80.3.913.

M: T. KOREK 1973, XLII. tábla 3.

E forma párhuzamai Szentendrén és Tápé–Lebén is ismertek.⁶⁰

N: T. KJM 60.1.3.

E cs talpas forma meglehetősen szokatlan a tiszai kultúrában. Ún. harangos cs talpakat a lengyeli kultúra⁶¹

---

⁵⁵ BANNER–FOLTINY 1945, VIII. tábla 7, VII. tábla 2.

⁵⁶ BANNER 1930a, XX. tábla 11, XXIX. tábla 1.

⁵⁷ KOREK 1958, XXXII. tábla 2.

⁵⁸ BANNER–FOLTINY 1945, VIII. tábla 13.

⁵⁹ LAZAROVICI 1976, Abb. 7.3, 6, Abb. 8.1, 16, 18; 1979, XVI. tábla B26, C40–41, XIX. tábla F23–25.

⁶⁰ KOREK 1958, XLI. tábla 6; TOMPA 1929, XL. tábla 5. Az 1930. évi lebéniai ásatás folyamán is előkerült hasonló cs talpas tál. Szeged MFM 1930.53.107.57.

⁶¹ TOMPA 1929, LX. tábla 4; DOMBAY 1960, CXII. tábla; Tóth 1969, Abb. 8.8.

ill. a szlovákiai Oborin csoport lel helyeir l ismerünk.⁶²

O: T. KJM 56.6.364.

P₁: Tápe–Leb . KOREK 1958, XXXII. tábla 6.

P₂: T. KOREK 1973, XLII. tábla 2.

P₃: Tápe–Leb . KOREK 1973, XIII. tábla 4.

Itt kell megjegyezni, hogy az eddig publikált leletek alapján úgy t nik, hogy a cs talpas tál, mint kerámiaforma, csak a tiszai kultúra szállásterületének déli részén található meg. Az északi lel helyeken (pl. Kenézl , Szerencs–Taktaföldvár, Tiszaluc–Vályogos, Kisköre–Gát, Bodrogkeresztúr–Kutyasor) ez a kerámiatípus egészen ritkán fordul el .

IV. Tábla

A₁: T. Csalog ásatásából, KJM.

A₂: T. KJM 80.3.95.2.

B₁: T. KJM 80.3.651.

B₂: T. KJM 57.1.80.

B₃: T. KJM 80.3.221.1.

C₁: T. KJM 80.3.369.

C₂: T. KJM 80.3.97.

D₁: T. KJM 80.3.397.1.

D₂: T. KJM 59.1.24.

D₃: T. KJM 80.3.649.

E: Tápe–Leb . SzMFM 57.3.419.

F: T. KJM 80.3.867.

V. Tábla

A₁: T. KOREK 1973, XLIII. tábla 4.

A₂: Kisköre–Gát. KOREK 1973, XVI. tábla 8.

A₃: T. KJM

A₄: K. BANNER–KOREK 1949, III. tábla 9.

A₅: T. KJM 80.3.57.

A₆: Kisköre–Gát. KOREK 1973, XVI. tábla 6.

A₇: T. KOREK 1973, XLVII. tábla 8.

A könyökfüles korsó formai el zménye megtalálható a szakálhái kultúrában⁶³ és megvan az azzal rokon Bucov csoportban is.⁶⁴ E forma a tiszai kultúra szinte minden lel helyén megtalálható.⁶⁵

B: K. BANNER–KOREK 1949, II. tábla 2.

C₁: K. BANNER–KOREK 1949, IV. tábla 8.

C₂: Hódmez vásárhely–Kopáncs-Kiss tanya. BANNER 1933–1934, IV. tábla 22.

VI. Tábla

---

⁶² ŠIŠKA 1969, Abb. 2.5.

⁶³ HORVÁTH 1979, XVII. tábla 6; G. SZÉNÁSZKY 1979, 76, 7. kép 1a–b. A vállon ill. a fülek alatt körbefutó fekete sávfestés már a szakálhái kultúrába tartozó korsókon is megfigyelhet .

⁶⁴ LAZAROVICI 1976, Abb. 11.14.

⁶⁵ BANNER 1930a, XX. tábla 6; 1930b, 145. kép 2, 4, 7; BANNER–FOLTINY 1945, VII. tábla 4; BANNER–KOREK 1949, IV. tábla 7; KOREK 1973, XXVIII. tábla 7, XXXIV. tábla 10, XXXVI. tábla 7; LAZAROVICI 1979, Fig. 24.

- A₁: K. BANNER–FOLTINY 1945, VI. tábla 7.
 A₂: T. KOREK 1973, XLVII. tábla 9.
 A₃: Hódmez vásárhely–Kopáncs. BANNER 1933–1934, V. tábla 4.
 A₄: Hódmez vásárhely–Kopáncs. BANNER 1933–1934, V. tábla 6.
 A₅: Tápé–Leb . KOREK 1958, XXXIII. tábla 15.

- B₁: K. KOREK 1973, 28. ábra 3b.
 B₂: K. BANNER–FOLTINY 1945, VII. tábla 8.
 B₃: K. BANNER–FOLTINY 1945, VII. tábla 17.

VII. Tábla

- A₁: T. KJM
 A₂: T. KJM 80.3.350.
 A₃: T. KJM 80.3.629.
 A₄: K. BANNER 1930a, XX. tábla 17.
 A₅: K. BANNER 1930a, XX. tábla 18.

 B: K. BANNER–KOREK 1949, II. tábla 1.

 C: K. BANNER–KOREK 1949, I. tábla 6.

 D: K. BANNER–KOREK 1949, I. tábla 9.

- E₁: Hódmez vásárhely–Kopáncs. BANNER 1933–1934, VII. tábla 2.
 E₂: Hódmez vásárhely–Kopáncs. BANNER 1933–1934, VI. tábla 2.
 E₃: Hódmez vásárhely–Kopáncs. BANNER 1933–1934, VI. tábla 1.

- F₁: Hódmez vásárhely–Kopáncs. BANNER 1933–1934, VII. tábla 4.
 F₂: T. KJM 80.3.1143.

- G₁: T. KJM 80.3.351.
 G₂: T. KJM 80.3.1142.

VIII. Tábla

- A₁: T. CSALOG 1959a, I. tábla 2a.
 A₂: K. BANNER–FOLTINY 1945, VI. tábla 5.

- B: T. KJM 80.3.331.

- C: T. KJM 57.1.114.
 Hasonló, ún. hólyagos dudor az 1978. évi tzkövesi ásatáson is el került 180–200 cm között. Ezt a típusú durva kerámiát a kutatás a szilmei csoporthoz köti.⁶⁶ A szilmei csoport kronológiai helyzetét az AVK többi csoportjainak lel helyén el került kerámiatöredékei adják meg: ezek szerint a bükki, esztári ill. szakálhádi kultúrával volt egykorú.⁶⁷ Az 1978. évi ásatás folyamán el került szilmei jelleg töredék beleillik ebben a képbe, hiszen a lel hely alsó rétegéből származik, ahonnan szakálhádi töredékek is el kerültek. Az 1956. évi ásatás folyamán el került darab viszont (hacsak nem utólagos építési tevékenység, sírásás, stb. folyamán került 110 cm-es mélységbe) azt a két lehetőséget veti fel, hogy 1. ez a jelleg durva kerámia általános neolithikus típus és nem köthető egyetlen csoporthoz, vagy 2. a szilmei csoport részben egyidős a tiszai kultúrával, habár ez kevésbé valószínű.

- D₁: T. KJM 80.3.130.
 D₂: T. KJM 80.3.307.

- E: Hódmez vásárhely–Kopáncs. BANNER 1933–1934, VIII. tábla 6.

---

⁶⁶ B. KUTZIÁN 1966, 249–280; KALICZ–MAKKAY 1977, Taf. 112.6, Taf. 109.19, Taf. 118.7.

⁶⁷ KALICZ–MAKKAY 1977, 104–105.

- F: T. KJM 80.3.71.
 G: T. KJM 80.3.724.
 H: T. KJM 80.3.295.
 I: T. KJM 80.2.14.

IX. Tábla

- A₁: K. BANNER–KOREK 1949, 3. tábla 5.
 A₂: K. BANNER 1930a, XXX. tábla 4.
 A₃: K. BANNER–KOREK 1949, VIII. tábla 1.
 Az ún. virágcserep alakú edény formái el zménye a szakálhái kultúra hengeres test pohara.⁶⁸ Nagyon jellegzetes tiszai forma, minden telepen megtalálható.
- B₁: Kisköre–Gát. KOREK 1973, XV. tábla 2.
 B₂: T. KOREK 1973, XLIII. tábla 5.
- C: Kisköre–Gát. KOREK 1973, I. tábla 4.
- D₁: K. BANNER–KOREK 1949, I. tábla 2.
 D₂: Csóka. SzMFM 56.20.91.
- E: Tápé–Leb . MÓRA 1930, 159–160.
 Párhuzamát más tiszai lel helyekr l is,⁶⁹ és Vin áról ismerjük.⁷⁰
- F: K. BANNER–KOREK 1949, VIII. tábla 6.

---

⁶⁸ GOLDMANN 1978, Taf. VII.2a–b.

⁶⁹ KOREK 1958, 148; LAZAROVICI 1979, Fig. 31.

⁷⁰ VASI 1936, 367.

5. Az 1–31. táblák adatai

1. Tábla

A 215–200 cm közötti kerámia

1. KJM 80.3.341.
2. KJM 80.3.330.
3. KJM 80.3.332.1.
4. KJM 80.3.332.2.
5. KJM 80.3.331.
6. KJM 80.3.346.
7. KJM 80.3.305

2. Tábla

A 200–180 cm közötti kerámia

1. KJM 80.3.1044.1.
2. KJM 80.3.532.
3. KJM 80.3.531.1.
4. KJM 80.3.273.1.
5. KJM 80.3.512.
6. KJM 80.3.278.
7. KJM 80.3.517.
8. KJM 80.3.269.
9. KJM 80.3.529.1.
10. KJM 80.3.529.3.
11. KJM 80.3.529.6.
12. KJM 80.3.529.2.
13. KJM 80.3.529.4.
14. KJM 80.3.529.7.
15. KJM 80.3.1051.
16. KJM 80.3.531.2.
17. KJM 80.3.281.
18. KJM 80.3.531.3.
19. KJM 80.3.529.8.
20. KJM 80.3.506.
21. KJM 80.3.528.2.
22. KJM 80.3.1045.
23. KJM 80.3.813.
24. KJM 80.3.1050.
25. KJM 80.3.1040.

3. Tábla

A 180–150 cm közötti kerámia

1. KJM 80.3.788.
2. KJM 80.3.253.
3. KJM 80.3.1038.
4. KJM 80.3.943.
5. KJM 80.3.523.2
6. KJM 80.3.265.3.
7. KJM 80.3.265.1.
8. KJM 80.3.1039.1.
9. KJM 80.3.783.6.
10. KJM 80.3.783.2.
11. KJM 80.3.523.1.
12. KJM 80.3.1033.

13. KJM 80.3.161.
14. KJM 80.3.1037.
15. KJM 80.3.266.2.
16. KJM 80.3.780.3.
17. KJM 80.3.772.2.
18. KJM 80.3.789.2.
19. KJM 80.3.789.5.

4. Tábla

A 150–130 cm közötti kerámia

1. KJM 80.3.988.
2. KJM 80.3.753.
3. KJM 80.3.584.
4. KJM 80.3.589.
5. KJM 80.3.241.
6. KJM 80.3.987.2.
7. KJM 80.3.969.
8. KJM 80.3.242.
9. KJM 80.3.970.2.
10. KJM 80.3.242.2.
11. KJM 80.3.987.1.
12. KJM 80.3.592.
13. KJM 80.3.762.
14. KJM 80.3.239.
15. KJM 80.3.967.
16. KJM 80.3.596.
17. KJM 80.3.242.
18. KJM 80.3.242.3.
19. KJM 80.3.753.
20. KJM 80.3.1013.1.
21. KJM 80.3.234.
22. KJM 80.3.235.
23. KJM 80.3.1006.
24. KJM 80.3.212.

5. Tábla

A 130–100 cm közötti kerámia

1. KJM 80.3.884.2
2. KJM
3. KJM 80.3.882.7.
4. KJM 80.3.882.2.
5. KJM 80.3.915.
6. KJM 80.3.909.
7. KJM 80.3.435.2.
8. KJM 80.3.435.4.
9. KJM 80.3.438.
10. KJM 80.3.904.1.
11. KJM 80.3.904.2.
12. KJM 80.3.565.
13. KJM 80.3.440.2.
14. KJM 80.3.910.2.
15. KJM 80.3.563.
16. KJM 80.3.908.1.
17. KJM 80.3.424.

18. KJM 80.3.893.
19. KJM 80.3.961.
20. KJM 80.3.562.1.
21. KJM 80.3.564.
22. KJM 80.3.848.
23. KJM 80.3.916.
24. KJM 80.3.464.
25. KJM 80.3.913.
26. KJM 80.3.441.
27. KJM 80.3.730.2.

6. Tábla

A „gépi munka utáni nyesésb l” el került anyag

1. KJM 80.3.976
2. KJM 80.3.817.1.
3. KJM 80.3.817.2.
4. KJM 80.3.842.
5. KJM 80.3.806.2.
6. KJM 80.3.806.1.
7. KJM 80.3.807.1.
8. KJM 80.3.871.
9. KJM 80.3.844.2.
10. KJM 80.3.843.
11. KJM 80.3.811.
12. KJM 80.3.867.
13. KJM 80.3.856.
14. KJM 80.3.910.
15. KJM 80.3.828.
16. KJM 80.3.815.
17. KJM 80.3.812.2.

7. Tábla

A 3. gödörb l el került kerámia

1. KJM 80.3.105.1.
2. KJM 80.3.102.1.
3. KJM 80.3.105.2.
4. KJM 80.3.102.1.
5. KJM 80.3.49.
6. KJM 80.3.45.
7. KJM 80.3.81.
8. KJM 80.3.2.
9. KJM 80.3.51.
10. KJM 80.3.58.4.
11. KJM 80.3.47.2.
12. KJM 80.3.47.1.
13. KJM 80.3.46.
14. KJM 80.3.51.1.
15. KJM 80.3.51.2.
16. KJM 80.3.48.
17. KJM 80.3.95.2.
18. KJM 80.3.89.
19. KJM 80.3.3.
20. KJM 80.3.97.

8. Tábla

Az 5. gödörb l el került kerámia

1. KJM 80.3.397.1.
2. KJM 80.3.404.1.
3. KJM 80.3.406.4.
4. KJM 80.3.409.
5. KJM 80.3.364.
6. KJM 80.3.375.
7. KJM 80.3.377.
8. KJM 80.3.411.
9. KJM 80.3.398.
10. KJM 80.3.415.
11. KJM 80.3.410.
12. KJM 80.3.408.2.
13. KJM 80.3.401.
14. KJM 80.3.400.
15. KJM 80.3.358.
16. KJM 80.3.396.
17. KJM 80.3.403.
18. KJM 80.3.373.

9. Tábla

Gyantabevonatos töredékek

1. KJM 80.3.107.1.
2. KJM 80.3.110.
3. KJM 80.3.107.4.
4. KJM 80.3.107.2.
5. KJM 80.3.109.
6. KJM 80.3.108.1.
7. KJM 80.3.104.
8. KJM 80.3.108.2.
9. KJM 80.3.270.
10. KJM 80.3.107.2.
11. KJM 80.3.108.3.
12. KJM 80.3.106.4.

10. Tábla

Kerámia

1. KJM 80.3.1146. Tanúfal elbontásából
2. KJM 80.3.1150. Tanúfal elbontásából
3. KJM 80.3.1144. „Gépi munka utáni nyesés”
4. KJM 80.3.1152. Tanúfal elbontásából, 140 cm.

11. Tábla

Kerámia

1. KJM
2. KJM. XXIII. felület, 130–150 cm (esetleg 5. gödör?)
3. KJM
4. KJM 80.3.57. 3. gödör
5. KJM 80.3.56. 3. gödör

12. Tábla

Kerámia

1. KJM 80.3.441. Tanúfal elbontásából
2. KJM 80.3.1124. 3. gödör
3. KJM 80.3.211. 130–150 cm
4. KJM 80.3.303. 180–220 cm
5. KJM 80.3.806. „Gépi munka utáni nyesés”

13. Tábla

Kerámia

1. KJM 80.3.629. 3. gödör
2. KJM 80.3.355. 5. gödör

14. Tábla

Kerámia

1. KJM 80.3.1151. Tanúfal elbontásából
2. KJM 80.3.1142. „Gépi munka utáni nyesés”

15. Tábla

Kerámia

1. KJM 80.3.351. 5. gödör
2. KJM
3. KJM 80.3.1143. „Gépi munka utáni nyesés”

16. Tábla

Kerámia

1. KJM
2. KJM 80.3.250. 130–150 vagy 150–180 cm

17. Tábla

Kerámia

1. KJM 80.3.309.
2. KJM 80.3.26. 3. gödör
3. KJM 80.3.724. 100–130 cm
4. KJM 80.3.125. „Gépi munka utáni nyesés”
5. KJM 80.3.1145. „Gépi munka utáni nyesés”
6. KJM 80.3.1154. A 72. sír mellékletei

18. Tábla

Agyagtárgyak

1. KJM 80.3.529. 180–200 cm
2. KJM 80.3.906. 120 cm
3. KJM 80.3.907. 120 cm
4. KJM 80.3.333.2. 215 cm
5. KJM 80.3.333.1. 215 cm
6. KJM 80.3.245. 130–150 cm
7. KJM 80.3.43. 3. gödör

8. KJM 80.3.475.2. 180–200 cm

9. KJM 80.3.526. 180–200 cm

19. Tábla

Agyagtárgyak

1. KJM 80.3.571. 100–130 cm
2. KJM 80.3.126. 3. gödör
3. KJM 80.3.316. 215 cm
4. KJM 80.3.394. 3. gödör
5. KJM 80.3.937.1. 165 cm
6. KJM 80.3.128. 3. gödör
7. KJM 80.3.876. „Gépi munka utáni nyesés”
9. KJM 80.3.901. 120 cm
10. KJM 80.3.1129. Tanúfal elbontásából

Spondylus gyöngy

8. KJM 80.3.1141. Tanúfal elbontásából

20. Tábla

Hálónéhezékek

1. KJM 80.3.1071. Tanúfal elbontásából
2. KJM 80.3.8.
3. KJM 80.3.1086. Tanúfal elbontásából
4. KJM 80.3.
5. KJM 80.3.431. 130 cm
6. KJM 80.3.795. „Gépi munka utáni nyesés”
7. KJM 80.3.
8. KJM 80.3.876. „Gépi munka utáni nyesés”
9. KJM 80.3.796. „Gépi munka utáni nyesés”

21. Tábla

Csont- és agancseszközök, csontfés , kagylók

1. KJM 80.3.995. 140 cm
2. KJM 80.3.918. 120 cm
3. KJM 80.2.11.
4. KJM 80.3.994. 140 cm
5. KJM 80.3.1090. Tanúfal elbontásból
6. KJM 80.3.973. 140 cm
7. KJM 80.3.996. 140 cm
8. KJM 80.3.570. 100–130 cm
9. KJM 80.3.654.1. 1978/IV.
10. KJM 80.3.654.2. 1978/IV.
11. KJM 80.2.5.
12. KJM 80.3.936. 140 cm
13. KJM 80.3.798. „Gépi munka utáni nyesés”
14. KJM 80.3.
15. KJM 80.3.116. 3. gödör
16. KJM 80.3.546. 100–130 cm
17. KJM 80.3.801. „Gépi munka utáni nyesés”
18. KJM 80.3.533. 180–200 cm
19. KJM 80.3.430. 130 cm

22. Tábla

Csont- és agancseszközök

1. KJM 80.3.209. 130–150 cm
2. KJM 80.3.993. 140 cm
3. KJM 80.3.682. 1978/IV.
4. KJM 80.3.418. 5. gödör
5. KJM 80.3.457. 100–130 cm
6. KJM 80.3.919.2. 120 cm

23. Tábla

K eszközök

1. KJM 80.3.655. 1978/IV
2. KJM 80.3.119.1. 3. gödör
3. KJM 80.3.791. 150–180 cm
4. KJM 80.3.207.2. 130–150 cm
5. KJM 80.3.119.2. 3. gödör
6. KJM 80.3.207.1. 130–150 cm
7. KJM 80.3.538.1. 150–180 cm
8. KJM 80.3.556. 100–130 cm
9. KJM 80.3.538.2. 150–180 cm
10. KJM 80.3.599. 100–130 cm
11. KJM 80.3.208.2. 130–150 cm
12. KJM 80.3.414. 5. gödör
13. KJM 80.3.548. 5. gödör
14. KJM 80.3.792. 150–180 cm
15. KJM 80.3.504. 150–180 cm
16. KJM 80.3.877. „Gépi munka utáni nyelés”

24. Tábla

Kerámia

1. KJM 80.3.967. 130–150 cm
2. KJM 80.3.45. 3. gödör
3. KJM 80.3.330. 200–215 cm

25. Tábla

Gyantabevonatos kerámia

1. KJM 80.3.107.1. 180–200 cm
2. KJM 80.3.107.2. 180–200 cm
3. KJM 80.3.110. 180–200 cm

26. Tábla

Gyantabevonatos kerámia

1. KJM 80.3.108.1. 180–200 cm

2. KJM 80.3.108.2. 180–200 cm
3. KJM 80.3.108.3. 180–200 cm
4. KJM 80.3.107.2. 180–200 cm
5. KJM 80.3.270. 3. gödör

27. Tábla

Kerámia

1. KJM 80.3.817.2. „Gépi munka utáni nyelés”
2. KJM 80.3.81. 3. gödör
3. KJM 80.3.70. 3. gödör
4. KJM 80.3.817.1. „Gépi munka utáni nyelés”
5. KJM 80.3.284. 180–200 cm

28. Tábla

Kerámia

1. KJM 80.3.296.5. 180–200 cm
2. KJM 80.3.105. 3. gödör
3. KJM 80.3.784. 150–180 cm
4. KJM 80.3.915. 120 cm
5. KJM 80.3.51. 3. gödör
6. KJM 80.3.51. 3. gödör
7. KJM 80.3.1039.1. 110 cm

29. Tábla

Kerámia

1. KJM 80.3.1001. 140 cm
2. KJM 80.3.497. 130–150 cm
3. KJM 80.3.340. 200–215 cm
4. KJM 80.3.455. 110 cm
5. KJM 80.3.89. 3. gödör
6. KJM 80.3.1031. 170 cm

30. Tábla

Oltártöredék

KJM 80.3.529.

31. Tábla

Idol

KJM 80.3.609.

X. Bibliográfia

- ALEXANDRESCU A. D. 1961: Slefuitoare de os neolitice. *Studii i Cercet ri de Istorie Veche* 12 (1961) 339–343.
- BAKAY K. 1971: A régészeti topográfia munkálatai Békés megyében 1969-ben. *BMMK* 1 (1971) 135–153.
- BANNER J. 1927: A magyarországi zsugorított temetkezések. *Dolg* 3 (1927) 1–122.
- BANNER J. 1928: Az ószentiváni ásatások. *Dolg* 4 (1928) 148–243.
- BANNER J. 1930a: A kökénydombi neolithkori telep. *Dolg* 6 (1930) 43–106.
- BANNER J. 1930b: A tiszai kultúra két ismeretlen lel helyér l. *ArchÉrt* 58 (1930) 220–225.
- BANNER J. 1933–1934: Neolitikus telep a kopáncsi Kiss-tanyában. *Dolg* 9–10 (1933–1934) 30–40.
- BANNER J. 1940: *Hódmez vásárhely a honfoglalás koráig. 1. rész. A legrégebb id kt l a bronzkor kialakulásáig*. Szeged 1940.
- BANNER J. 1941: A k kori élet Békés vármegyében. *Gyulai Dolgozatok* 4. Gyula 1941.
- BANNER J. 1942: *Das Tisza-, Maros-, Körös-Gebiet biz zur Entwicklung der Bronzezeit*. Szeged 1942.
- BANNER J. 1951: A harmadik ásatás a hódmez vásárhelyi Kökénydombon. *ArchÉrt* 78 (1951) 27–34.
- BANNER J. 1959: Anthropomorphe Gefäße der Theißkultur von der Siedlung Kökénydomb bei Hódmez vásárhely. *Germania* 37 (1959) 14–35.
- BANNER J. 1960: The neolithic settlement on the Kremenják hill at Csóka (oka). *ActaArchHung* 12 (1960) 1–56.
- BANNER J.–BÁLINT A. 1935: A szakálháti skori telep. *Dolg* 11 (1935) 76–96.
- BANNER J.–FOLTINY I. 1945: Újabb ásatás a hódmez vásárhelyi Kökénydombon. *FolArch* 5 (1945) 8–17.
- BANNER J.–KÖREK J. 1949: Negyedik és ötödik ásatás a hódmez vásárhelyi Kökénydombon. *ArchÉrt* 76 (1949) 9–23.
- BANNER J.–PÁRDU CZ M. 1946–1948: Újabb adatok Dél-Magyarország újabb k korához. *ArchÉrt* 73–75 (1946–1948) 19–30.
- BENA A. 1973a: Obre I. A neolithic settlement of the Butmir group at Gornje Polje. *Wissenschaftliche Mitteilungen des bosnischherzegowinischen Landesmuseum* IIIA (1973) 327–430.
- BENA A. 1973b: Obre II. A neolithic settlement of the Butmir group at Gornje Polje. *Wissenschaftliche Mitteilungen des bosnischherzegowinischen Landesmuseum* IIIA (1973) 5–191.
- BÖKÖNYI S. 1958: *A magyarországi korai alluvium gerinces faunája (A neolithikumtól a La Tène korig)*. Kézirat. Budapest 1958.
- BÖKÖNYI S. 1959: Die frühalluviale Wirbeltierfauna Ungarns (Vom Neolithikum bis zur La Tène Zeit). *ActaArchHung* 11 (1959) 39–102;
- BÖKÖNYI S. 1974: *A History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe*. Budapest 1974.
- BRAIDWOOD R. J.–REED C. A. 1959: Population Estimates of Mesolithic and Neolithic Communities. *The Archaeologist at Work*. R. F. Heizer (ed.) New York 1959, 166–186.
- BUTTLER W. 1938: Beiträge zur Frage der jungsteinzeitlichen Handels. *Marburger Studien* 1938, 26–33.
- COM A E. 1973: Parures néolithiques en coquillages marines découvertes en territoire Roumain. *Dacia* 17 (1973) 61–76.
- CSALOG J. 1945: Ember alakú edény töredéke Paradicsompusztáról. *Dolg* 12 (1945) 130–132.

- CSALOG J. 1957: Újk kori idóljaink arcformájának kérdéseir 1. *ArchÉrt* 84 (1957) 207–211.
- CSALOG J. 1958: Das Wohnhaus „E” von Szegvár–T zköves. *ActaArchHung* 9 (1958) 95–114.
- CSALOG J. 1959a: Die anthropomorphe Gefäße und Idolplastiken von Szegvár–T zköves. *ActaArchHung* 12 (1959) 7–38.
- CSALOG J. 1959b: Egyiptomi kultúrkapcsolatokról tanúskodnak a szegvári határban talált újk kori falu leletei. *Viharsarok* 1959 szeptember 30, Vasárnap, 4.
- CSALOG J. 1960a: Das Krummschwert des Idols von Szegvár–T zköves. *ActaArchHung* 12 (1960) 57–68.
- CSALOG J. 1960b: Az idólpasztika néhány kérdéséhez. *ArchÉrt* 87 (1960) 188–194.
- CSALOG J. 1963: T zfüró és füró az skorban. *MFME* 1963, 4.
- CSALOG J. 1964–1965: A legújabb kökénydombi fonatlenyomatok tanulsága. *MFME* 1964–1965 (1964–1965) 17–46.
- CSALOG J. 1972: Thronendes Frauenidol von Szegvár, T zköves. In: *Idole* 1972, 20–23.
- CSALOG J. 1976: A cernavodai idolek és a beszél maszk. *ArchÉrt* 103 (1976) 216–223.
- CSALOGOVITS J. 1936: Tolna vármegye múzeumának szerzeményei. *Tolna Vármegye Múltjából* 2 (1936) 18, II. tábla.
- DENNEL R. W.–WEBLEY D. 1975: Prehistoric Settlement and Land Use in Southern Bulgaria. *Papers in Economic Prehistory II. Palaeoeconomy*. E. S. Higgs (ed.) Cambridge 1975, 97–109.
- DOMBAY J. 1959: Próbaásatás a villánykövesdi k rézkori lakótelepen. *JPMÉ* (1959) 55–75.
- DOMBAY J. 1960: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zeng várkony. *ArchHung* 37. Budapest 1960.
- DUMITRESCU V. 1925: Fouilles de Gumelni a. *Dacia* 3 (1925) 115–149.
- DUMITRESCU H. 1927–1932: La station néolithique de Ruginoasa. *Dacia* 3–4 (1927–1932) 56–87.
- DUMITRESCU V. 1965: A ezarea neolitica tírzie de la Caşcioarele. *Studii i Cercet ri de Istorie Veche* 16 (1965) 218–219.
- GÁBORINÉ CSÁNK V. 1964: Megfigyelések a békásmegyeri skori telepen. *ArchÉrt* 91 (1964) 201–214.
- FARKAS S. 1889: skori leletek Szentes vidékén. *ArchÉrt* 23 (1889) 253–258.
- FARKAS S. 1892: A szegvári k kori leletekr 1. *ArchÉrt* 26 (1892) 69–72.
- FLORESCU A. C. 1969: Befestigungsanlagen der spätneolithischen Siedlungen im Donau-Karpatenraum. *Študijné Zvesti* 17 (1969) 111–124.
- FRANKFORT H. 1948: *Kingship and the Gods*. Chicago 1948.
- GALBENU D. 1963: Neoliticseszkaja maszterszkaja dlja obrabotki ukrasenii v Hirsove. *Dacia* 7 (1963) 501–509.
- GALLUS S. 1938: Des mouvements vers les Balkans à la fin du néolithique. *RevInÉtBalc* 3 (1938).
- GAZDAPUSZTAI Gy. 1969: Probleme der Südföld-Gruppe der spätneolithischen Buckelkeramik. *Študijné Zvesti* 17 (1969) 125–139.
- GELLERT J. F.–GARSCHA F. 1930: Prähistorisches aus dem östlichen Tafelbalkan, insbesondere Muschelringe. *PZ* 21 (1930) 269–271.
- GEORGIEV G. 1961: Kulturgruppen der Jungstein- und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien). In: J. Böhm–S.J. De Laet (red.): *L’Europe à la fin de l’âge de la pierre. Actes du Symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen. Prague- Liblice-Brno 5–12 octobre 1959*, Praha, 1961, 45–100.
- GEORGIEV G. 1969: Die äneolithische Kultur in Südbulgarien im Lichte der Ausgrabungen von Tell Azmak. *Študijné Zvesti* 17 (1969) 141–158.
- GIMBUTAS M (ed.) 1976: *Anza: Neolithic Macedonia: As Reflected by Excavations at Anza*,

- Southern Yugoslavia*. Los Angeles: Institute of Archaeology, University of California, Monumenta archaeologica 1. Los Angeles 1976.
- GOLDMANN Gy. 1978: Gesichtsgefäße und andere Menschendarstellungen aus Battonya. *BMMK* 5 (1978) 13–61.
- GRBI A. 1957: A neolithic statuette from Bečej in Banat. *ArchIug* 1 (1957) 16–17.
- HEGEDŰS K. 1977: *A Vésztől-Mágor-dombi újkő kori és rézkori temetkezések*. Bölcsészdoktori értekezés. Kézirat. Budapest 1977.
- HAMPEL J. 1896: Neuere Studien über die Kupferzeit. *Zeitschrift für Ethnologie* 28 (1896) 57–91.
- HORVÁTH L. (1979): *A Szentes-ilonaparti neolitikus telep*. Szakdolgozat. Kézirat. Budapest 1979.
- IDOLE 1972: *Idole. Prähistorische Keramiken aus Ungarn. Veröffentlichungen aus dem Naturhistorischen Museum. Neue Folge* 7. Wien 1972.
- JOHNSON G. A. 1973: Local Exchange and Early State Formation in Southwestern Iran. *Anthropological Papers of the Museum of Anthropology Michigan* No. 51. Ann Arbor 1973.
- KALICZ N. 1967: Kő kori telep Aszódon. *Aszódi múzeumi füzetek* 3, 1967.
- KALICZ N. 1969: Einige Probleme der Lengyel-Kultur in Ungarn. *Študijské Zvesti* 17 (1969) 177–205.
- KALICZ N. 1970: Über die Probleme der Beziehungen der Theiß- und die Lengyel-Kultur. *ActaArchHung* 22 (1970) 13–25.
- KALICZ N. 1971: Siedlung und Gräber der Lengyel-Kultur in Aszód. *MittArchInst* 2 (1971) 15–25.
- KALICZ N. 1977: Früh- und spätneolithische Funde in der Gemarkung des Ortes Lánycsók. (Vorbericht.) *JPMÉ* 22 (1977) 137–157.
- KALICZ N.–MAKKAY J. 1972: A neolitikus Sopot-Bicske kultúra. *ArchÉrt* 99 (1972) 3–15.
- KALICZ N.–MAKKAY J. 1977: Die Linienbandkeramik in der Großen Ungarischen Tiefebene. *StudArch* 7, Budapest 1977.
- KANCEV M. 1978: Fouilles du tell pres du village Sadievo, département de Sliven. *Studia Praehistorica* 1–2 (1978) 96–100.
- KISS L. 1939: Fiatalabb kő kori telep és sírok Kenézeln. *FolArch* 1–2 (1939) 7–11.
- KOREK J. 1955: Das neolithische Fundmaterial der Höhle von Istállóskő. *ActaArchHung* 5 (1955) 141–144.
- KOREK J. 1957: A vadnai neolithikus lelet. *HOMÉ* 1 (1957) 14–31.
- KOREK J. 1958: Lebényhalmi ásatás 1950-ben. *ArchÉrt* 85 (1958) 132–153.
- KOREK J. 1960: A vonaldíszes kultúra elterjedése az Alföldön. *MFME* 1958–1959 (1960) 18–47.
- KOREK J. 1973: *A tiszai kultúra*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest 1973.
- KOREK J.–PATAY J. 1958: A bükkői kultúra elterjedése Magyarországon. *RégFüz. Ser. II.2*, 1958.
- KOSSE K. 1979: Settlement Ecology of the Early and Middle Neolithic Körös and Linear Pottery Cultures in Hungary. *BAR International Series* 64, 1979.
- KOŠTŮŤIK P. 1972: Die Lengyel Kultur in Mähren. *Studie Archeologické Ústavu eskoslovenské Akademie Ved v Brně* 6 (1972) 3–74.
- KOVALOVSKY J. 1957: Régészeti adatok Szentes környékének településtörténetéhez. *RégFüz. Ser. II.5*, 1957.
- KUTZIÁN I. 1944: The Körös culture. *DissPann II.23*. Budapest 1944.
- B. KUTZIÁN I. 1966: Das Neolithikum in Ungarn. *ArchAu* 40 (1966) 249–280.
- LAZAROVICI G. 1976: Fragen der neolithischen Keramik im Banat. Festschrift für R. Pittioni. *ArchAu Beiheft* 13 (1976) 203–234.

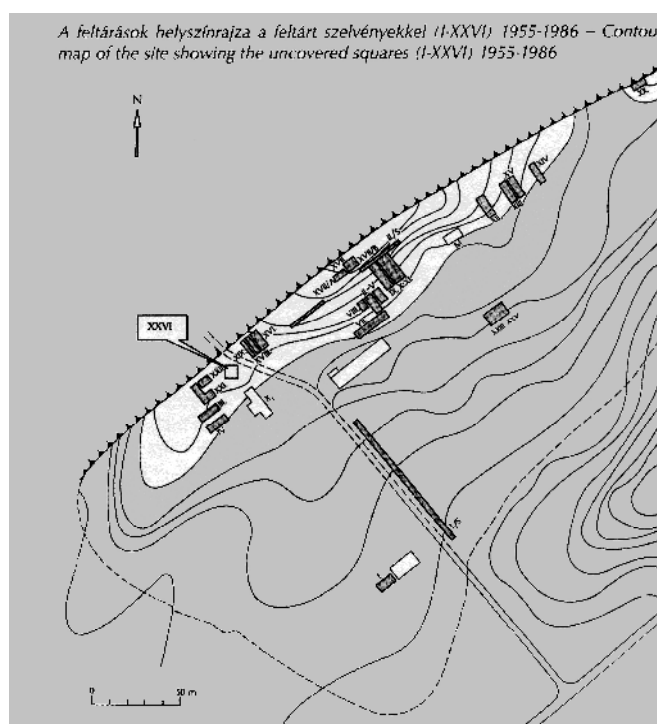
- LAZAROVICI G. 1979: Neolithic Banatului. *Bibliotheca Musei Napocensis* IV. Cluj-Napoca 1979.
- LICHARDUS J. 1974: *Studien zur Bükker Kultur*. Bonn 1974.
- MAKKAY J. 1969: The Late Neolithic Tordos Group of Signs. *Alba Regia* 10 (1969) 9–51.
- MAKKAY J. 1970: *A kőkor és a rézkor Fejér megyében. Fejér megye története az időskortól a honfoglalásig I.* Székesfehérvár 1970.
- MAKKAY J. 1975: A bicskei neolitikus telep és temető. *Az István Király Múzeum Közleményei. D sorozat No. 104.* Székesfehérvár 1975.
- MAKKAY J. 1978: A Szegvár-tó kővesi újkő kori férfiszobor és a „föld és ég elválasztásának” mítosza. *ArchÉrt* 105 (1978) 164–183.
- MAKKAY J. 1978: Excavations at Bicske I. The Early Neolithic – The Earliest Linear Band Ceramic. *Alba Regia* 16 (1978) 9–61.
- MASSZON V. M. 1976: *Ekonomika i szocialnij sztroj drevnih obsesztv.* Leningrad 1976.
- MATESECU C. N. 1975: Remarks on cattle breeding and agriculture in the middle and late Neolithic on the Lower Danube. *Dacia* 19 (1975) 13–18.
- SZ. MÁTHÉ M. 1970: *Szolnok környéki neolitikus telepek.* Szakdolgozat. Kézirat. Budapest 1970.
- MCPHERRON A.–SREJOVI D. 1971: *Early Farming Cultures in Central Serbia (Southern Yugoslavia).* Preliminary Report and Guide to the Exhibition in the National Museum of Kragujevac. Kragujevac 1971.
- MELLAART J. 1975: *The Neolithic of the Near East.* London 1975.
- MILLEKER B. 1893: A Szerb-keresztúri stelep. *ArchÉrt* 27 (1893) 300–305.
- MÓRA F. 1930: Ismeretlen típusú edény Leb. r. I. *Dolg* 6 (1930) 159–160.
- PASSEK T. S. 1949: Periodizacija tripolskih poszelenii. *Materialy i Issledovanija po Archeologii SSSR* 10, Moskva 1949.
- PATAY P. 1957: A neolitikum a bodrogkeresztúri Kutyasoron. *FolArch* 9 (1957) 25–35.
- PAVÚK J. 1969: Chronologie der Želiezovce-Gruppe. *SlovArch* 12 (1969) 269–369.
- PHILLIPS P. 1972: Population, economy and society in the Chassey-Cortailod-Lagozza Cultures. *World Archaeology* 4 (1972) 41–46.
- PIGGOTT S. 1973: *Ancient Europe.* Edinburgh 1973.
- REINECKE P. 1896: A neolithkori szalagdíszerkeramika magyarországi csoportjai. *ArchÉrt* 30 (1896) 289–294.
- RODDEN R. J. 1961: The Spondylus Shell Trade and the Beginnings of the Vinča Culture. *Symposium Prague* 1961, 411–413.
- ROSKA M. 1941: *A Torma Zsófia gyűjtemény.* Kolozsvár 1941.
- RÓMER F. 1878: *Les silex taillés et les obsidiennes en Hongrie. Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie. Avant la VIIIe session du Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques à Budapest 1876.* Budapest 1878.
- SHACKLETON N.–RENFREW C. 1970: Neolithic Trade Routes Realigned by Oxygen Isotope Analysis. *Nature* 228 (1970) 1062–1065.
- SCHUPITER E. 1931: Neolitikus telepek Szentes környékén. *Dolg* 7 (1931) 54–59.
- SREJOVI D.–JOVANOVI B. 1958–1959: Oruže i oružije od kosti i nakit iz Vinčane. *Starinar* 9–10 (1958–1959) 181–189.
- STIPEVI A. 1962: O nalazi Spondylusa iz Razonca i problem porijekla podunavskog Spondylusa. *Radovi Instituta Jugoslovenske Akademije Znanosti Umjetnosti u Zadru* 9 (1962) 373–376.
- SYMPOSIUM PRAGUE 1961: *Symposium Prague. L'Europe à la fin de l'âge de la pierre. Actes du Symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen,* Prague–Liblice–Brno, 5–12 Octobre 1959. J. Böhm–S.J. De Laet (red.). Praha 1961.
- G. SZÉNÁSZKY J. 1977: A szakálhádi csoport időtörédeke Battonyáról. *ArchÉrt* 104 (1977)

- 216–220.
- G. SZÉNÁSZKY J. 1979: A korai szakálhádi csoport települése Battonyán. *ArchÉrt* 106 (1979) 67–77.
- TO ÍK A. 1969: Erforschungßtand der Lengyel-Kultur in der Slowakei. *Študijné Zvesti* 17 (1969) 437–454.
- TODOROVA H. 1978: The Eneolithic in Bulgaria. *BAR International Series* (Supplementary Volume) 49. Oxford 1978.
- TODOROVA *et al.* 1975: Todorova H.–Ivanov S.–Vasiliev B.–Hopf M.–Quitta H.–Kohl G.: *Seliscata mogila pri Goljamo Del evo*. Sofia 1975.
- TOMPA F. 1929: Die Bandkeramik in Ungarn. *ArchHung* 5–6. Budapest 1929.
- TORMA I. 1971: Neolithische Siedlung und Gräberfeld, kupferzeitliche Siedlung, bronzzeitliche Siedlung in Pári–Altacker. *MittArchInst* 2 (1971) 209–211.
- TRINGHAM R. 1971: *Hunters, Fishers and Farmers of Eastern Europe: 6000–3000 B.C.* London 1971.
- TROGMAYER F. 1957: Ásatás Tápe-Leb n. *MFME* 1957 (1957) 19–57.
- VENCL S. 1959: Spondylove šperky v podunajskom neolitu. *ArchRozhl* 11 (1959) 699–742.
- VASI M. 1936: *Preistoriska Vin a II*. Beograd 1936.
- WOSINSZKY M. 1891: Ékszerek a lengyeli neolithkori sírmez kr 1. *ArchÉrt* 25 (1891) 158–160.
- WRIGHT H. T. 1969: The Administration of Rural Production in an Early Mesopotamian Town. *Anthropological papers of the Museum of Anthropology, University of Michigan* No. 38. Ann Arbor 1969.

Szegvár–T zköves a magyar neolitikum-kutatás egyik kiemelkedő helye. A helyszínen végzett több ásatási kampány négy ásató nevéhez fűződik (1955-től Csalog József hat alkalommal, Korek József a 7. alkalommal 1970-ben, amelyet 1978-ban Hegedűs Katalin folytatott, végül Horváth Ferenc 1986-ban az utolsó, 5×5 méteres rétegtisztázó szondaásatással, amely az előző három egymáshoz kapcsolódó nyitott felületekhez nem csatlakozott). A megkutatott területet 1600 m²-re becsülik az utólagos számítások (1. kép). Már a legelső kutatások során napvilágot látott több olyan kiemelkedő lelet (pl. a „Sarlós Isten” szobra), amely a hely nevét világhírvé tette.⁷¹ Ennek ellenére a sorsa úgy alakult, hogy bár területét tovább tisztították, és ezért leletmentés-szerűen kutatták is, sem általános, sem összegző helyi publikáció nem született róla.

1. kép. A lel hely és a régészeti feltárások vázlatos helyszínrajza HORVÁTH 2004 után

Már a legels nagyméret szobor el kerülése szakmai vitát gerjesztett. Az ásató Csalog J. a szobor vállán lev görbe tárgyban görbe kardot vagy botszabályát látott,⁷² míg Makkay János sarlónak vagy sarlófegyvernek vélte.⁷³ Természetesen a két tipológiailag teljesen eltér tárgymeghatározás történetileg is egészen eltér párhuzamokhoz vezette a két kutatót. Bár Makkay J. rövid kronológián alapuló id rendi meghatározása mára módosult, történeti, ikonográfiai és vallási téren maradandónak bizonyult a párhuzamkeresése és az érvrendszere.

⁷¹ A lel hely Heged s Katalin feltárását megelőző kutatástörténetét Seleanu M. szakdolgozata részletesen elemzi. Itt csak néhány meghatározó állomásra térek ki.

⁷² Vö. CSALOG *ActaArchHung* 11 (1959) 6–38; *ActaArchHung* 12 (1960) 57–68; *ArchÉrt* 103 (1976), 216–222.

⁷³ Vö. MAKKAY *ActaArchHung* 16 (1964) 3–64; *AntikTan* 10 (1963) 252–262; *AntikTan* 12 (1965) 67–76; *ArchÉrt* 105 (1978) 164–183.

Az 1978-ban, az ismételten szándékos és tovább folytatott pusztítás nevében végzett feltárás kb. 80 m²-nyi újabb területet nyitott meg. Az ásató, Hegedűs K. szándéka ellenére a feltárást nem tudta publikálni:⁷⁴ ez a munka az ásatáson résztvevő Seleanu Magdalénára maradt.

A Seleanu Magdaléna által megírt szakdolgozat tehát a Hegedűs-féle 1978-as évi feltárást és annak leleteit tárgyalta. Körültekintő módon azonban az előző feltárásokhoz és feltárókhoz is igazodott, amennyiben a különböző felületeket egymáshoz képest elhelyezte és térben (a lel helyet illetően) beillesztette. Ennél még nagyobb feladatként a szakdolgozó a különböző szelvények különböző rétegsori adatait is egyesítette és egy táblázat formájában összegezve a lel hely rétegtanát felvázolta.

Munkamódszere, szerkesztése, stílusa, felhasznált bibliográfiája a kor adott szintjén a szakdolgozatot igen becsessé teszik. A dolgozat szerkezete világos, nagyon részletesen tagolt, és összesítő táblázatok formájában a kívülálló számára is gyors áttekintésekhez segít akár az egészre, akár bizonyos részekre koncentrálva. A régészeti jelenségeket és leleteket tárgyaló fejezetek nagyon részletesek, még a mai színvonalon sem található bennük következetlenség vagy pongyolaság. A jelenségek leírása, sztratigráfiai meghatározásuk, a leletek ismerete, leírása, tipológiai párhuzama és áttekintő táblázatba való rendezése minden igényt kielégít. A különböző tárgytypusok, lelettípusok interdiszciplináris jelleg megközelítése (állatcsontok, csonteszközök, kőeszközök, kagylók leírása) ugyancsak nagy érdeme: nem gyakran fordult el ekkor még a magyar régészeti publikációkban ez a fajta nyitottság és széles látószög. A jelenségek értékelésénél használt dél-kelet-európai teltek feltárása során született eredmények hazai földön való alkalmazása talán ebben a munkában jelent meg legkorábban. A kerámia technológiai jelleg szelektálása (finom, közepes, durva) úgyszintén forradalmi segítséget nyújtott volna a szerző számára, amennyiben a disszertáció megjelenik. Kár, hogy a lel hely első, részleges, Seleanu Magdaléna nevéhez fűződő igényes bemutatása is kéziratban maradt.

A szakdolgozat *1981-es* megszületését követően a lel hely tragikus sorsa tovább folytatódik. A régészeti publikációkat tekintve kis elrelépések történtek, amelyeket időben és témakörök szerint haladva csoportosítok:

- *1987-ben* a szolnoki Damjanich Múzeum által rendezett neolitikus kiállítás magyar nyelvű katalógus-kötetében megjelenik a lel helyről egy összesítő publikáció Korek Józseftől, amely nagy vonalakban Seleanu szakdolgozatára támaszkodik, Korek némi önálló véleményével kiegészítve (KOREK 1987).
- *1990-ben* egy német és egy angol nyelvű kiállítás-katalógusban mutatják be a lel helyet. Ez az előző kiállítás egyfajta nemzetközi, bővebb változata volt, amelyben Korek J. már Trogmayer Ottóval együtt dolgozott.⁷⁵ Ennek oka pedig az volt, hogy egy újabb férfi istenszobor, az ún. „Baltás Isten” látott napvilágot időközben a lel helyről (1989-ben).
- *1992-ben* a Horváth Ferenc-féle rétegtisztázó ásatás radiokarbon adatait publikálják (HERTELENDI–HORVÁTH 1992).
- *1994-ben* Farkas Gyula a lel helyen feltárt 73 sír antropológiai anyagát ismerteti a Trogmayer Ottó 60. születésnapjára kiadott tisztelegző kötetben (a sírok számáról különböző számítások vannak: Seleanu szintén 73-ról tud, míg Korek 1987-ben 75-öt említ, Horváth 2004-ben 74-et). A publikációból kiderül, hogy a temetkezések nemcsak a neolitikumba tartoznak: a Farkas által meghatározható 63 egyed egy része avar, honfoglalás-kori és Árpád-kori volt. Sajnos, az viszont nem derül ki, hogy melyik sírszám milyen korba tartozott (FARKAS 1994).

⁷⁴ Csak a feltárás során előkerült újabb idol-töredékeket közölte: HEGEDŰS 1980.

⁷⁵ KOREK–TROGMAYER 1990, In: *Alt und Religion. Jungsteinzeit in Ost-Ungarn*.

- 2004-ben Horváth Ferenc egy kis ismeretterjesztő könyvecskében bemutatja Szegvár-tzkövesi kutatásait. Máig ez az egyetlen modern, mérvadó összegző-értékelő munka a lelőhelyről (HORVÁTH 2004).
- 2005-ben két kötet lát napvilágot a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum jóvoltából: mindkettőben helyet kap a lelőhely. A tárgykatalógusban a szegvári híres leletek, míg a tanulmánykötetben több szerző a lelőhely különböző jelenségeinek, leleteinek értékelése szerepel.⁷⁶
- 2009-ben a Csalog József tiszteletére írt tanulmánykötetben Rezi-Kató Gábor a Magyar Nemzeti Múzeumban részvett Csalog- és Korek-hagyaték feldolgozásával járul hozzá a lelőhely ismertetéséhez. Célja az eddigi adatok, dokumentáció revíziója, digitalizálása, amelyet csak félig tud megvalósítani. Érdeme az elpusztult lelőhely eddigi legrészletesebb térképsorozata: szintvonalas rekonstrukció a szelvények ábrázolásával (REZI-KATÓ 2009). Ugyanabban a kötetben T. Biró Katalin is közöl egy kőeszköz-raktárleletet a lelőhelyről (T. BIRÓ 2009). Raczky Pál pedig, ellentmondva eddigi kutatásainak, a korábban fekete bitumenes festésű neolitikus kerámialeleteket újabb anyagvizsgálatok fényében már növényi kátránnyal festettnek tartja (RACZKY-S. KOVÁCS 2009), feltehetően a magyar őskor-kutatásban legkorábban bemutatott késő rézkori Balaton-szög eredményei után (2005).⁷⁷
- 2011-ben Gulyás Sándor és Sümegi Pál a lelőhely *Unio*-kagyló leleteit dolgozza fel, és ennek kapcsán kitér a kagyló-használat, valamint a lelőhely vízrajzi viszonyainak kérdéseire, rekonstrukciójára. Ugyanakkor beilleszti Horváth Ferenc összes ásatási-régészeti modern adatait is. Angol nyelven ez a leghitelesebb és legrészletesebb megjelent beszámoló a lelőhelyről (GULYÁS-SÜMEGI 2011).

A kronológiai áttekintés után témakörönként felvázolom, hogy mely pontokon történtek elmozdulások a lelőhelyet illetően Seleanu M. 1981-es értékelése után.

- (1) A lelőhely eredeti kiterjedése, tell-jellege.

A különböző publikációk eltérő és hiányos adatai, az akkori feltárási módszerek miatt a képek sok ponton ellentmondásosak és ismeretlenek. A több, egymással összefüggő dombon/magasparton található település kiterjedése a különböző számítások alapján egybehangzóan Seleanu M., Horváth F. és Rezi-Kató G. szerint is eléri a 110.000 m²-t, azaz a 11 hektárt, és ezzel, ahogy Makkay J. elsőként megfogalmazta, a magyar tell-lel helyek közül a legnagyobb ismert (pontosabban becsült) méretet. (Különösen, ha ehhez a mérethez az elkerült férfi Isten-szobroknak tartható, unikális leleteket is hozzávesszük.) Makkay azonban azt is kifejtette, hogy a tiszai kultúráról idegen, fejlettebb, feltehetően Anatólia felől érkező impulzus miatt torpant meg a Kárpát-medencében, és nem vált bonyolultabb, a mezopotámiai területen megfigyelhető központosított, városias fejlődéssé (MAKKAY 1982). Horváth F. szerint a korabeli fejlettségi fokon a tzkövesi telep elérhette a közel-keleti-balkáni fejlődés 3. lépcsőfokát (alsó fokú központ, pre-urbánus szint, ezt azonban a régészeti jelenségeknek alá kellene támasztaniuk, és erre a feltárási információk egyelőre nem elégségesek. Horváth a

⁷⁶ HÉTEZER ÉVES KERÁMIAMŰVÉSZET 2005; HÉTKÖZNAPOK VÉNUSZAI 2005: benne Makkay J. az idoloiról, Horváth F. Hódmezővásárhely–Gorzsa kapcsán a két lelőhely érintkezéséről a Gorzsa-csoport kapcsán, Vörös I. pedig az állatcsontok vonatkozó tanulmányaival.

⁷⁷ Az ezzel kapcsolatos előadás 2005-ben, a Felső-őskoros Kutatók konferenciáján hangzott el (https://www.academia.edu/2169906/MO_IV_-_Oskoros_Kutato_k_Osszejovetele_Debrecen_2005_marcius_22-25_Horvath_Tunde_Megfigyelesek_a_badeni_kultura_fazekasaruin_Balatonoszod-Temetoi_dulo_lelohelyen_text). Publikációként 2010-ben jelent meg a konferenciakötet késése miatt az Archeometriai Műhelyben (HORVÁTH 2010; GHERDÁN *et al.* 2010).

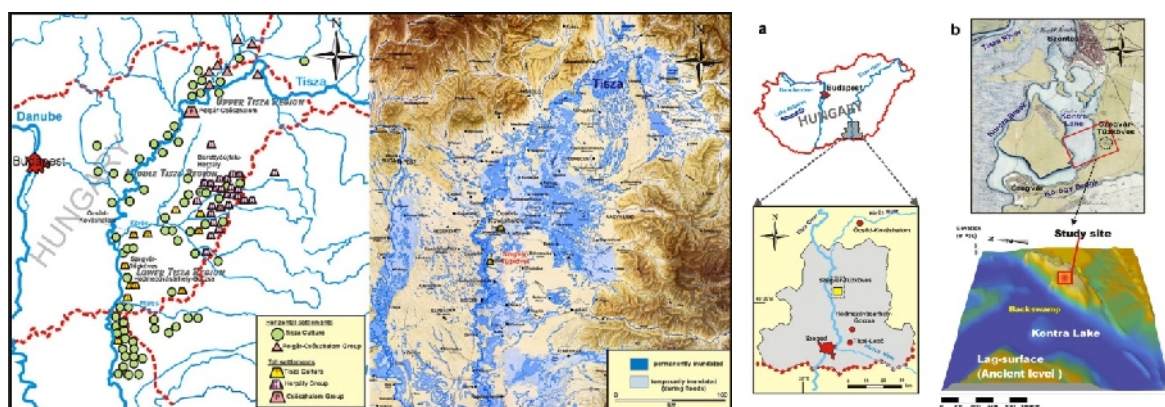
megtorpanást abban látta, hogy a földmívelés a helyi viszonyok közt nem tudott tovább fejlődni, ezért az egyre növekvő lakosságszám nyomására az állattartással és a vadászott állatok arányával próbálták az élelembevétel növekvő mennyiségét kompenzálni.

A tagolt dombok területén a lelőhely jellege önmagán belül is változásokat mutat(hat). A legkorábbi megtelepedési szintet (1. réteg Seleanu és Horváth szerint is) a középső neolitikus szakálhádi–tiszai átfajlódási leletek és ehhez kapcsolódó gödrök képviselik: ezeken az alapokon jött létre a késő neolitikus tiszai kultúra tellje. A lelőhely frekvenciált pontjain a rétegek vastagsága, száma és a letelepedés mértéke nem lehet, míg szélein, vagy a vízpart veszélyesebb szakaszán csökkenhet. A település szerkezete saját belső szabályai szerint is mutathat különböző mértékű differenciálódást, szelektációt, frekvenciálódást (nem mindig vagy mindenki számára elérhető központi területek, rituális övezetek; hétköznapi lakó- és munkaterületek; temetkezési és áldozati területek; marginális zónák különböző hétköznapi, de különleges/speciális feladatok számára, mint pl. edényégetés, agyagiszapolás, stb.)

Seleanu 250 cm-es rétegvastagságot rekonstruált, amelyet 5 főbb rétegre bontott a Hegedűs-, Korek-, Csalog-féle összesített szelvények alapján, míg a lelőhely egy másik, ezekhez nem csatlakozó pontján Horváth 4 méter vastag rétegsort tárt fel, amelyet 7 települési időszakra (késő neolitikum, kora rézkor, kelta, szarmata) osztott. Ezen a ponton a tell déli, akkor még fennmaradt legmagasabb része feküdt. Ebben a 7 fő periódusban 29 al-réteget figyelt meg, amelyekből 122 tartozott a tiszai kultúrához: 1–1,4 méteres rétegvastagsággal a korai, 1,5 méteres vastagsággal a klasszikus tiszai kultúrába (összesen tehát 3 m körüli a tiszai rétegek vastagsága).

Különösen zavaró, hogy a korai Csalog- és Korek-publikációk a lelőhelyet mint „horizontális” lelőhelyet mutatják be, amely fogalomváltozás után ma egy egyrétegű, falusias, nyílt telepre utal. A korabeli terminológia szerint viszont a „horizontális” fogalom alatt egy kultúra vagy korszak összes rétegét értették (tehát több réteget is akár, ahogy az egy tellen történő való).

A lelőhely eredeti kiterjedése tehát valóban hatalmas, a többi alföldi tellhez képest is kimagasló. Talán volt a központi, legtöbb rétegből álló településrészhez kapcsolódóan külső, egyrétegű településrésze is, a korai tiszai fázisban (Horváth F. szerint). Semmilyen valós vagy becsült információval nem rendelkezünk azonban a természetes (a vízrajzi viszonyok miatt bekövetkező) és a mesterséges pusztítás mértékéről. További kutatásokat lehetne ez irányban végezni a megmaradt helyszínen az egykori és mai hidrogeológiai környezet bevonásával, rekonstrukciójával a lelőhely területén kívül, elsősorban fúrásokkal a Tisza folyó, Kórogy és Kurcza patakok és Kontra tó egykori kiterjedését, vízszintjét, jellegét kutatva (2. kép).

2. kép. Késő neolitikus tell-települések, az egykori vízrajz, valamint a lelőhely földrajzi elhelyezkedése SÜMEGI–GULYÁS 2011, Figs 1–2. után

– (2) Szintek, jelenségek (első sorban épületek) problémája.

A korabeli ásatási technika ismeretében a pontatlan, szintadatok nélküli dokumentációk miatt a legégetőbb probléma az épületek egykori helyének, jellegének és szerkezetének rekonstruálása, helyzetük a rétegek beosztását illetően, valamint az ezt vágó gödrök és temetkezések egymáshoz viszonyított pozíciója. A Csalog-féle kép még a földre támaszkodó sátor tetős épületeket vázolt, és véleménye szerint minden házban állhatott házi oltár és szent sarok, idollokkal. Korek már földbe ásott cölöpszerkezetes épületekkel számolt. A rituális leletek többsége ugyan a lelőhelyről, de szórványként került elő. A házak mérete, szerkezete, építéstechnikája, belső berendezésük (pl. az „E”-épület: CSALOG 1958), egymáshoz rendeződési viszonyuk, majd a következő rétegben jelentkező ehhez viszonyított (változó vagy állandó, megújított?) helyzetük és jellegük is (lakóházak vagy más célú épületek, mekkora családok részére készültek, tárolásra, állattartáshoz is szolgáltak-e, stb.) tökéletesen vizsgálhatatlan a lelőhely eddigi feltárásaiból kiindulva. A Törökösön feltárt házak aránylag kis alapterületek Seleanu szerint: 24–30 m² lehetett az átlag. Általánosan elfogadott nézet, hogy ekkora alapterületű házakban kiscsaládok laktak (azaz 5–7 fő). Kiscsaládokat véve alapul, a törökösi telep lélekszáma a következőképpen alakul (5 fő-t véve alapul):

1. szint: 1375 fő / 125 fő /hektár a telep belterületén;
2. szint: 1030 fő / 93 fő /hektár a telep belterületén;
3. szint: 2060 fő / 187 fő /hektár a telep belterületén;
4. szint: 4125 fő / 375 fő /hektár a telep belterületén;
5. szint: 2060 fő / 187 fő /hektár a telep belterületén.

Makkay J. egy adott időben 1177 fővel, egy adott időpontban 235 házzal számolt.

– (3) Rétegtan, abszolút és relatív kronológia.

A különböző ásatások jelenség- és lelet-értékelései szerint egybehangzóan a törökösi telep a szakálhádi–tiszaí átfejlődéssel kezdődik, a korai és klasszikus tiszaí fázisokban él, de ezzel fejlődése véget ér: „kisbütökös” tiszaí–tiszapolgári kora rézkor felé mutató átfejlődési fázis már nem található meg rajta.

Seleanu Henrieta Todorova után a bulgáriai aeneolithikus tell-telepek átlagos rétegvastagságából kiindulva egy év alatt kb. 1 cm vastag réteggépséggel számolt, és ezt elfogadva a törökösi telep élettartamát a rétegsor vastagsága alapján 200–230 évben állapította meg: ebből 40–50 év esik egy adott építési szintre. Ma már a rétegek gyarapodásánál óvatosabban járnak el: rengeteg olyan helyi, speciális tényezőt kell figyelembe venni (talajtípus, talajgenetika, klímaviszonyok, gazdasági mód, településszerkezet, lakosság száma, stb.), amely alapján átlagolás nem adható meg: minden eset más-más paraméterekkel jellemezhető.

Relatív kronológiáját tekintve a késő neolitikus tiszaí kultúrát a Kr.e. 3. évezredre keltezték. A szobrok párhuzamait is ebben az időszakban és Délkelet-Európa hasonló korúnak vélt kultúráiban találták meg.

Horváth szerint (2004) a szegvári település abszolút kora 5000–4600 BC közt adható meg (6 db mérés, vö. még HERTELENDI–HORVÁTH 1992). Gulyás–Sümei szerint Horváth adatait átvéve a tiszaí telep élettartama 370 év, 5150–4760 cal BC közt. Időben jelentősen visszacsúszva ez a mezopotámiai sumer fejlődéssel (5500–4000 BC közt, Ubaid periódus) vonható párhuzamba. Horváth a tiszaí kultúra népét az északról dél felé húzódó Szilmei-csoport és déli, Al-Duna/Morava menti népcsoportok észak felé való vándorlásából eredeztette.

– (4) Kerámiadíszítés.

Sebkő Katalin doktori disszertációjában szegvári kerámialeleteket is bevonva a lelőhelyre nézve azt állapította meg, hogy nincsenek vezértípusok a lelőhelyen, a szkeuomorf jellegű díszítésmód dominál (SEBKŐ 2009). Mindettől függetlenül egy a lelőhely valamennyi ásatási leletét összegző kerámia-értékelés még ma is sokat segítene a lelőhely megítélésében. Rezi-

Kató szerint különböző okok miatt mindössze 5000 db beletárolt lelet található múzeumi gyűjteményekben, amely egy tellen és 1600 m²-re levetítve megdöbbentően kevés. Igen nagy a valószínűsége, hogy az eredetileg feltárt leletanyagot selejtezés, keveredés, gyűjteményezés közben erősen megcsönkítették.

– (5) Különleges, rituális leletek.

A lelőhely 1 – sajnos több esetben pontos régeltani helyzet nélkül – több rituális tárgy került elő, kiemelkedő számban antropomorf ábrázolások többfajta tárgytípuson (edények, oltárok, idolk). Ezek között férfi, női, és hermafrodita jellegű ábrázolások is találhatók. Mindközül legjelentősebbek azok a nagyméretű, már nem idolk, hanem inkább szobornak tartható ábrázolások, amelyek különleges attribútumaik alapján korabeli Istenek képét is formázhatták. Az, hogy közöttük férfiak is feltűnnek, értéküket növeli: az idolk csoportjában is különlegesnek számítanak. Makkaynak a kezdetektől az volt a véleménye, hogy a „Sarlós Isten” vallás sarlót/sarlófejevert tart, és ez a vélemény összekapcsolódott a korabeli levantei/anatóliai/balkáni földmívelők közt elterjedt mítosszal („A Föld és Ég elválasztásának si mítosza”). Rendkívüli éleslátásról tanúskodik, hogy Makkay a kezdetektől a sarló-attribútum mellett érvelve predesztinálta a kor másik jellemző teremtő-megtartó attribútumát (balta/csákány/kapa?), amely mintegy 40 év múlva a jóslatnak megfelelően ténylegesen is előkerült a lelőhely 1, egy, a „Sarlós Istenhez” hasonló szobor formájában („Baltás Isten”). A szobrok értelmezés körül lefolyt kb. félévszázados régészeti (Csalog) és vallástörténeti (Komoróczy G.) vita Makkay János igazát bizonyította (2005). Ehhez a képhez Hegedűs K. (1980) járult hozzá további leletközlésekkel. A Hegedűs által 1980-ban közölt két újabb lelet szerepelt Seleanu M. szakdolgozatában.

(6) Kis változások a gazdasági életben.

Elsősorban a relatív és abszolút kronológiai beosztás miatt ma már több olyan feltételezés nem tartható, amely a tiszai kultúrát kiemelkedően fejlett, ékező földműveléssel ruházta fel. Tény, hogy az időrendet tekintve ennek megjelenése a 3500–3000 BC körüli időkre tehető, ám ebbe az időszakba ma már a késő rézkori Tölcséres szájú edények csoportjai és a kialakuló badeni kultúra tehető, nem a késő neolitikus tiszai kultúra. A tiszai kultúra földművelői feltehetően gabona-termesztők voltak, amelyeket kapás kerti (esetleg kis mértékben öntözéses) technikával egészítették ki. Ezt a területet a pattintott és csiszolt kőeszközök szakértő vizsgálatával tovább lehetne vizsgálni. Az agancsszerszámok nem szolgáltak semmilyen korban kapaként, sem elsődlegesen, sem másodlagosan, ugyanis anyaguk olyan puha, amely erre a feladatra nem teszi alkalmassá őket. Agancsokba helyezett további szerszámok összetett szerszámokként azonban lehettek kerti/földművelési eszközök. A szigonyok feltűnése a közeli vízi világ kincseinek táplálékforrásba való bevonásáról árulkodik. Az ékszerek között a korszak jellegzetes, átfúrt, piskóta alakú gyöngyei, amelyeket felfűzve viselhettek, feltehetően nem z, hanem szarvas fogából készültek, és sok közöttük ma már tudjuk, utánzat: szarvasmarha metapódiumából csiszolták szarvas-szemfog alakúra. Gyapjú és ebből készült bármilyen anyag feltűnése a szövés-fonásra alkalmas gyapjat adó juh 4000–3500 BC körüli megjelenése miatt ma már szintén nem valószínű a tiszai kultúrában. A lelőhely 1 származó állatcsontokat az 1978-as ásatás leleteivel együtt Bökönyi Sándor dolgozta fel, az 1970-es ásatás anyagát Vörös István, és írta meg összegzését is kiváló tanulmányában (2005). A Bökönyi által képviselt „házasítási láz” és a szarvasmarha Kárpát-medencei stulok példányokon való másodlagos házasítása ma már szintén elvetendő. A délföldi lelőhelyeken a szarvasmarha gyakori, a juh, sertés alacsony vagy teljesen hiányzik. A vadászott húsfélék között a vadszamar csontok nagyon jelentősek: Ludas és Nosza településeken valószínű vadszamar „hajtóvadászatok” zajlottak le (VÖRÖS 2005).

– (7) Emberi temetkezések.

A lelőhelyen feltárt emberi temetkezések számában ellentmondások mutatkoznak Seleanu, Farkas és Horváth számolása szerint (73/74/75?), amelynek oka az lehet, hogy nem mind

sorolható a tiszai kultúra id szakába, és az is, hogy köztük voltak üres sírok (kenotáfium?) is. Sajnos az ásatási technika miatt a lel helyen nem lehetett olyan következtetéseket levonni, mint a szintén Heged s K. által kutatott Vészt –Mágoron: ott a temetkezések és a települési jelenségek vizsgálatából azok egymáshoz viszonyított id rendje azt mutatta, hogy a teleptemetkezéseket mindig a település elhagyott részén létesítik (HEGED S–MAKKAY 1990). Érdekes és Magyarországon egyedülálló volt az a megközelítés, amelyben Seleanu M. 1981-ben a település lélekszámát a sírok és a házak alapján próbálta rekonstruálni. Még ma sem ismerünk pontosabb számítási módszereket. A számok realitását valójában nem a módszer, hanem a módszerbe bevont ásatási jelenségek finomíthatnák, ez esetben azonban ez ma sem áll rendelkezésünkre ezen a lel helyen.

– (8) *Spondylus* ékszerek.

Feltehetően Seleanu M. volt az els , aki a korai neolitikus Körös kultúráról felgy jtötte a magyarországi *Spondylus* leleteket: a gy jtés kiterjedt a Dunántúlra is, és magába foglalta a Vin a kultúrát. Az értékelés még ma is helytálló: minden olyan problémára felhívta a figyelmet, amely ma is probléma és további vizsgálat tárgyát képezi. A *Spondylus*-nak tartott leletek közt alapos vizsgálat után több mész nek bizonyul. A valódi kagylók még ma is kérdés, honnan származnak (a Fekete-tengeri eredet kérdése a legéget bb), és hogy fosszilis vagy recens példányok-e. Az ékszerek korszakonkénti, kultúránkénti finom mennyiségi, földrajzi és tipológiai változása, sírokban felt n szerepe miatt a társadalmi differenciálódás egyik értékmér je lehet.⁷⁸

Összességében elmondható, hogy Seleanu M. 1981-ben megvédett szakdolgozata még ma is a legtöbb szempontból releváns, és továbbra is hiánypótló a lel hely teljes feldolgozását tekintve. Értéke a jelenségek és a leletanyag közlése – még ha csak egy ásatási kampányé is, továbbá az ebb l levonható rétegtani és egyéb számítások. Ezért publikálását fontosnak tartjuk, és hasznosnak a szakma számára. Kis pontokon történtek változtatások, amelyek már nem felelnek meg a mai kor eredményeinek: ezeket javítottam vagy elhagytam az új kiadásban. A leletanyagot bemutató képtáblák az eredetiek digitalizálásával sajnos nem érik el a kor mai min ségét, közlésük mégsem marad el, mert még ilyen állapotban is információt közölnek és alátámasztják a szövegben leírtakat.

A lel helyr l származó máig egyedi és világhír leletet, a „Sarlós Istent” Szegvár nagyközség képvisel -testülete rendeletében 2000-ben a nagyközség címerébe emelte (3. kép).

3. kép. Szegvár címere

⁷⁸ Vö. KALICZ–SZÉNÁSZKY 2001; SIKLÓSI–CSENGERI 2011; KALICZ *et al.* 2012.

Válogatott irodalom

Elzmények:

- CSALOG, J. 1958: Das Wohnhaus „E” von Szegvár-Tzköves und seine Funde. *ActaArchHung* 9 (1958) 97–114.
- CSALOG, J. 1960: Das Krummschwert des Idols von Szegvár-Tzköves. *ActaArchHung* XII (1960) 57–68.
- MAKKAY, J. 1978: A Szegvár-tzkövesi újkori férfiszobor és a „Föld és ég elválasztásának” si mítosza (The neolithic male figurine from Szegvár-Tzköves and the ancient myth of the separation of heaven and earth). *ArchÉrt* 105 (1978) 164–183.

Az eredeti kézirat:

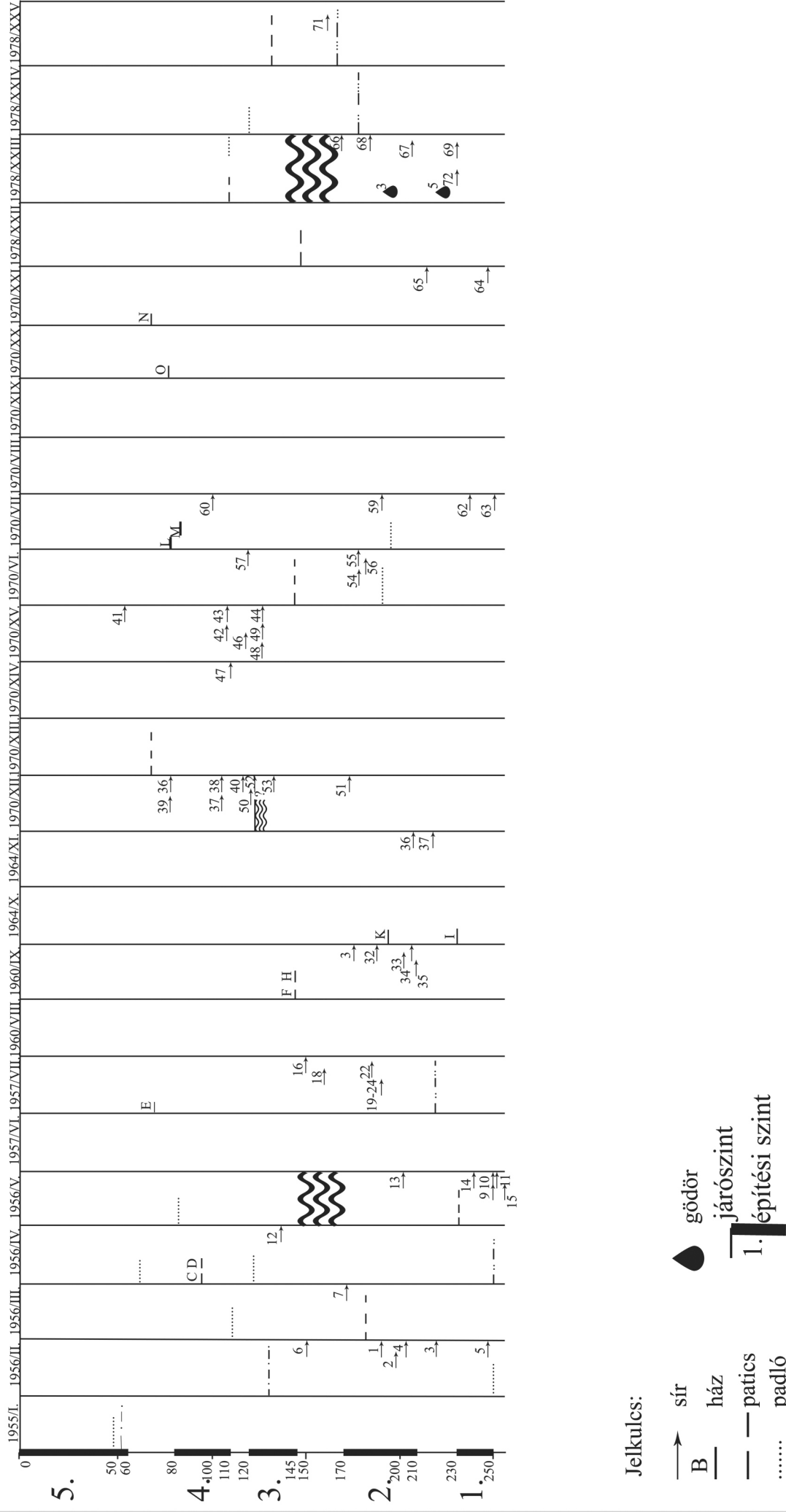
- SELEANU, M. 1981: *A Szegvár-tzkövesi neolitikus telepen 1978-ban végzett ásatás leletei és tanulságai*. Szakdolgozat, kézirat, ELTE Régészeti Tanszék, Budapest 1981.

Késbbi publikációk:

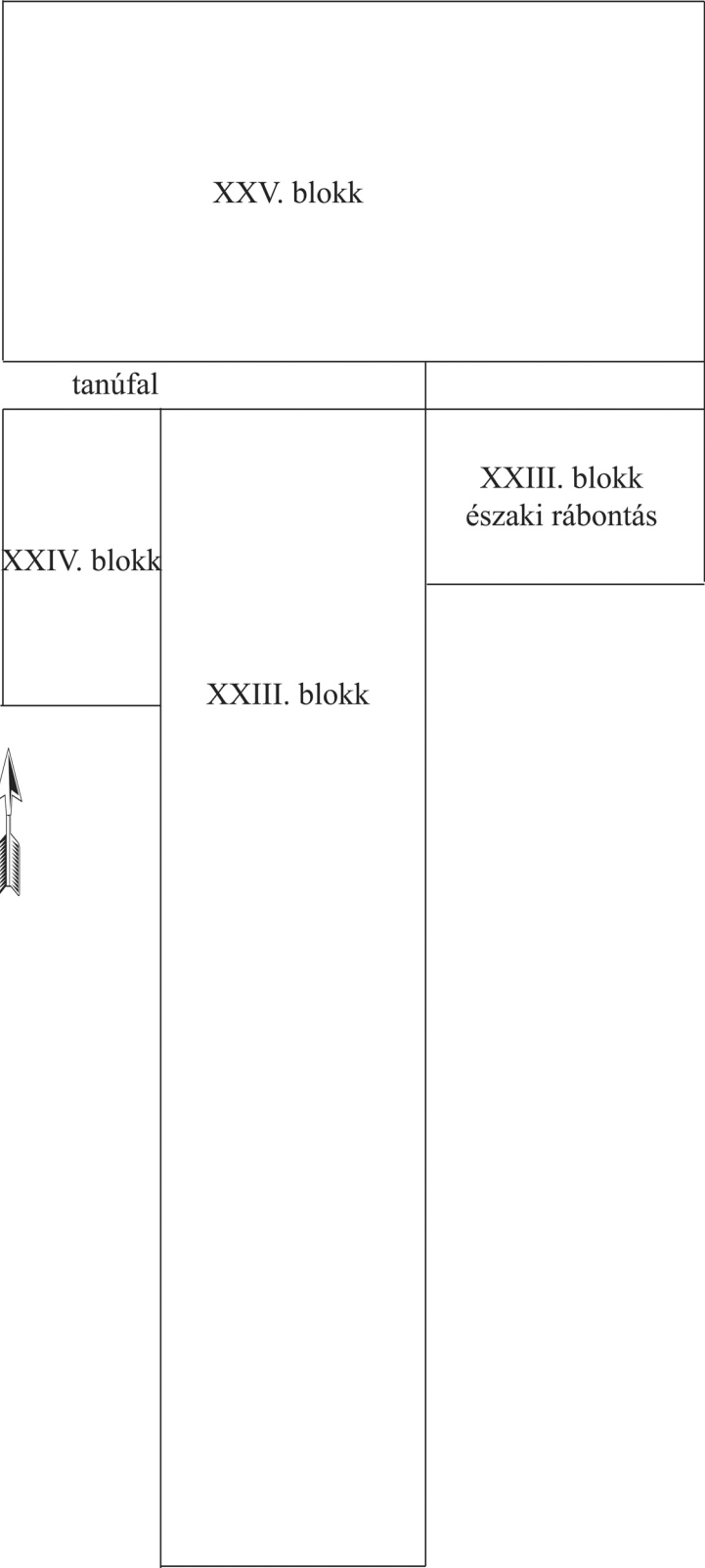
- FARKAS, Gy. 1994: Szegvár-Tzköves neolitikus csontleleteir I (Bone remains from the neolithic period of Szegvár-Tzköves). In: L. Rinczy G. (szerk.): *A k kortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára*. Szeged 1994, 143–151.
- GHERDÁN, K., TÓTH, K., HERBICH, K., HAJNALOVÁ, M., HLOŽEK, M., PROKEŠ, L., MIHÁLY, J., HORVÁTH, T. 2010: Természettudományos megfigyelések a középs és kés rézkori kultúrák fazekasáruin Balaton szöd-Temet i d l lel helyen (Analytical data on Middle and Late Copper Age pottery production at Balaton szöd-Temet i d l). *Archeometriai M hely* 2010(1), 83–104. (<http://www.ace.hu/am/2010.VII.1>)
- GULYÁS, S.–SÜMEGI, P. 2011: Riparian environment in shaping social and economic behavior during the first phase of the evolution of Late Neolithic tell complexes in SE Hungary 6th/5th millennia BC). *Journal of ArchScience* 38 (2011) 2683–2695.
- HEGED S, K. 1980: Two new enthroned idols from Szegvár-Tzköves. *MFMÉ* 1978–1979 (1980) 287–296.
- HEGED S, K.–MAKKAY, J. 1990: Vészt –Mágor. In: W. Meier-Arendt (Hrsg.): *Altag und Religion. Jungsteinzeit in Ost-Ungarn*. Frankfurt am Main 1990, 97–117.
- HERTELENDI, E.–HORVÁTH, F. 1992: Radiocarbon chronology of Late Neolithic settlements in the Tisza-Maros region, Hungary. *Radiocarbon* 34:3 (1992) 201–222.
- HÉTEZER ÉVES KERÁMIAM VÉSZET 2005: *Hétezer éves kerámiam vészeti „Az újkor és a rézkor m vészete” cím hódmez vásárhelyi állandó régészeti kiállítás (1970-2003) tárgyainak katalógusa*. (Seven thousand years old ceramic art. Catalogue of the permanent archaeological exhibition „Art of the Neolithic and Copper Age” in Hódmez vásárhely (1970-2003). Trogmayer, O.–Koncz, M.–Paluch, T. (szerk.) Hódmez vásárhely 2005.
- HÉTKÖZNAPOK VÉNUSZAI 2005: *Hétköznapok Vénuszai. Tanulmánykötet a hódmez vásárhelyi Tornyai János Múzeum állandó régészeti kiállításának megnyitása alkalmából*. Bende L.–L. Rinczy G. (szerk.) Szeged 2005.
- HORVÁTH, F. 2004: Újkori falu Szegvár-Tzkövesen. *Régészeti értékeink* 11, Budapest 2004.
- HORVÁTH, F. 2005: Gorzsa. Elzetes eredmények az újkori tell 1978 és 1996 közötti feltárásából (Gorzsa. Preliminary results of the excavation of the Neolithic tell between 1978-1996. In: *Hétköznapok Vénuszai* 2005, 51–67.
- HORVÁTH, T. 2010: Megfigyelések a középs és kés rézkori kultúrák fazekasáruin Balaton szöd-Temet i d l lel helyen. Készítéstechnikai vizsgálatok (Archaeological

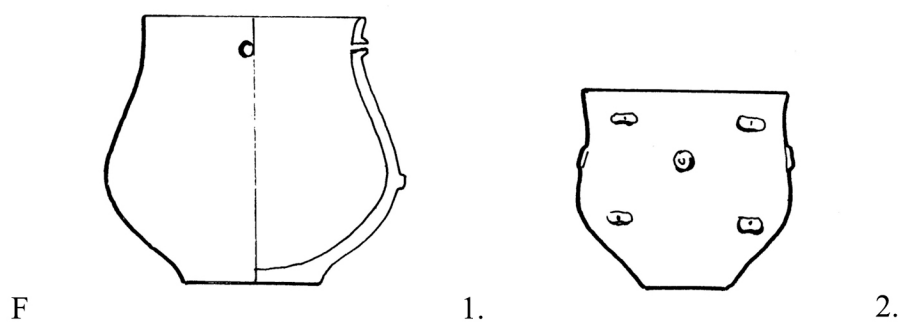
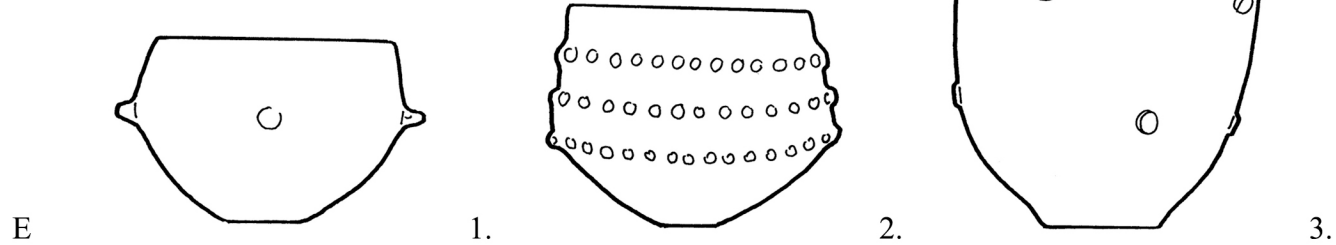
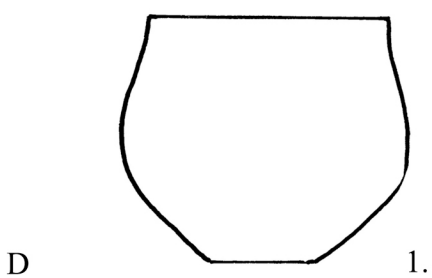
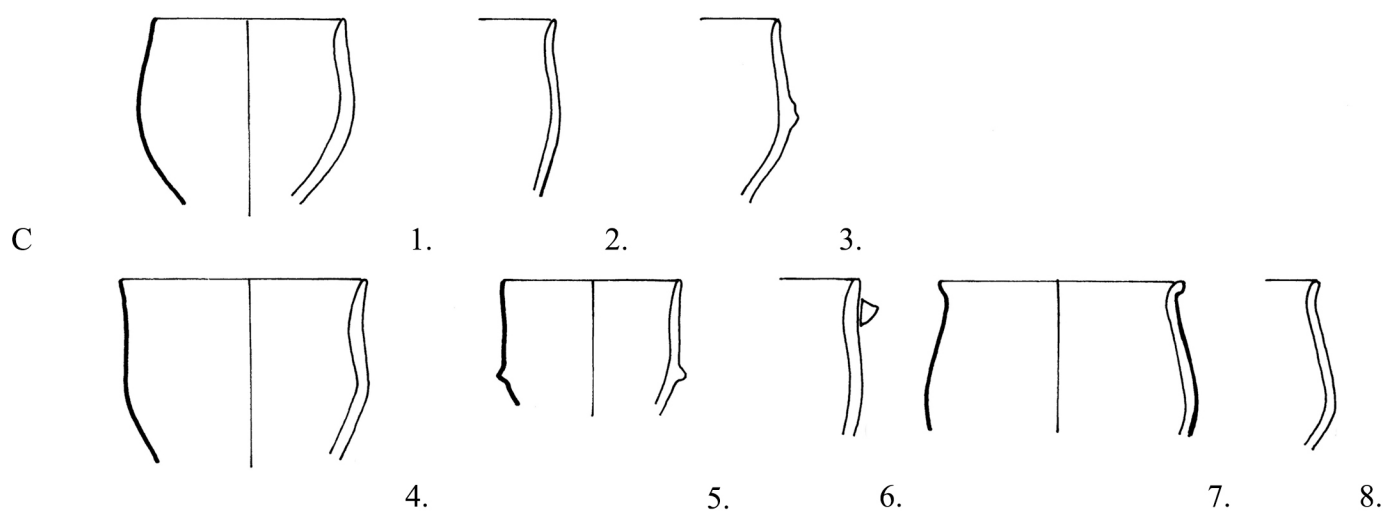
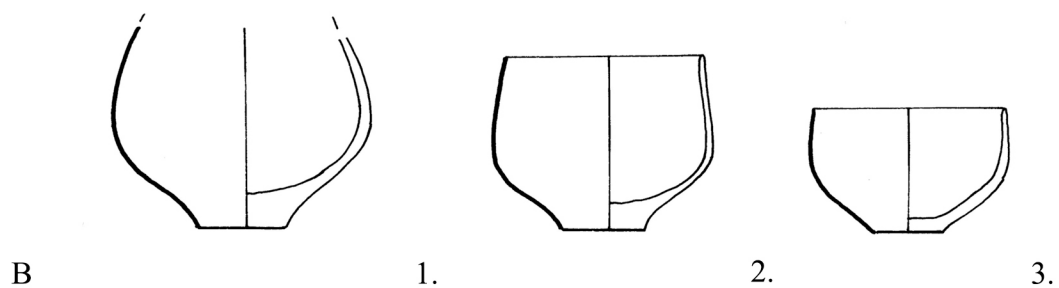
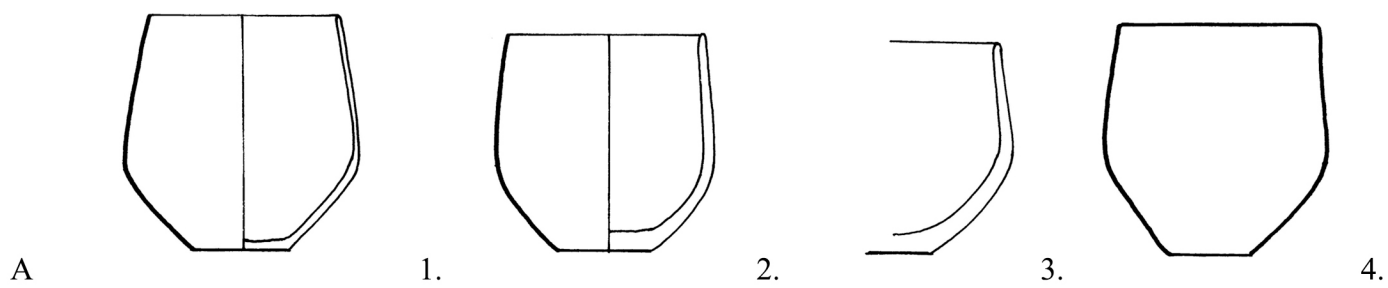
- contribution to the study of the Middle and Late Copper Age pottery.) *Archeometriai M hely* 2010(1), 51–82. (<http://www.ace.hu/am/2010.VII.1>)
- KALICZ, N.–SZÉNÁSZKY, J. 2001: *Spondylus-Schmuck im Neolithikum des Komitats Békés, Südostungarn. PraehistorischeZeitschrift* 76 (2001) 24–54.
- KALICZ, N.–SIKLÓSI, Zs.–SCHÖLL-BARNA, G.–BAJNÓCZI, B.–G. H., HOURMOUZIAS-F., IFANTIDIS-A., KYPARISSI-APOSTOLIKA-M., PAPP-R., VEROPOULIDOU-C., ZIOTA 2012: Aszód–Papi-földek kés neolitikus lel helyen feltárt kagylóékszerek származási helyének meghatározása stabilizotóp-geokémiai módszerrel. In: Kreiter, A.–Pet , Á.–Tugya, B. (szerk.): *Környezet–Ember–Kultúra. A természettudományok és a régészet párbeszéde. MNM NÖK 2010. október 6–8-án megrendezett konferenciájának tanulmánykötete*. Budapest 2012, 317–327.
- KOREK, J. 1987: Szegvár–T zköves. A tiszai kultúra települése. In: Madaras L. *et al.* (szerk.): *A Tisza vidék kés i neolitikuma*. Szolnok 1987, 17–22.
- KOREK, J.–TROGMAYER, O.: Szegvár–T zköves. In: W. Meier-Arendt (Hrsg.): *Altage und Religion. Jungsteinzeit in Ost-Ungarn*. Frankfurt am Main 1990, 53–71.
- TROGMAYER, O. 1990: Der Gott mit Axt. In: W. Meier-Arendt (Hrsg.): *Altage und Religion. Jungsteinzeit in Ost-Ungarn*. Frankfurt am Main 1990, 66–69.
- MAKKAY, J. 1982: *A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei*. Budapest 1982.
- MAKKAY, J. 2005: Újk kori teogónia. Agyagból mintázni istent és embert (Neolithic theogony. Clay images of gods and men). In: *Hétköznapi Vénuszai* 2005, 85–116.
- RACZKY, P.–SÁNDORNÉ KOVÁCS, J. 2009: Festékanyag és szervesedénybevonat-elemzések alföldi kés neolitikus díszkerámiákon. (Az els vizsgálati eredmények) (Analysis of pigments and organic coating on the Late Neolithic Fine wares of the Great Hungarian Plain. (Preliminary results). In: L. Bende and G. L rinczy (eds.), *Medinától Etéig. Tisztelt írások Csalog József születésének 100. évfordulójára*. Szentes 2009, 135–140.
- REZI-KATÓ, G. 2009: Szegvár–T zköves, avagy ami megmaradt... (Szegvár–T zköves, or what remains...) In: Bende, L.–L rinczy G. (szerk.): *Medinától Etéig. Régészeti tanulmányok Csalog József születésnapjának 100. évfordulójára*. Szentes 2009, 79–96.
- SEB K, K. 2009: A Tiszai kultúra geometrikus dísz agyagtárgyai. Doktori disszertáció tézisei, kézirat, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Budapest 2009?
- SIKLÓSI, Zs.–CSENGERI, P. 2011: Reconsideration of *Spondylus* Usage in the Middle and Late Neolithic of the Carpathian Basin. In: Ifatidis F.–Nikolaidu M. (eds): *Spondylus in Prehistory. New data and approaches. Contribution to the archaeology of shell technology*. BAR IS 2216, 2011, 47–61.
- T. BIRÓ, K. 2009: Egy sváb menyecske hozománya. Gondolatok a szegvár-t zkövesi k eszközraktárlelet kapcsán. In: Bende, L.–L rinczy G. (szerk.): *Medinától Etéig. Régészeti tanulmányok Csalog József születésnapjának 100. évfordulójára*. Szentes 2009, 103–117.
- VÖRÖS, I. 2005: Neolitikus állattartás és vadászat a Dél-Alföldön (Neolithic animal husbandry and hunting in the Great Hungarian Plain). In: *Hétköznapi Vénuszai* 2005, 203–228.

5. táblázat. A szelvények rétegsorának áttekintő ábrája

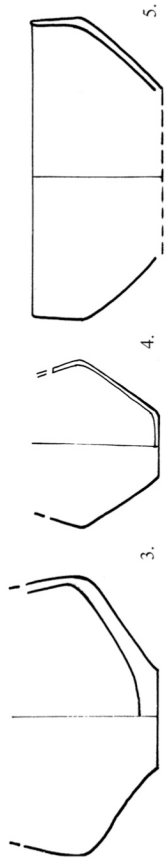
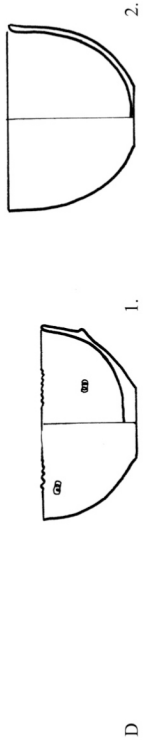
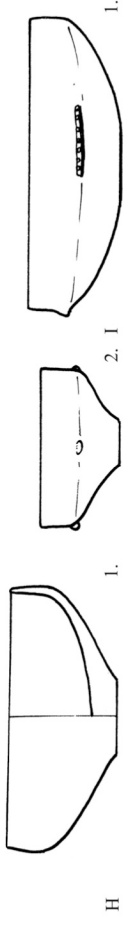
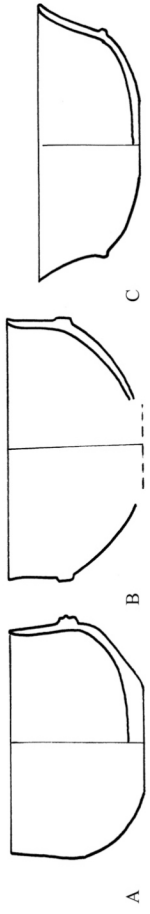

6. táblázat. Áttekintő ábra a szelvényekről

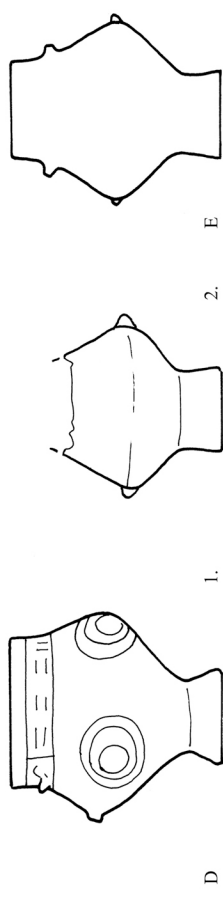
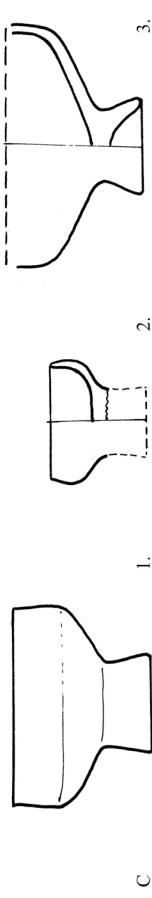
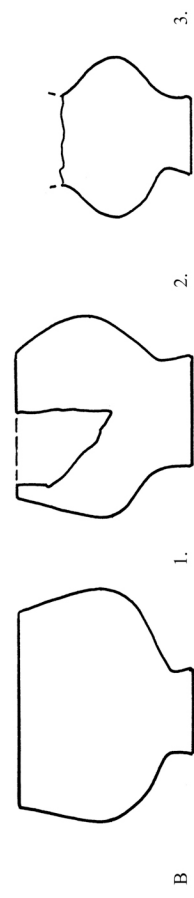
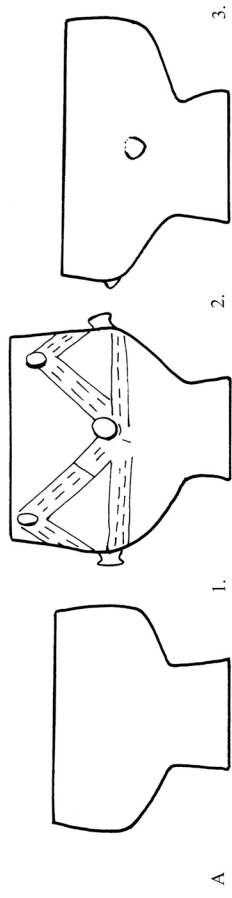

I. típusábra

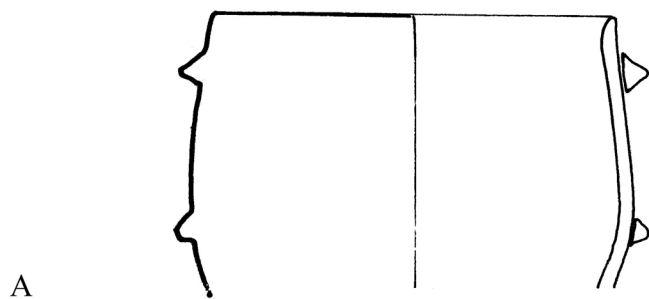

II. típusú tábla

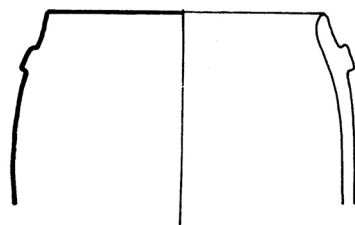

III. típusok

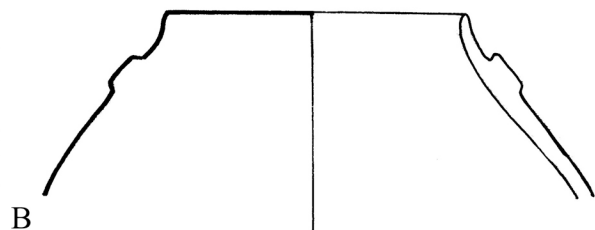

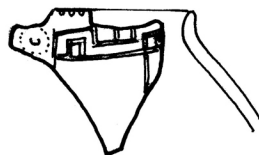
1.

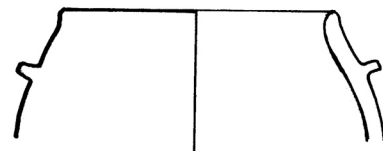
2.

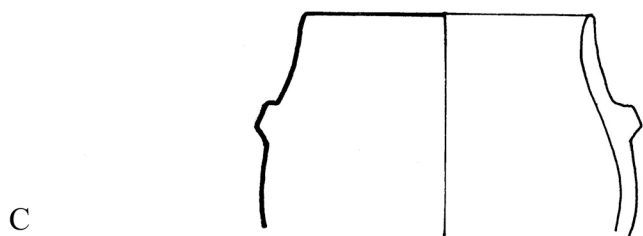
1.

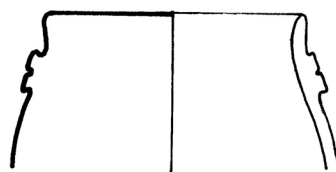
2.

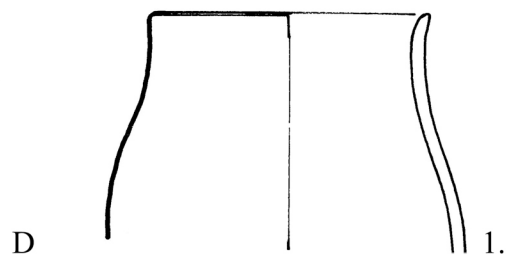
3.

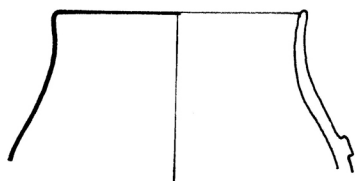
1.

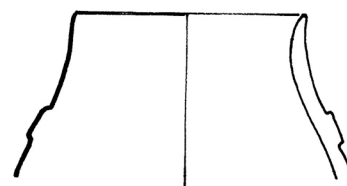
2.

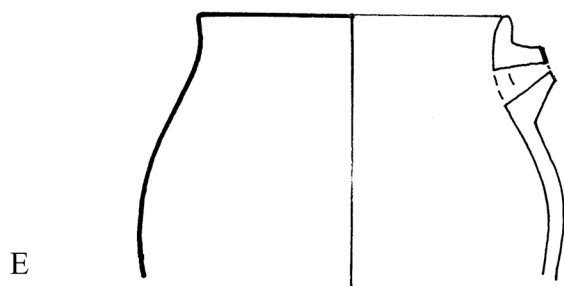
1.

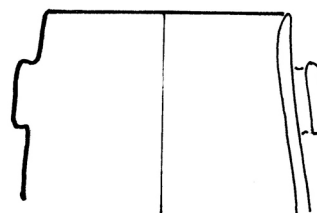
2.

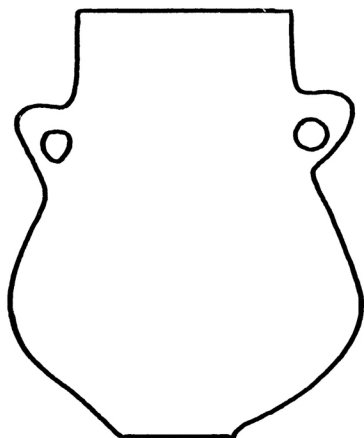
3.

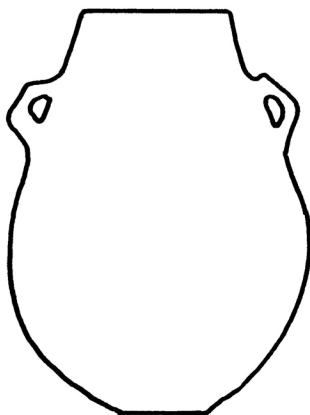
F

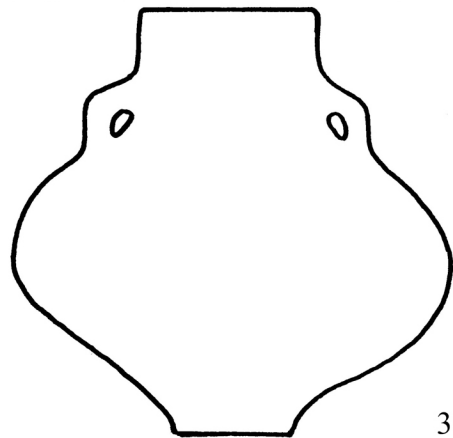
A

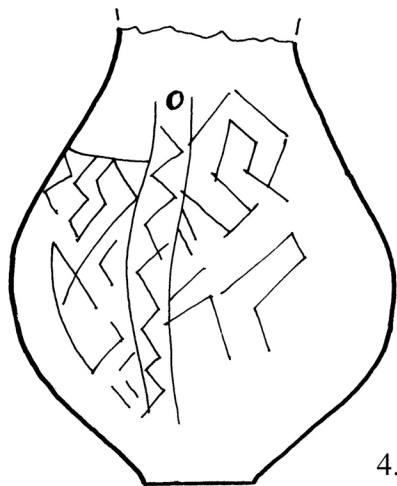
1.

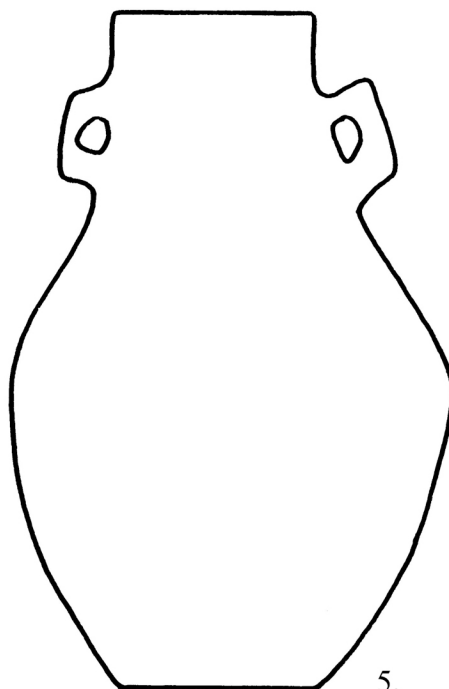
2.

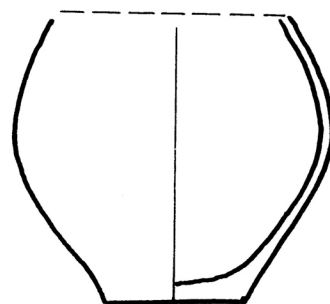
3.

4.

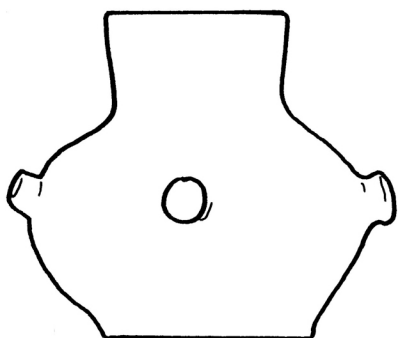

5.

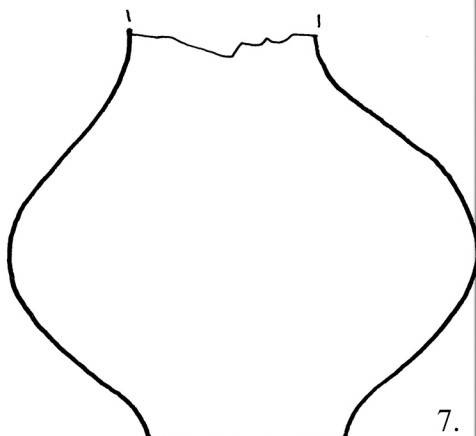

6.

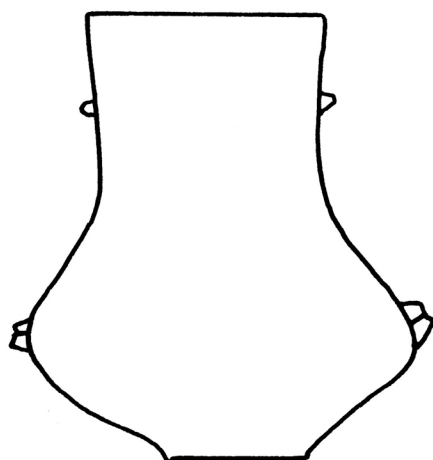
B

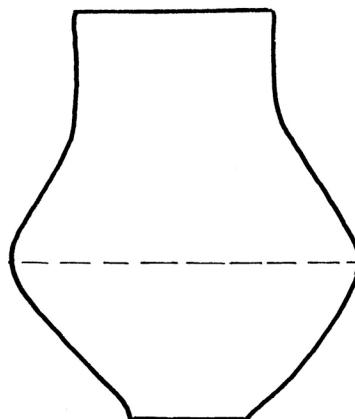
7.

C

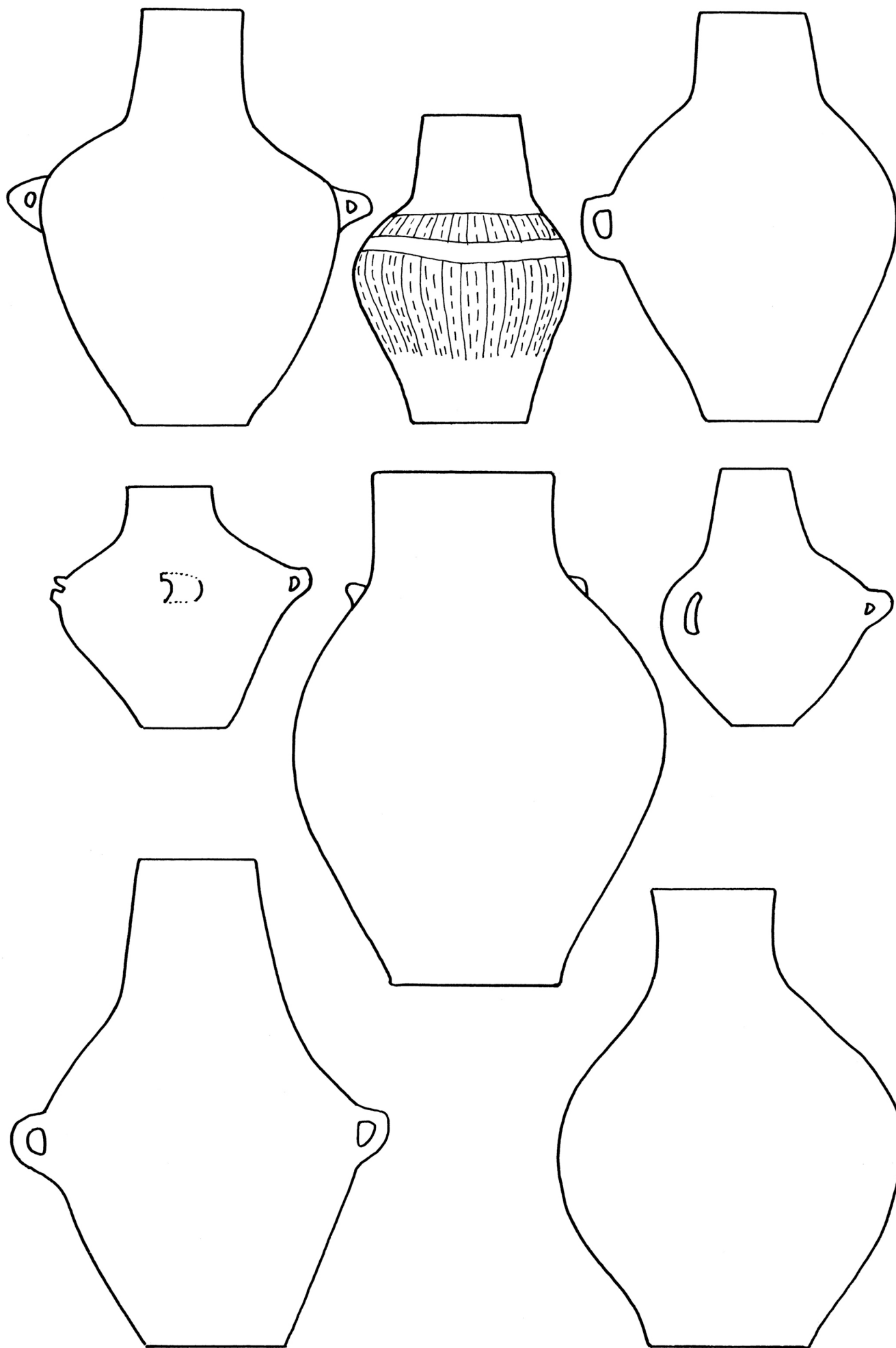

1.

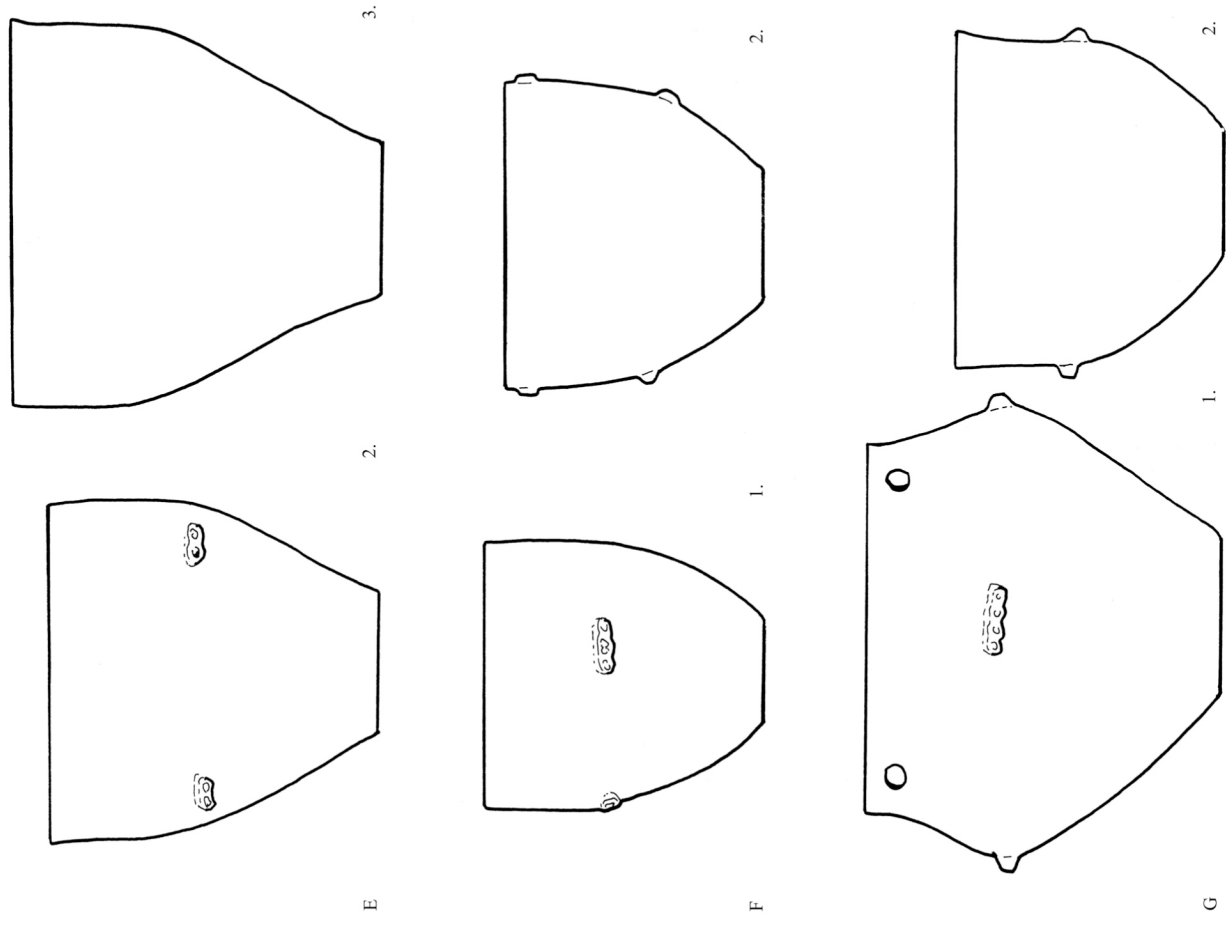
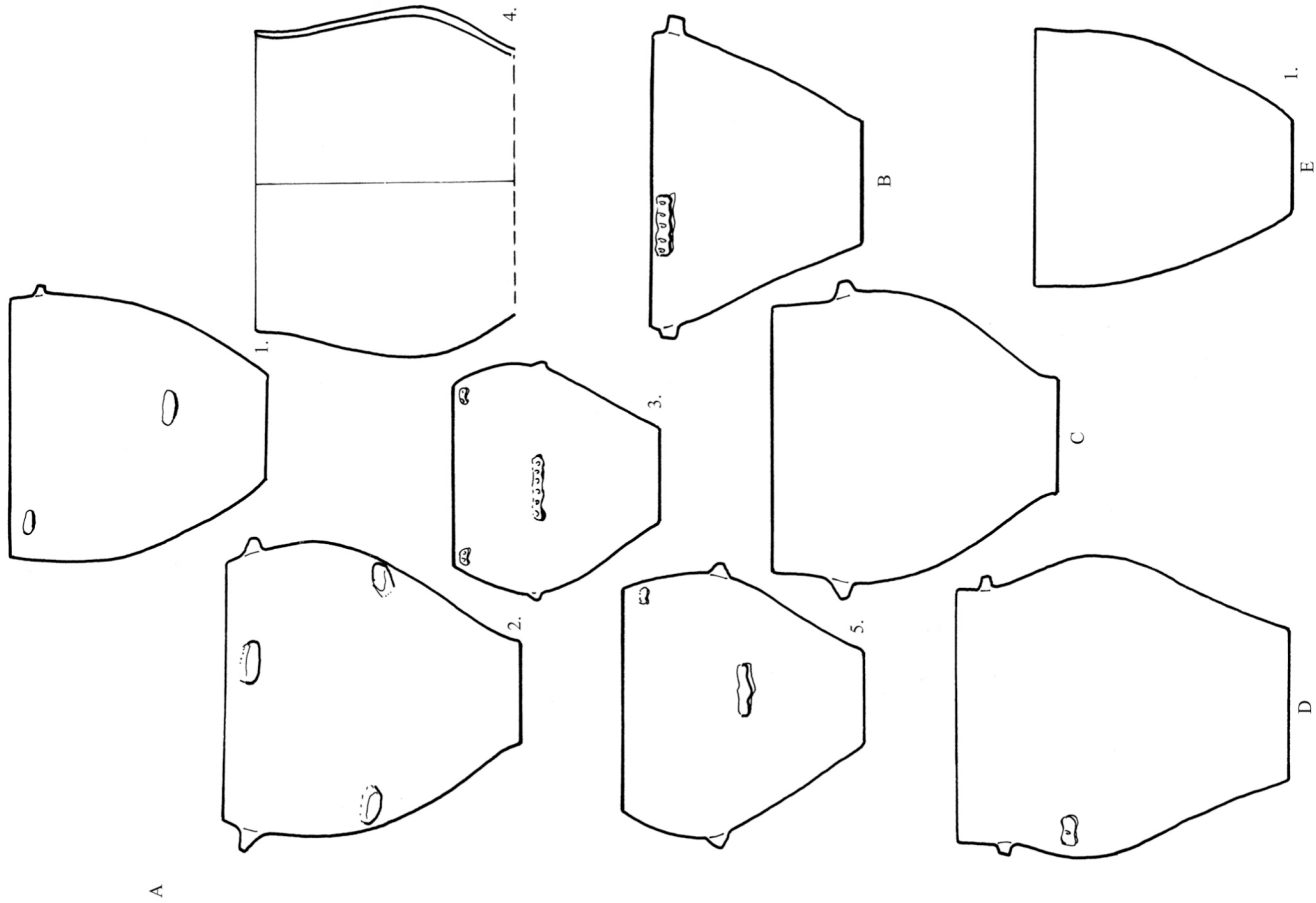

2.

V. típusábra

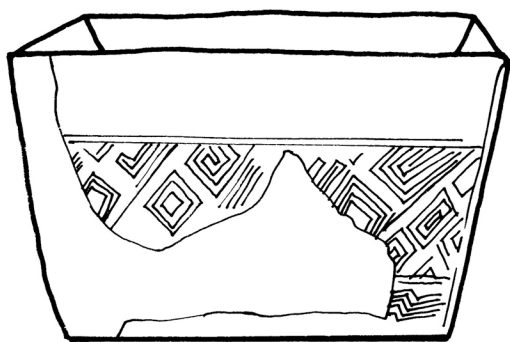

VI. típusábra

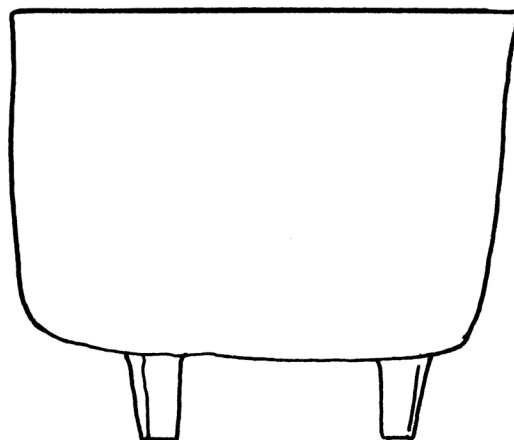

VII. típusábla

A

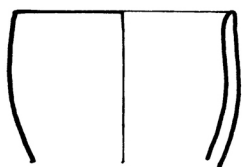

1.

2.

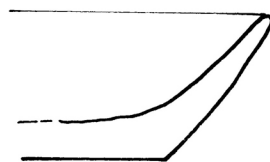
B

C

D

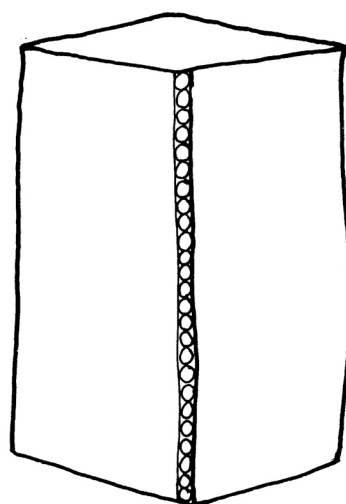

1.

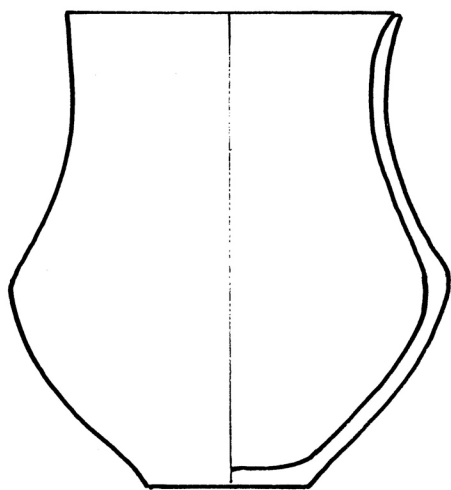

2.

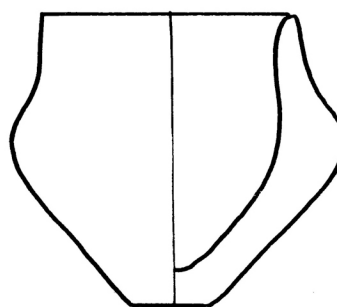
E

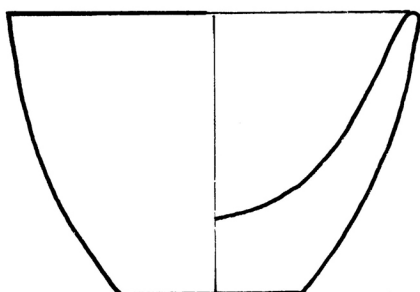
F

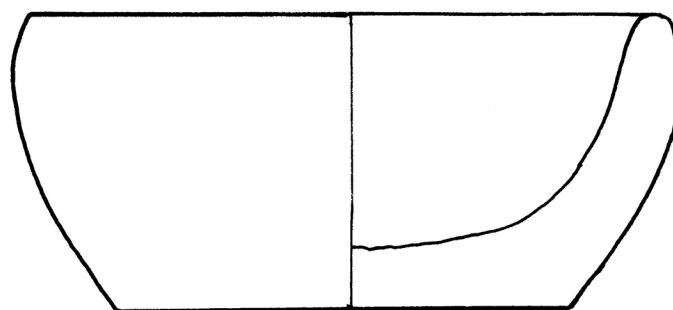
G

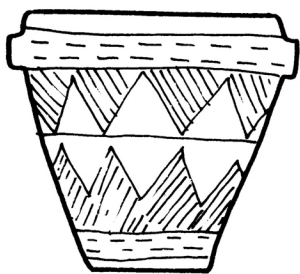
H

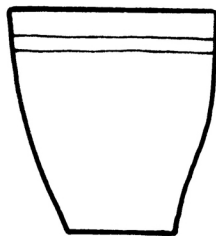
I

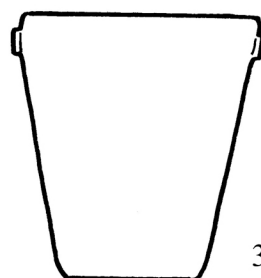
A

1.

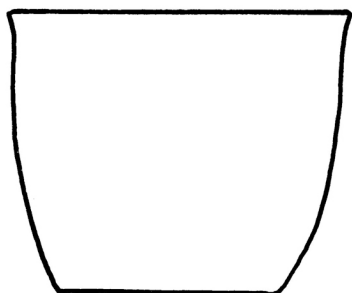

2.

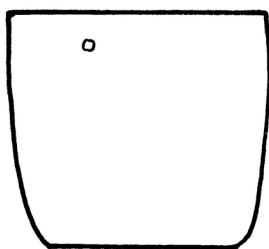

3.

B

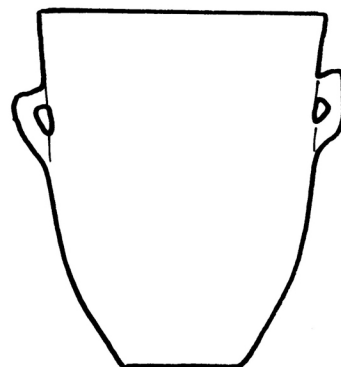

1.

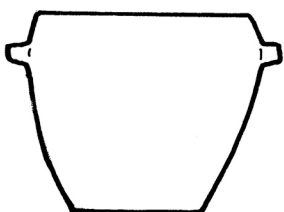

2.

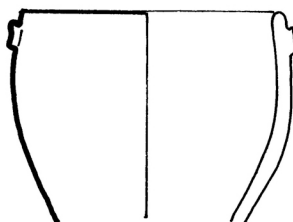
C

D

1.

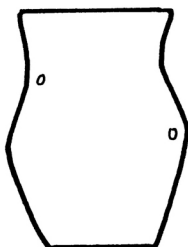

2.

E

F

1.

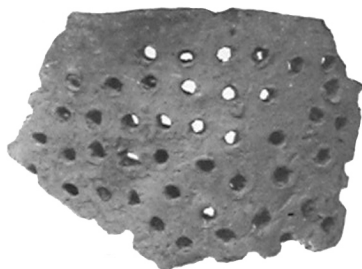
2.

3.

4.

5.

6.

7.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

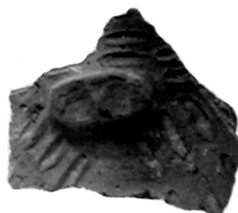
19.

20.

21.

22.

23.

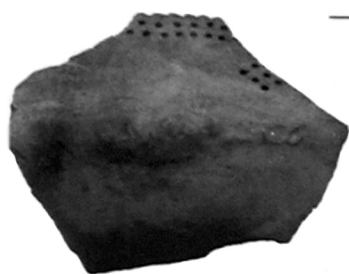

24.

25.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

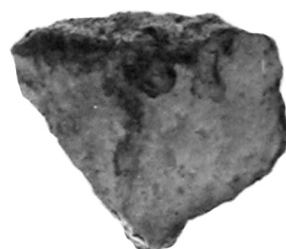
8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

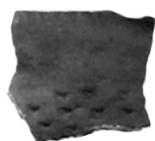
18.

19.

1.

2.

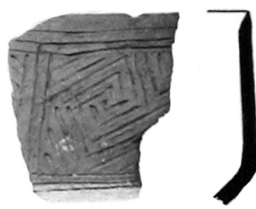
3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

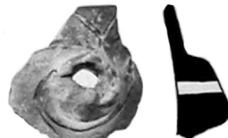
13.

14.

15.

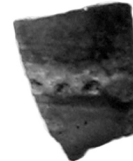
16.

17.

18.

19.

20.

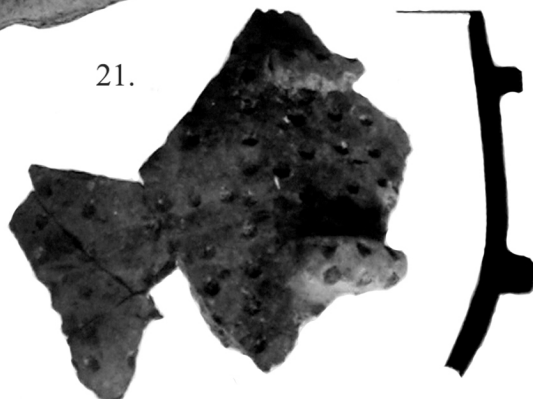
21.

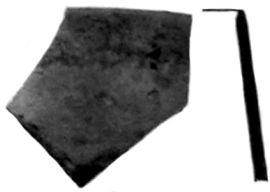
22.

23.

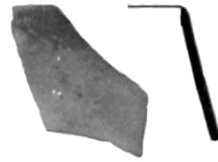
24.

1.

2.

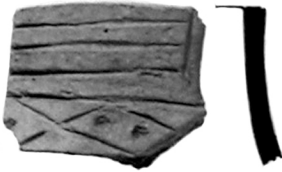
3.

4.

5.

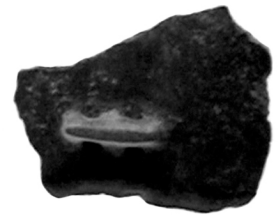
6.

7.

8.

9.

10.

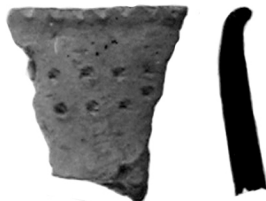
12.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

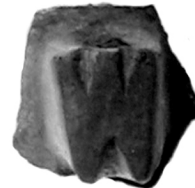
20.

21.

22.

23.

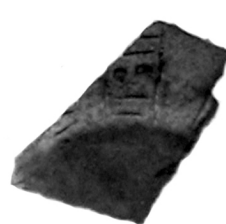
24.

25.

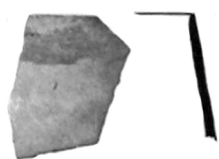
26.

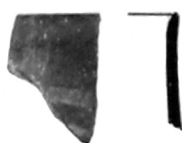
27.

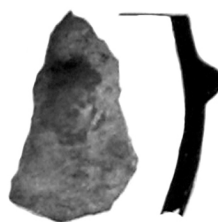
1.

2.

3.

4.

5.

6.

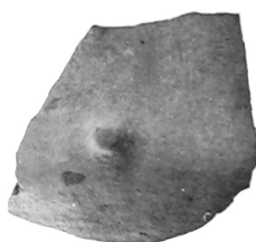
7.

8.

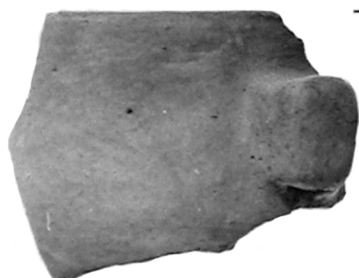
9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

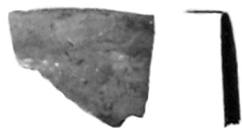
16.

17.

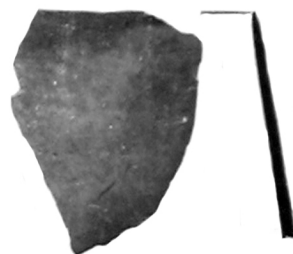
1.

2.

3.

4.

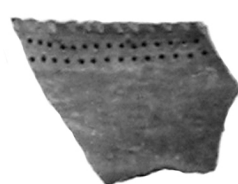
5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

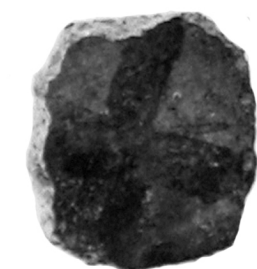
15.

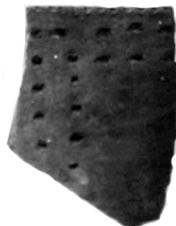
16.

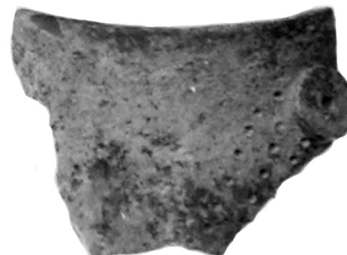
17.

18.

19.

20.

1.

2.

4.

3.

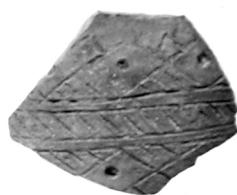
5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

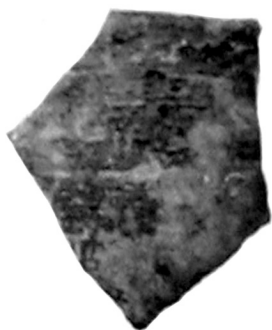
16.

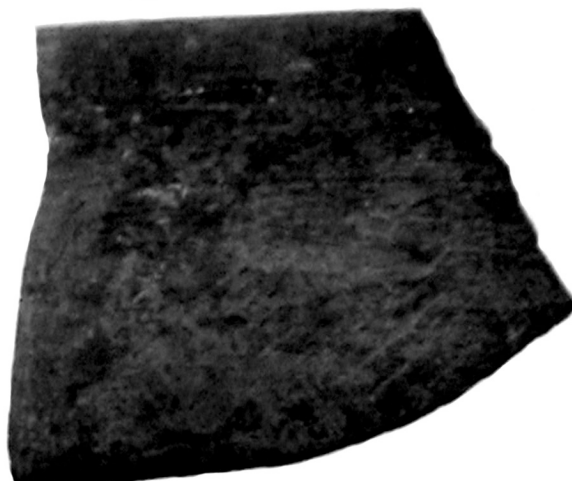
17.

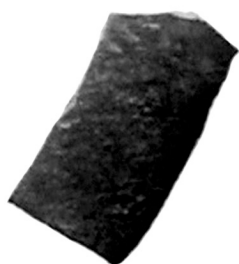
18.

1.

2.

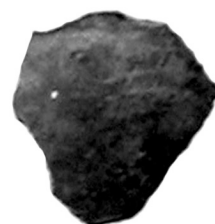
3.

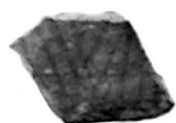
4.

5.

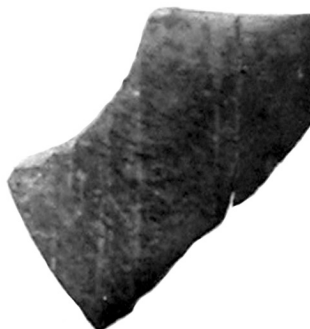
6.

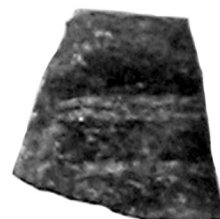
7.

8.

9.

10.

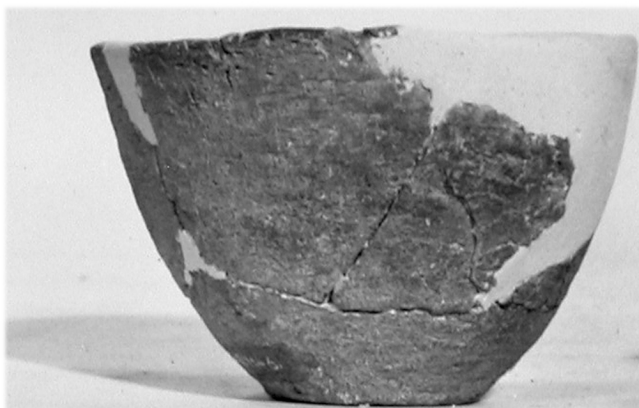
11.

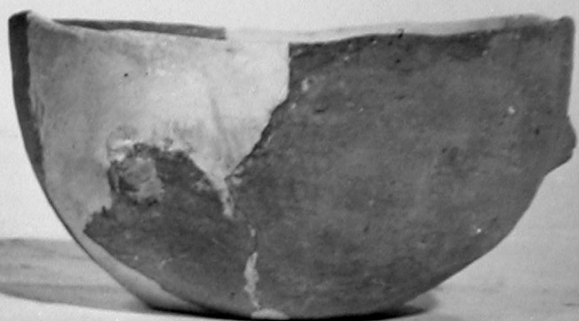
12.

1.

2.

3.

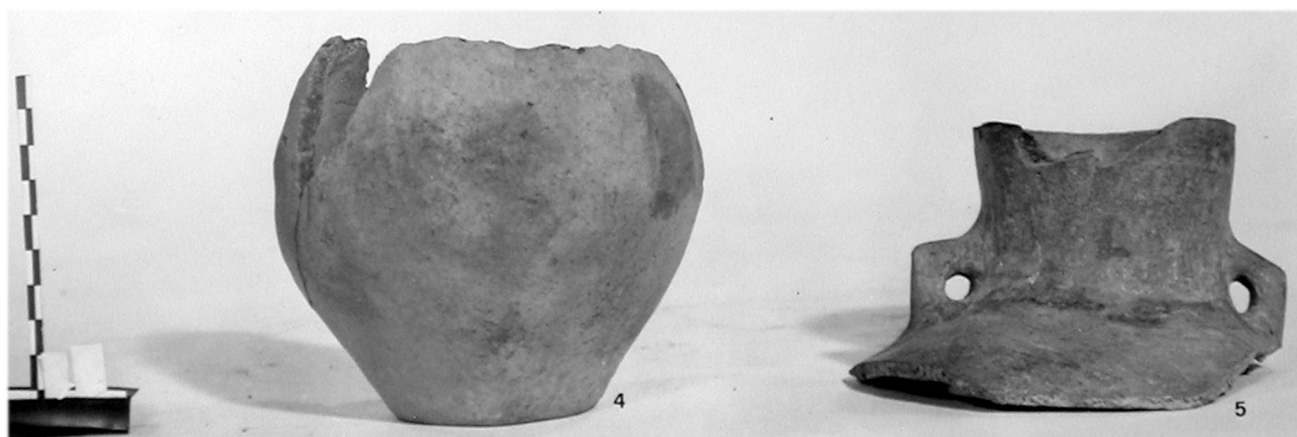
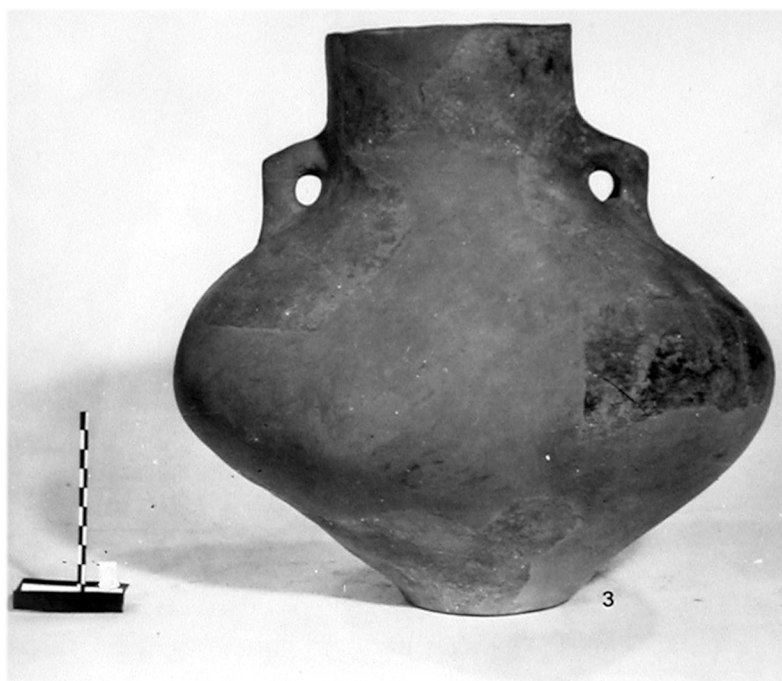
4.

5.

6.

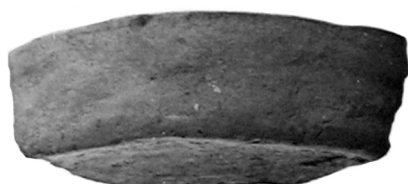

1.

2.

3.

4.

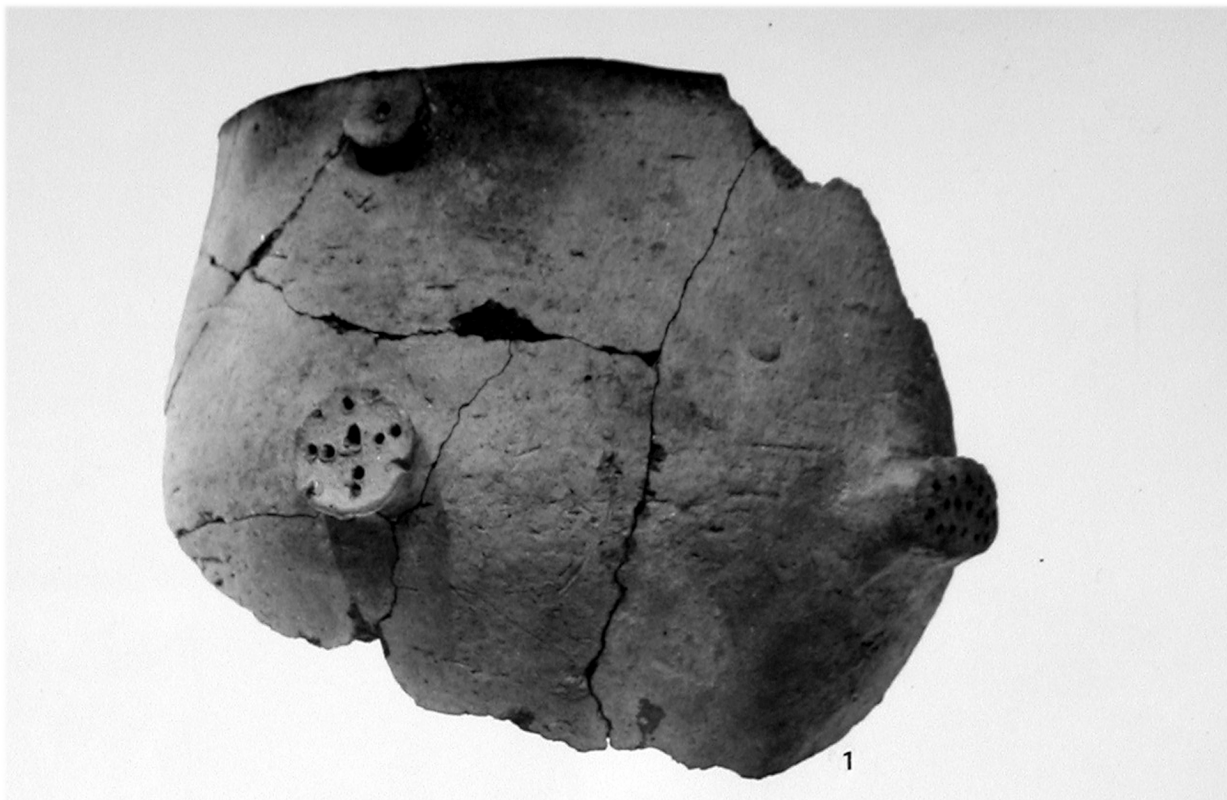

5.

6.

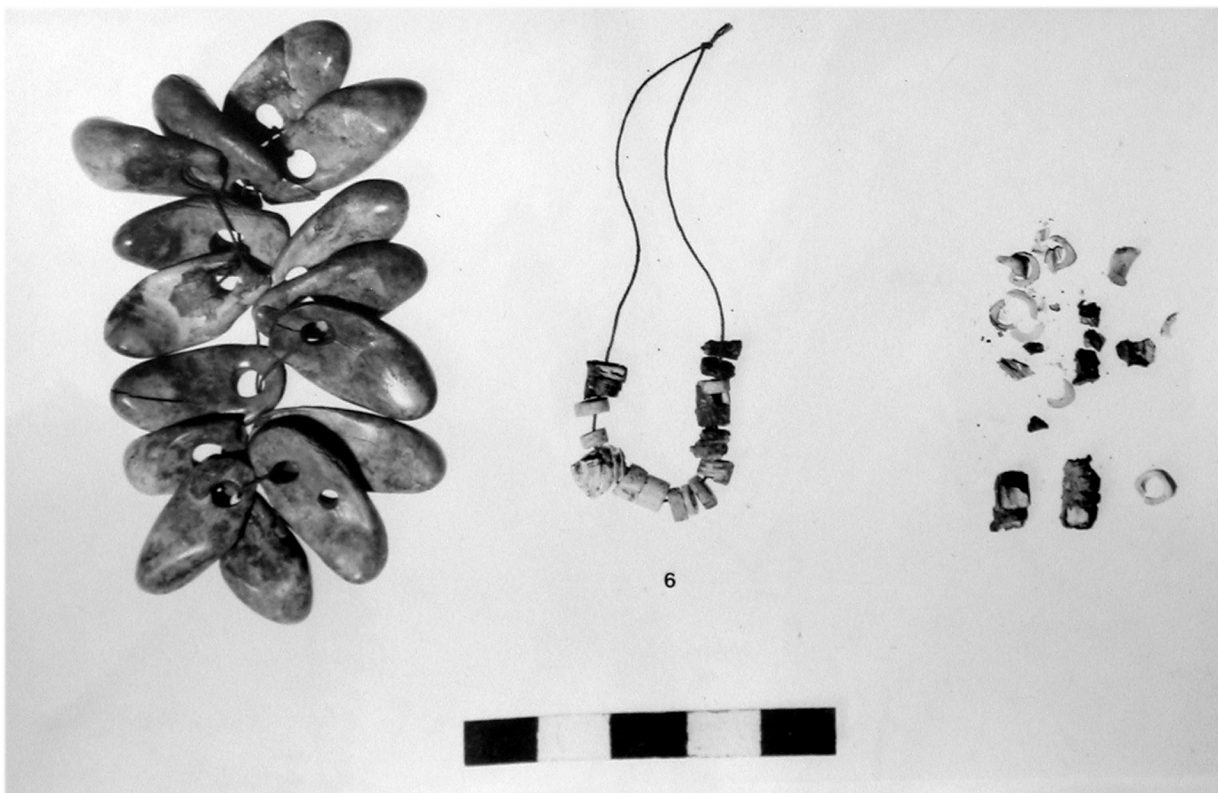
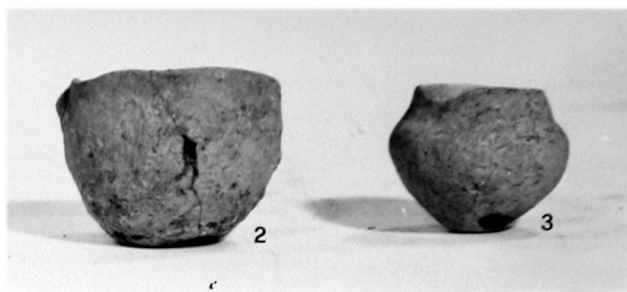
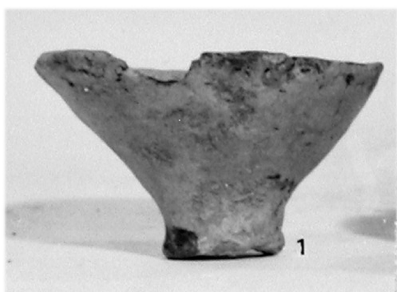
14. tábla

16. tábla

17. tábla

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

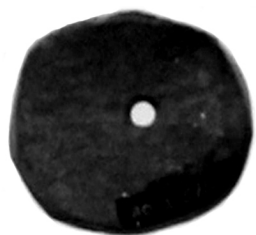

8.

9.

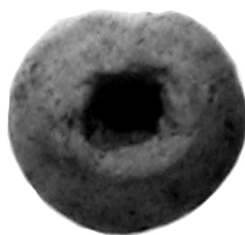

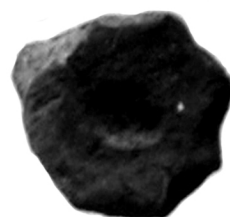
1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

21. tábla

1.

2.

3.

4.

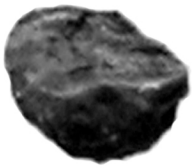

5.

6.

1.

2.

3.

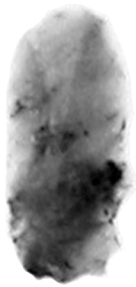
4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

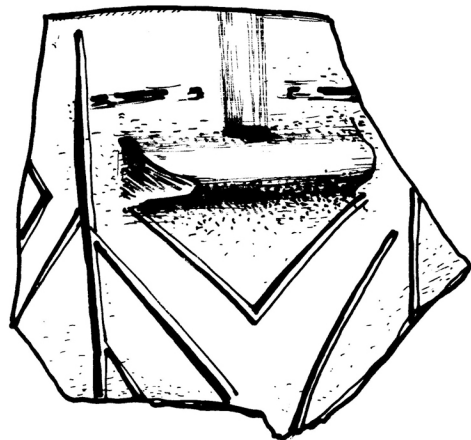
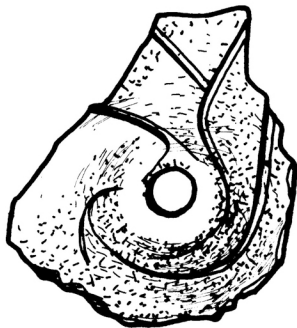
15.

16.

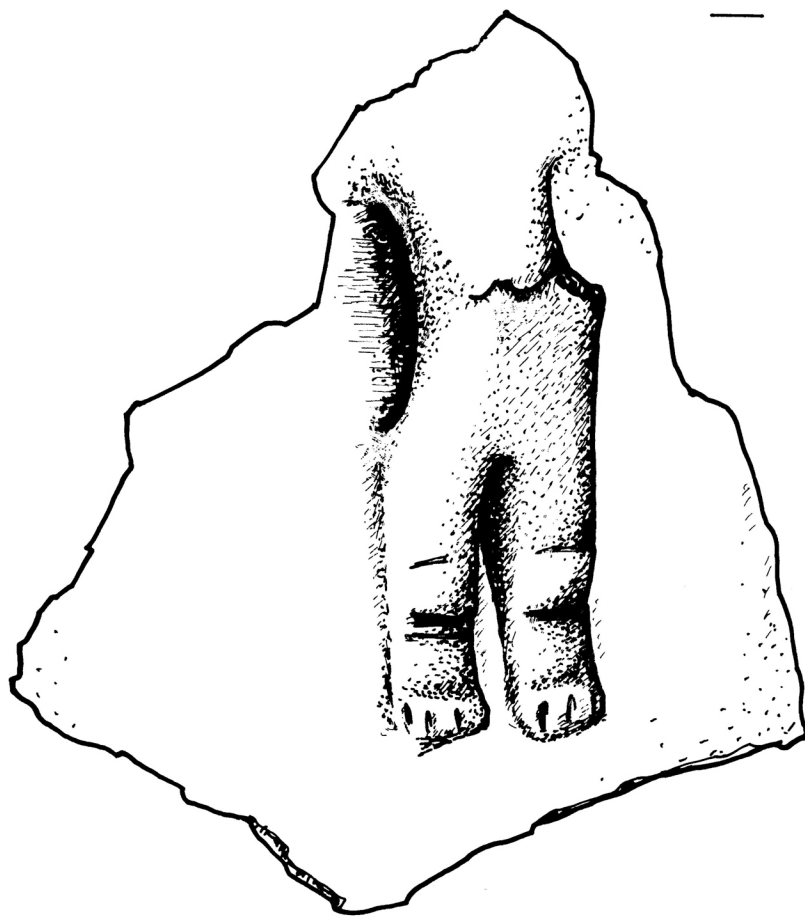

1.

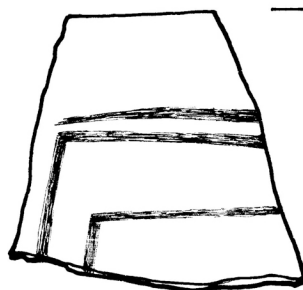
2.

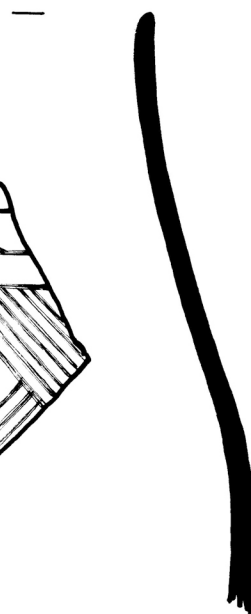
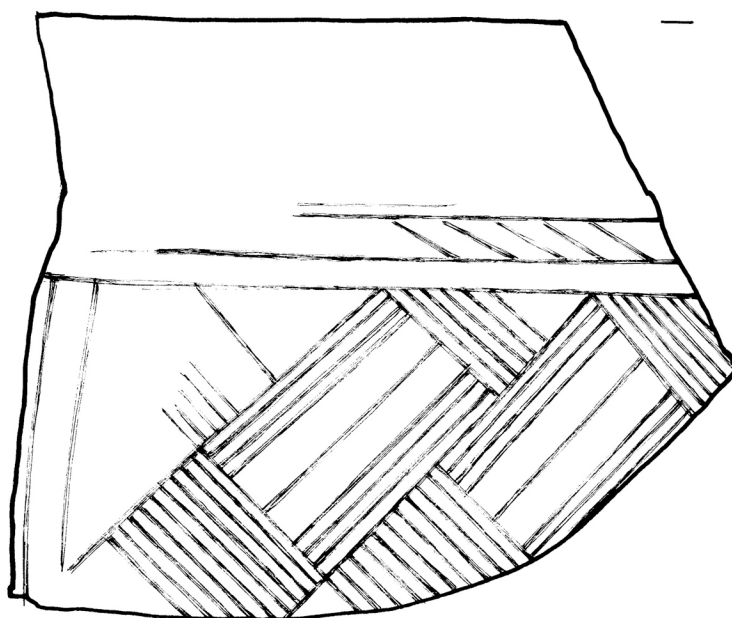
3.

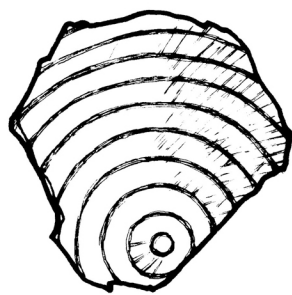
1.

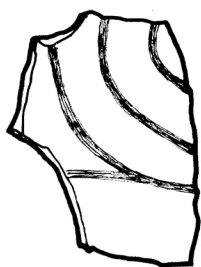
2.

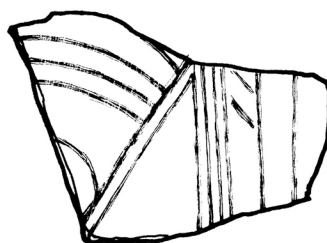
3.

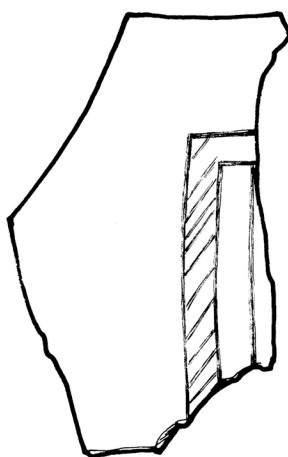
1.

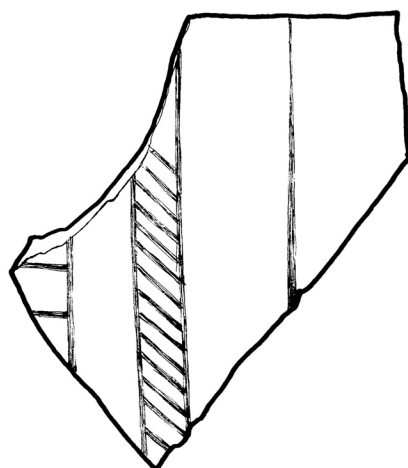
2.

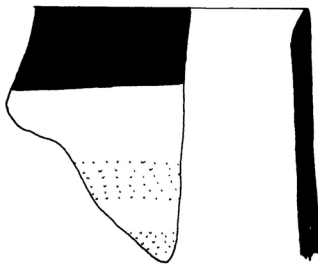
3.

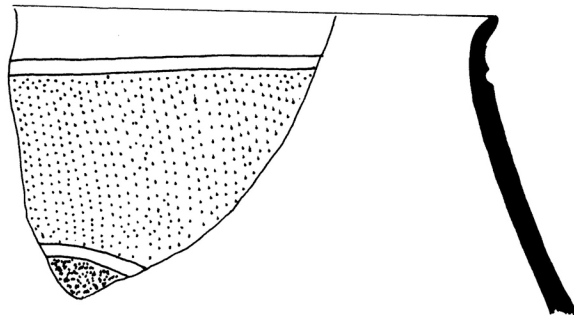
4.

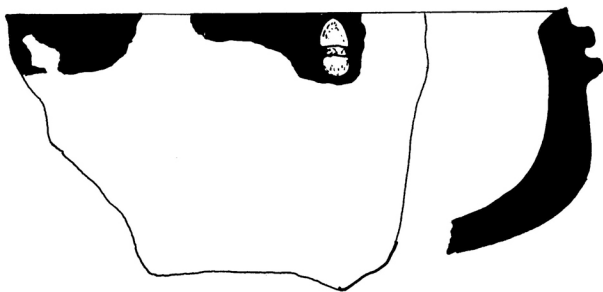
5.

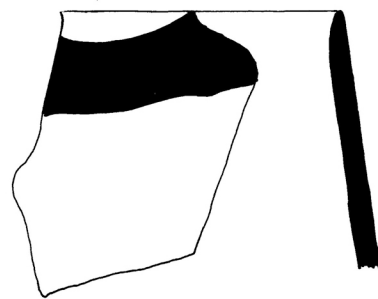
1.

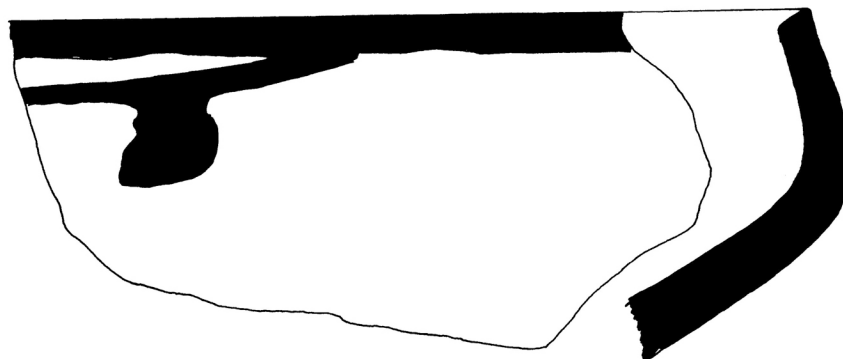
2.

3.

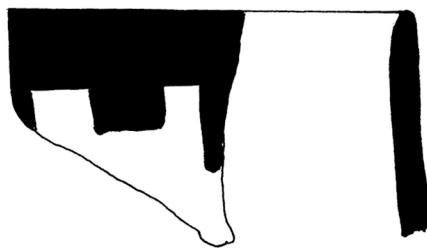
4.

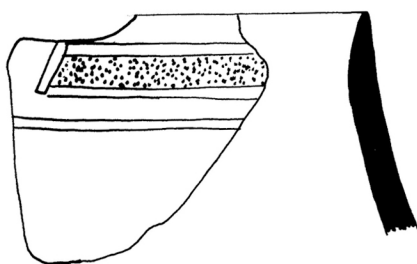
5.

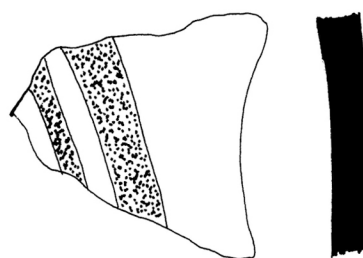
1.

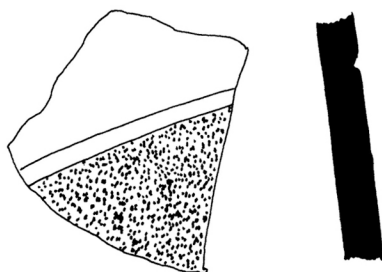
2.

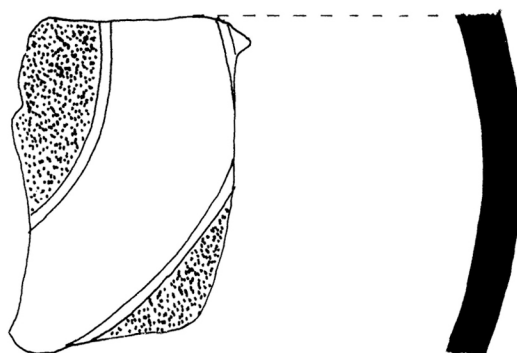
3.

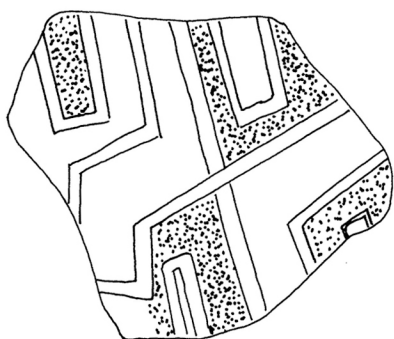
4.

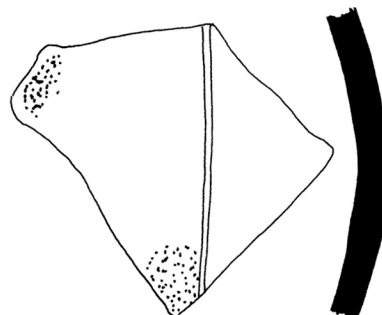
5.

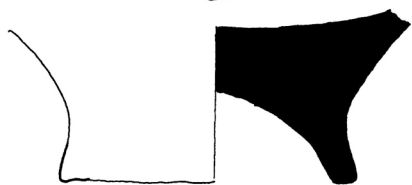
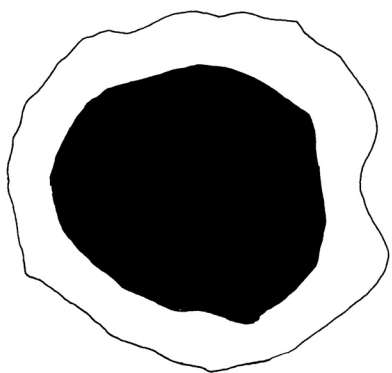
6.

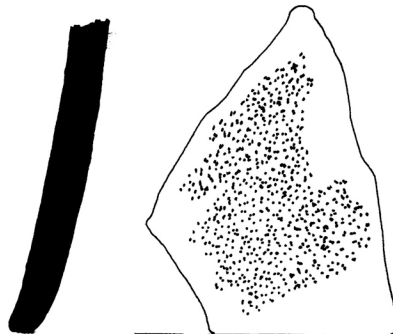
7.

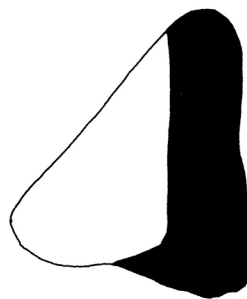
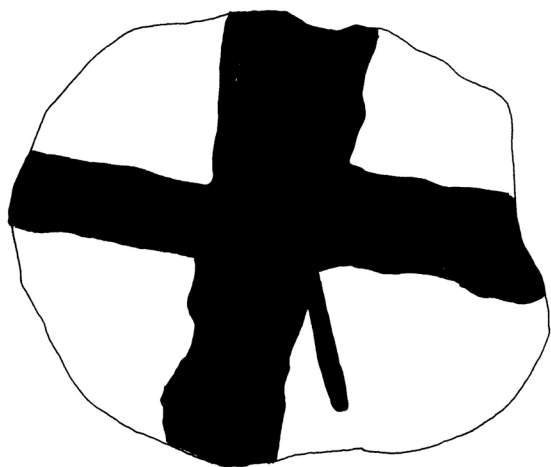
8.

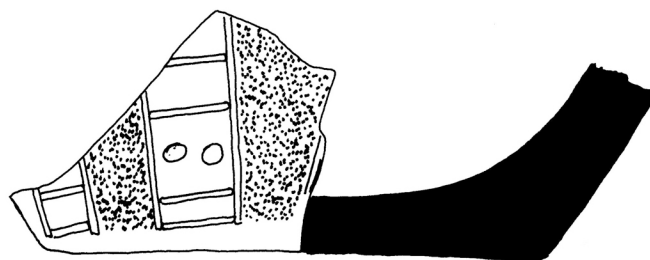
1.

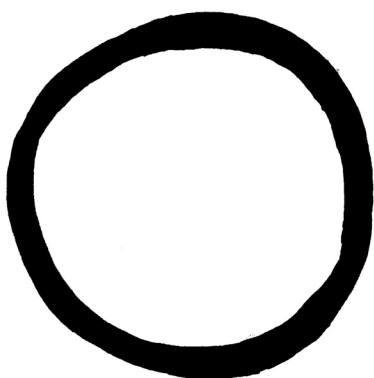
2.

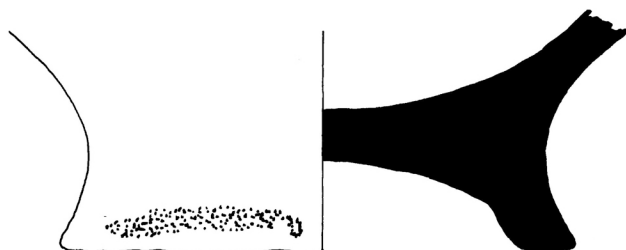
3.

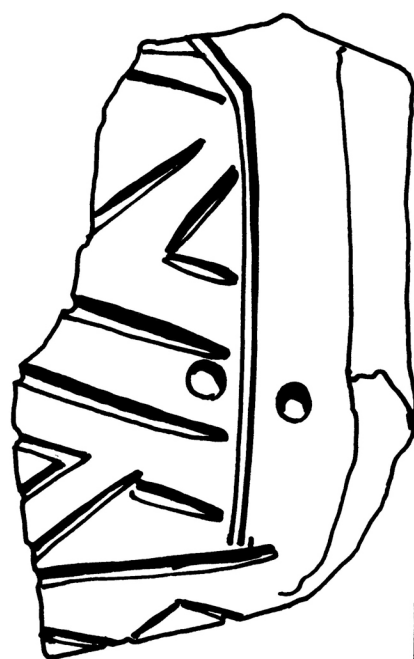
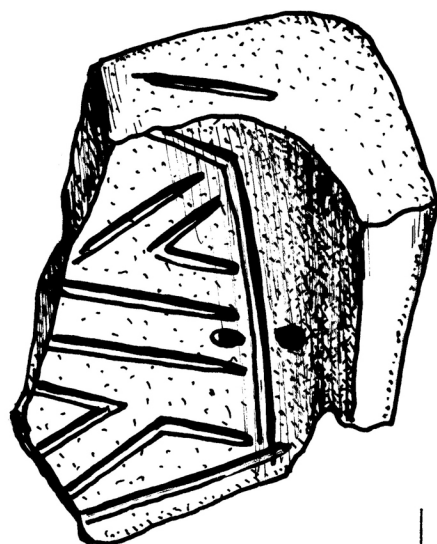
4.

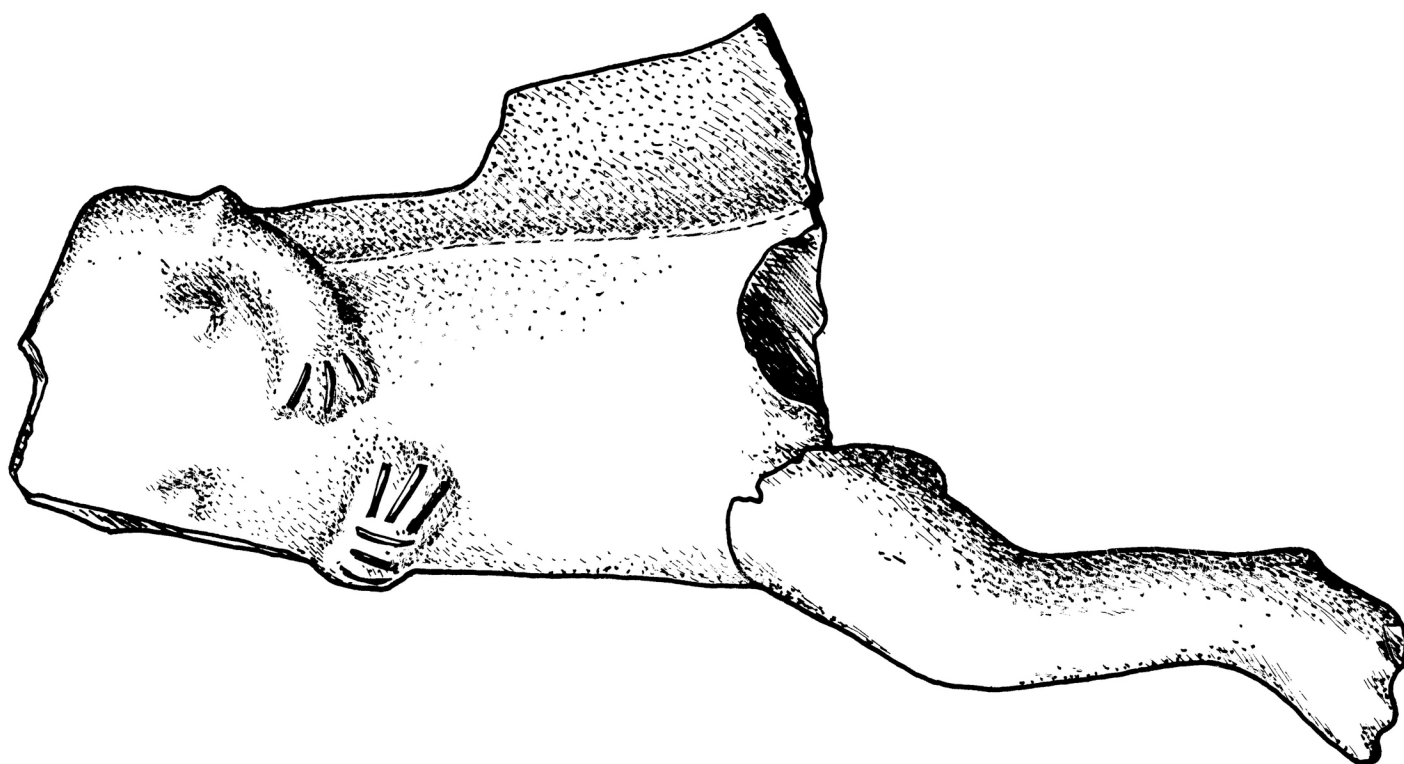
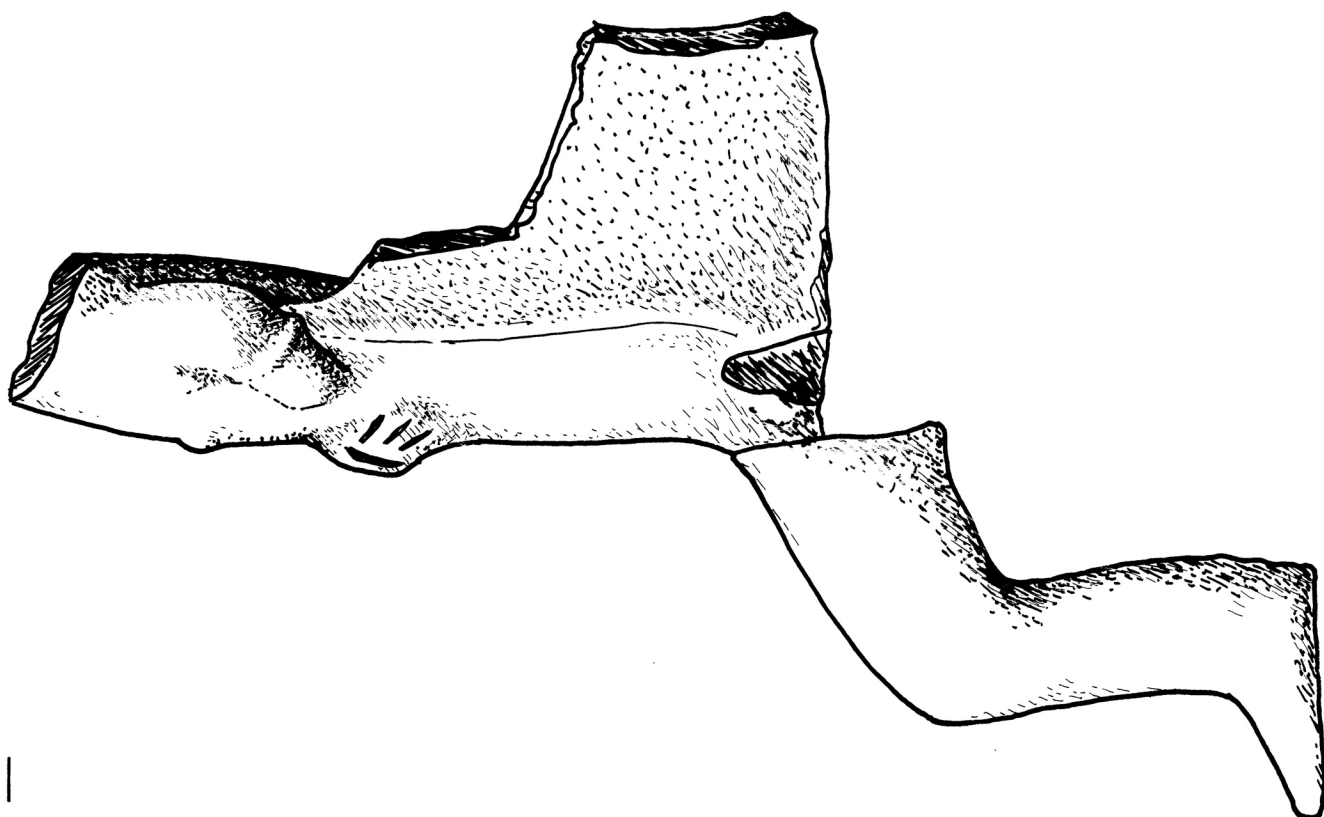

5.

6.

Szerzői kiadás